

HILSCHER REZSŐ
ALAPÍTVÁNY

Vol. 33. (2022) No. 4.

DOI 10.48007/esely.2022.4

chance

Journal of
Social
Policy

C
J
S
P

esély

Társadalom- és
szociálpolitikai
folyóirat

e
s
é
ly

ISSN 0865-0810

Kiadja a Hilscher Rezső Alapítvány

Szerkesztőségi cím:

✉ esely@esely.org

Főszerkesztő:

DR. CZIBERE IBOLYA

SZERKESZTŐSÉG:

Szerkesztők:

Dr. Czibere Ibolya
Dr. Farkas Zsombor
Dr. Juhász Gábor
Dr. Rácz Andrea

Olvasószerkesztő:

Nemes-Zámbó Gabriella

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Molnár Éva

ISSN 0865–0810

www.esely.org

DOI 10.48007/esely.2022.4

Megjelenik évente négyszer.

Tartalom

TANULMÁNYOK

- 3** HÉDERNÉ BERTA EDINA – KORMÁNYOS KLAUDIA
Az empowerment szakmatörténete és lehetséges kutatási irányjai
- 19** RÁCZ ANDREA
Nevelési értékek és kihívások a gyermekvédelmi szakellátásban a szakemberek és fiatalok percepciói mentén
- 33** GOSZTONYI MÁRTON
Egy részvételi folyamat kezdete – A józsefvárosi részvételi költségvetés első éve
- 56** NÉMETH ERZSÉBET – DEÁK-ZSÓTÉR BOGLÁRKA
Pénzügyi sérülékenység a pénzügyi személyiség tükrében

Az empowerment szakmatörténete és lehetséges kutatási irányjai

Héderné Berta Edina
Kormányos Klaudia

HÉDERNÉ BERTA EDINA: Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar;
hederne.bertha.edina@szte.hu

KORMÁNYOS KLAUDIA: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola;
kormanjos.klaudia@gmail.com

ABSZTRAKT Az empowerment fogalma magyar nyelvi környezetben még mindig nehezen érthető, gyakran a szociális munka szakmai közegében is magyarázatra szorul. Írásunkban a vizsgálatához, megértéséhez köthető eddigi tapasztalatokat gyűjtöttük össze, megkísérelve azt, hogy egy általános áttekintést nyújtsunk az empowerment szakmatörténeti eredetéről és jelen ismert kutatási irányairól. Az empowermentre irányuló figyelem nem véletlen: az elmúlt egy évtized szakmapolitikai fordulatai, a szociális munka konstansnak észlelt válsága szomorúan emlékeztet bennünket az empowerment születésének körülményeire: az 1960-as évek Amerikájának, jogfosztott tömegeinek sanyarú helyzetére. Ma már ismert a polgárjogi mozgalmak sikerének a története, de a hazai közélet szolidaritásmentes légkörében nagyon nehéz bármilyen mértékű reményt is életben tartani.

Kulcsfogalmak: empowerment, szociális munka, képesség tétel, megerősítés

The Professional History of Empowerment and its Potential Research Directions

ABSTRACT The concept of empowerment is still quite poorly understood in the Hungarian language – it requires some explanation even in the context of the profession of social work. In our work, we've collected experiences of explanations and interpretations of the concept so far, attempting to give a general overview of the professional historical origins of the concept of empowerment, while taking a look at the present known research directions. It is not surprising that empowerment has been at the centre of attention; the vocational changes of the past decade, the seemingly constant crisis of social work reminds us, sadly, of the circumstances of the birth of empowerment: the situation of American masses in the 1960s, deprived of social rights. Today, we are familiar with the successes of the social justice movements of that time, but it is difficult to remain hopeful in the atmosphere of our national public sphere, lacking in solidarity.

Keywords: empowerment, social work, enablement, succour

BEVEZETÉS – AZ EMPOWERMENT MEGHATÁROZÁSA

Tapasztalataink szerint a szociális ellátórendszer személyes segítségnyújtást biztosító szolgáltatásaiban egyre kevesebb idő marad az ügyfelek számára, az ügyfelekkel való közvetlen, személyes kapcsolatra. Eltűnik a munkánkából a segítő beszélgetés, a konzultáció, a valós figyelemmel teli családlátogatás, egyre kevesebb az esetmegbeszélés és egyre kevesebb időt szen-

telünk a szociális szakma valódi értékeinek, feladatainak megvalósítására. Krémer szavaival élve, a „teljesítések formálisak, rituálisak, gyakran csak papíron léteznek maradnak” (Krémer 2014: 83). Meggyőződésünk, hogy a szociális munka nem önként navigálta magát ebbe a már-már vállalhatatlan helyzetbe. A külső körülmények, a társadalmi-politikai elvárások, a gazdaság, a jog taszította erre a színvonalra. Hogy mennyire felelősek ezért a szociális munkások, hogy hol, mikor és miben nem reagált eléggé bölcsen a szakma, nem témája írásunknak. Sokkal inkább arra irányítjuk a figyelmünket, hogy a kialakult helyzet milyen hatással van a szociális munka kulcsfontosságú, a szakmai beavatkozás céljaként megjelölt empowermentre. Az empowerment egy felhatalmazó folyamat, mely a szegénység és a nyomor kérdésein túl a társas és társadalmi kapcsolatok kialakítását, a kliensek önbizalmának, önértékelésének, önmegvalósításának, kitartásának, motiváltságának, saját helyzetükkel való elégedetlenségének és tenni akarásának a növelését célozza meg. Ezáltal az empowerment serkenti a csoporthoz, közösséghez való tartozás és a teljes jogú társadalmi tagság megélésének lehetőségét. Tanulmányunkban először az empowerment meghatározását, majd szakmatörténetét tekintjük át röviden. Ezt követően három különböző társadalmi környezethez és a szociális munka különböző szintjeihez köthető kutatást ismertetünk röviden, bepillantást engedve vizsgálati kérdésünk sokszínűségébe.

Az empowerment definiálása cseppet sem egyszerű feladat. Meghatározását számos tényező nehezíti. Többek között az, hogy különböző kontextusokban, különböző szinteken valósul meg, illetve hol eszközként, hol attitűdként, hol gondolkodásmódként hivatkoznak rá (Lakatos 2010). Talán ez a magyarázat arra, hogy még nem született meg az empowerment globálisan elfogadott definíciója. Mivel jelentése sokak számára homályos, számos szerző intuitív módon alkalmazza, anélkül hogy értelmezné a fogalmat. Gyakran csak a tartalom elemzése során válik világossá, hogy milyen értelemben, milyen kontextusban van jelen (Sadan 2011).

A kifejezés minden esetben az angol hatalom – power – szóra vezethető vissza. Ebből kiindulva az angol irodalomban a kezdetekben kizárólag a hatalommal való felruházást jelentette (Sadan 2011). Az empowerment térhódítása, különböző területeken való megjelenése változást hozott a fogalom jelentésében. A hazai és a nemzetközi szakirodalomban is tetten érhető a hatalommal való felruházás mellett a képessé tétel, az önrendelkezés, önmegvalósítás, önbecsülés, megerősítés.

A brit Szociális Munka Szótár az egyik meghatározásában összekapcsolja a képessé tétel folyamatát az önsegítéssel és így fogalmaz: „A képessé tétel vonatkozhat a felhasználók, kliensek részvételére a szolgáltatások alakításában, vagy általánosságban az önsegítő megmozdulásokra, melyek során a csoportok lépéseket tesznek saját érdekeik megvédésére, akár függetlenül az állami szolgáltatóktól, akár azokkal együttműködve” (Adams 2003, idézi Lakatos 2010: 2). Egy másik, szintén brit megállapítás: „A képessé tétel elmélete azzal foglalkozik, miképpen szerezhetik meg az emberek az irányítást saját életük felett, csoportként, közösségként képviselve saját érdekeiket; a módszer pedig azzal foglalkozik, hogy a szakemberek hogyan keresik a lehetőségeket arra, hogy fokozzák/növeljék azoknak az embereknek a hatalmát, befolyását, akik ebben hiányt szenvednek” (Adams 2003, idézi Lakatos 2010: 2). Zimmerman kiemeli a folyamat jelleget és a későbbi, hosszú távú eredmény is megjelenik a definíciójában. Így az ő megfogalmazásában az empowerment olyan felhatalmazó folyamat, melynek fő célja, hogy a résztvevők tudatosabban és kritikusabban viszonyuljanak társadalmi helyzetükhöz, jobban ki

tudják fejezni szükségleteiket és véleményüket. Végső cél, hogy elérjék egyéni vagy közös céljaikat, megoldják problémáikat és saját döntéseket hozzanak. A folyamat akkor erősít, ha segít az embereknek olyan készségeket fejleszteni, melyek révén önálló problémamegoldóvá és döntéshozóvá válhatnak (Zimmermann 2000, idézi Vojtek 2021). Az empowerment tehát megragadható úgy is, mint a nehezen megoldható társadalmi problémák újratermelődésének a megszakítására irányuló tevékenység (Sadan 2011). A kritikai szemlélet, a társadalmi hátrányokra való intenzív reflexió tehát elengedhetetlen része az empowerment folyamatának és fogalmának. Igaz lesz ez akkor is, ha az egyének intrapszichés megerősítésére irányul.

A társadalmi változás modellek, mint a feminista, az elnyomás elleni, az antirasszista, vagy a radikális szociális munka az empowerment célját az egyének, közösségek elnyomás alóli felszabadításában és az erőforrásokhoz való hozzáféréseben látják (Pease – Fook 1999 és Dominnelli 2002, idézi Temesváry 2018). Payne felfogásában a feminista, az antidiszkriminációs és az elnyomás elleni szociális munka értékorientációjában a cél az, hogy a kliensek befolyást és kontrollt szerezzenek életük felett, aktív, cselekvőképes állampolgárként lépjenek fel az őket megillető jogok megszerzése érdekében. Payne a praxiselméletek sorában külön kiemeli az empowermentt. Az ő értelmezésében az empowerment szinte „csak” a hatalomtól megfosztott egyénekre, közösségekre irányul, bár ír a társadalmi környezet érzékenyítéséről is (Payne 2014). A demokratikus jogok mellett a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést emeli ki. Megközelítése eltér más szerzőkétől, akik jellemzően elméleti keretként, s nem önálló, jól meghatározott eszközökkel vagy módszertannal rendelkező praxiselméletként tekintenek az empowermentre. A módszertan vonatkozásában a jelen tanulmányban is példaként említett öngyógyító csoportokat emeli ki, a mentális betegségek, illetve addikciók problémakörét. Lee-re hivatkozott módszertani felsorolásában pedig az élettörténetek feltárását említi, mely óhatatlanul össze fog kapcsolódni a konstruktivista megközelítésekkel (Payne 2014).

Lee három központi elemet emel ki az empowerment vonatkozásában: pozitív és kompetens szelf kialakítása; olyan tudások és készségek kialakítása, melyek ahhoz szükségesek, hogy a társadalmi és politikai valóságot kritikusán tudjuk felmérni; olyan erőforrások, stratégiák és kompetenciák megteremtése, melyek révén elérhetőek az egyéni és csoportos célok (Lee 2001).

Fontos megemlíteni az empowerment ritkán megfogalmazott, de lehetséges célmeghatározását is, miszerint a „másik oldalt”, a hatalmi helyzetben lévő egyéneket, csoportokat, közösségeket, intézményeket kell megcélozni, képessé tenni, érzékenyíteni egy számukra új attitűd kialakítására. Ebben az esetben az empowerment célja a hatalommal rendelkező egyének, csoportok, közösségek képessé tétele arra, hogy a hatalommal nem rendelkezőket egyenrangú partnerként fogadják el (Lakatos 2010). Az etnikai és kulturális különbségekre érzékeny, multikulturális szociális munka jelentősen csökkentheti a hatalmi kontinuum két pólusa közötti feszültségeket (Bányai 2022).

Adams (1996) szerint realisabb a felhatalmazás változatairól beszélni, mint egységes és egyértelmű fogalmat létrehozni a fogalom többdimenziós volta okán.

A magyar szakirodalom csak részben tükrözi az angol nyelvben megjelenő tartalmi és ideológiai sokszínűséget. Leggyakrabban a képessé tétel, a felhatalmazás, hatalommal való felruházás jelentéssel találkozunk. További lényeges különbség, hogy az angol szakirodalom két külön fázist különít el. Az első fázist enablementnek, azaz képessé tételnek nevezi, s az így elérhető második fázist hívja empowermentnek (Lakatos 2010). Az enablement az empowermenthez

szükséges intrapszichés változások szakasza. A kliens korábbi értéktelen minősítésű szelf-konceptiója átalakul. Elfogadja önmagát, növekszik magabiztossága, önbizalma lesz, felismeri saját belső erőforrásait. Az enablement eredményeként úgy tekint önmagára, mint aki képes és akar változtatni társadalmi helyzetén. Képességeken alapuló tudást nyer, a másokkal való együttműködés és a környezeti hatások kezelésének képességét. Az angol irodalomban a második szakaszhoz, a már megerősödött, képességekkel felruházott állapothoz kapcsolódik az empowerment (Lakatos 2010).

A magyar szakirodalom – vélhetően a fogalom kisebb mértékű tartalmi integráltsága okán is – nem választja ketté e két fázist. A két szakasz együttesét, unióját hívja empowermentnek. A hazai értelmezésben az empowerment leginkább a saját élet irányításában megmutatkozó képességeket, készségeket, a társadalmi intézményekkel való eredményes kapcsolattartást, érdekvérvényesítést jelenti (Héderné 2018).

A fordítások tehát tartalmi pontatlanságokat mutatnak: nem érzékeltetik kellőképpen, hogy aktív folyamatról van szó (Lakatos 2010). Az empowerment tehát nem egy egyszeri cselekvés, nem egy közvetlenül megragadható aktivitás. Sokkal inkább egy meghatározott attitűd és a hozzá kapcsolódó tevékenységsorozat. Alapja a társadalom és a hatalom működéséről szóló kritikus gondolkodás, az alávettet egyének, csoportok, közösségek önmegtartó képességének az elismerése, a partneri együttműködés megvalósítására való személyes képesség.

TÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉS

A kifejezés megjelenése az amerikai szakmafejlődéshez, a radikális mozgalmakhoz, az 1950-es évek végétől elinduló és egyre erősödő politikai-társadalmi aktivitásokhoz köthető. Alinsky és Rothman indiánrezervátumokban végzett munkáiban, a feketék által lakott nagyvárosi gettóban végzett tevékenységeikben formálódó „cselekedj azzal, amid van” szemlélet tekinthető az empowerment egyik alapjának. Alinsky és munkatársai a saját életükben, lakhatási, munkavállalási, oktatási dimenziókban jogsértett családok, közösségek hangját tették hallhatóvá. Közös aktivitásuk nyomán elérték, hogy a hatalmi környezet kénytelen volt meghallgatni őket, s kénytelen volt reagálni kéréseikre, igényeikre. Az így formálódó politikai erő legmarkánsabb társadalmi közege ekkor a Martin Luther King által vezetett polgárjogi mozgalom volt. Mellette fontos megemlítenünk a nőjogi aktivistákat, a fogyatékkal élők jogaiért küzdőket, s azokat, akik a vietnámi háború ellen harcoltak. A politikai hatalom birtokosai és az általuk hozott döntések több területen megkérdőjeleződtek, az addig egymástól elkülönült csoportok érdekei azonossá váltak.

A hatalom birtoklása, a saját életben és léttérben való kompetencia nagyon is érthető volt az 1960-as évek Amerikájában, nem igényelt magyarázatot. A jogfosztottság, diszkrimináció mindennapi jelensége természetes módon hívta életre az akkor baloldali eszmékhez kötődő hatalommal való felruházás igényét. Az empowerment politikai aktivitással párosult, sőt sok helyen azzal egyenlővé vált. A társadalmi nyomás mértékét jól jelzi, hogy 1964-ben törvény született a szegénység elleni harcról, s a törvény szövegébe bekerült az állampolgári részvétel feltétele és elvárása. Az így elindított ún. Modell Városok program már reagált a szegénység multidimenzionális természetére: az oktatási feltételek jobbítására, a lakhatási szegénység kérdéseire is. A korábban radikálisok által bevezetett aktív civil részvételt a végrehajtási folya-

matok elvárták és támogatták. Megjelent a hátrányos térségekben, városrészekben élők oktatása: tréningprogramok az állampolgári jogok gyakorlására, a szükségletek és érdekek meghatározására és hatékony kifejezésére. A szociális munkások facilitálták a közösségi részvételt, koordinálták az önkénteseket, részt vettek a csoportos képzéseken, közvetlenül támogatták a helyi csoportok tagjaiból származó közösségi vezetők fejlődését és munkáját, segítettek az egyes szervezetek pénzügyi működésén. Ezek a civil szerveződések, ahogy említettük, bekapcsolódva a szegénység elleni küzdelembe, gyakran csak egy-egy társadalmi csoport problémáira reflektáltak, nem ritkán valamilyen egyházhoz kötődve, egymás hatásait azonban így is támogatva és felerősítve. A gyakran etnikai, vagy nemi alapú diszkrimináció áldozatai mellett a későbbiekben megjelentek a hajléktalanokat segítő közösségi szerveződések is. Itt is kiemelt lesz az érintett egyének aktív részvétele: az általuk hozott döntések végrehajtása. Érdeklenség, hogy a hajléktalan egyének közösségi részvételét biztosító szolgáltatások gyakran ún. erősségeken alapuló eszménymentet is nyújtanak. Az egyéni képességekre és lehetőségekre irányuló fókusz tehát itt is központi eleme lesz a szolgáltatásnak, de az eszményment szó hazai illesztésekor ez a tartalom is elveszett: tapasztalataink szerint éppen az eszménymentek beépítése nehezíti az érintettek kompetens részvételét. Ezen sajnos csak a személyes jó kapcsolatok, a segítők által működtetett pozitív színezetű network-ök enyhíthetnek (Héderné 2018).

A politikai jogfosztottságra reagáló radikális közösségfejlesztők munkája tehát egyre inkább jogszabályilag is támogatott kereteket kap. Emellett az empowerment megjelenik az eszménymentben is, illetve annak kritikájában. Szintén az 1960-as évek Amerikája, a pszichodinamikus irányzatból kifejlődő pszichoszociális megközelítés uralja a szociális eszménymentet. A nevében meghirdetett „szociális” jelleg azonban egyre inkább kiürül: nem reagál a problémák társadalmi kontextusára, s nem kíván foglalkozni azok hosszú távú megoldásaival. Tovább örökítve a richmondi hagyományt, az egyén intrapszichés konfliktusából eredeztetni az integrációs nehézségeket, felerősítve és kizárólagossá téve az egyén felelősségét. Nem csak a szemlélet problematikus jellege lesz egyre láthatóbb, hanem az eszményment tartalma is kritikák kereszttüzébe kerül. Az eszményment ekkor csupán azonnali gyógyír, sebtapasz a súlyos társadalmi sebek, sérülések elfedésére (Swensson 1998). Társadalmi megbecsültsége komoly csorbát szenved, sem az ellátásokat igénybe vevők, sem az ellátásokat finanszírozó környezet nem tekinti tudományos ismereteket igénylő segítségnyújtásnak. Az eszményment bürokratizálódása okán nem csak az egyénnel, családokkal végzett segítő tevékenység professzionális természetű kérdőjeleződik meg, hanem általában a szociális munka szakmaisága. Az eszményment antiprofessionális jellege, segélykérelmek megírására redukálódott „tartalma” a szociális munka szakmán belül hívott elő egy forradalmat: a klinikai szociális munka megszületését. A klinikai szociális munka nem csak a pszichodinamikus hagyományokat utasította el, hanem a hosszú távú képessé tevés mellőzését is. Kezdeményezői az egyének és családok problémáira való intenzív és értő figyelmet elengedhetetlennek tartották. A szociális munkán belüli önálló irányzat (s ma már külön licensz vizsga) neve is ezt mutatja: a bajban lévőre, az „ágyban fekvőre” (kliné [gör.] – ágy) irányítsuk a figyelmünket. A másik ember felé forduló segítő már nem csak a problémát fogja látni, hanem az egyén vagy család erőforrásait, változásra való képességét is. Ebben az emberképben és szakmai törekvésben az egyén változása nem kérdés. Kerülendő az addig kizárólagos devianciaorientált megközelítés, s a problémamegoldás alapja a bajban lévő aktív cselekvése és felelősségvállalása. Ma már számos szerző erre úgy tekint, mint

az ún. erősségeken alapuló szociális munkára, de itt mi hangsúlyozzuk: csak az erősségeken alapuló szociális munka felel meg a szakmai normáknak és lehet eredményes. Mi tehát nem elkülönítenénk az erősségeken alapuló szociális munkát a többi irányzattól, hanem ezt tekintjük a professzionális segítségnyújtás alapvető feltételének. Az ettől eltérő megközelítés csupán redukált tartalmú bürokratikus ügyintézésnek nevezhető, s az integráció helyett a társadalmi távolságok növekedéséhez járul hozzá.

A klinikai szociális munka a kezdetektől fogva integrálja az empowerment fogalmát, az erősségeken alapuló megközelítés mindegyik irányzatának szerves és elválaszthatatlan része. Ezt a későbbiekben egyre növekvő és erősödő praxiselméletek is támogatják: Berg és Shazer nevéhez köthető megoldásfókuszú terápia, a családtámogatási vagy családmegtartó szakmai protokollok, melyek a gyermekvédelmi ellátásokhoz kapcsolódva kaptak figyelmet a kormányzati szervek részéről is (Comer – Fraser 1998).

Itt szükséges megjegyeznünk, hogy a szakmán belül az esetmunka felé érkező kritikákat nem volt nehéz felerősíteni: a tartalmát vesztett segítségnyújtás akkoriban nem tudott felmutatni semmilyen kutatási eredményt az egyes beavatkozások eredményességéről vagy költség-hatékonyságáról. Még sehol nincs a menedzserializmus, de a kutatási eredmények hiánya kivédhetetlen támadási felület a szakma önállóságáról szóló vitákban. Az új alapok és új fejlődési irányok szükségessége tehát nem volt kérdés. A szakmai értékek, a valós problémamegoldás és fejlődés támogatása és a szociális munka tudományos megalapozása együttesen hívták életre az empowerment fogalmát és értékeit természetes módon magába foglaló klinikai szociális munkát.

Az 1960-as évek második felénél járunk: ekkor alapít önálló intézetet Carl Rogers, a humanisztikus iskola atyja, a problémával küzdő egyének belső potenciáljának leírója. Talán paradoxnak tűnhet, de a strukturális egyenlőtlenségekhez köthető empowerment szemlélet elterjedéséhez az 1960-as évek Amerikájában a szinte apolitikusnak tekinthető humanisztikus iskola is hozzájárult. A pszichiátriai és mentális betegségek medikális megközelítésének kritikájaként megjelenő humanisztikus szemlélet az embert mint egészet vizsgálta. Úgy tekintett a bajban lévőre, hogy az nem csak problémával, társadalmi integrációs nehézségekkel, hanem erőforrásokkal, képességekkel is rendelkezik, melyek aktivizálása – azaz képessé tétele – a segítő feladata. A rogersi szemléletben központiá váló elfogadás és bizalom a változásra képes embert feltételezi. Ebben a megközelítésben a segítő számára természetes, hogy támogatja a másik ember kompetenciáját, ez a segítő folyamat alapvető és inherens része.

Ezekben az években indulnak el a családterápiás iskolák, melyek jellemzően a kezdetektől fogva építenek a családok meglévő problémamegoldó képességeire, belső kapacitásaira. Az 1990-es évek második felétől, a posztmodern szemlélet hatására a családterápia területén erősödik fel White, Freedman és Combs törekvései mentén a narratív megközelítés. A narratív megközelítés a konstruktivista terápiák egyik meghatározó irányzataként a kliens szakértői mivoltát természetesnek tekinti, s a segítő kapcsolatot a kliens kompetencia-élményét megerősítő, támogató közegként írja le. Freedman és Combs így fogalmaz: „A narrativistákat munkájukban az vezeti, hogy azokat a történeteket erősítsék és gazdagítsák, amelyek nem támogatják, vagy akár fenntartják a problémákat. Amint az emberek elkezdik 'belakni', megélni alternatív történeteiket, a figyelmük elfordul régi problémáik megoldhatatlanságától. Az új történetekben megélik új önképüket, új lehetőségeiket a kapcsolatokra és az új jövőjüket” (Goldenberg – Goldenberg 2008: 78). Az új történetekben új, a dominánstól független nyelv,

illetve jelentések alkalmazására nyílik lehetőség, mely út az alávetett csoportok számára az uralkodó ideológiáktól való függés csökkentésére (Parton – O’Byrne 2000). A humán szakmán belül az empowerment személete – a politikai üzenetén túl is – terjed.

A fogalom közösségfejlesztéshez való hagyományosan erős kapcsolata leképeződik a kutatási kérdésekben is, illetve a praxiselméletekhez való kapcsolódásában is. Elméleti integrációja, melynek során már az egyéni munkában is elvárt feltétel és törekvés, majd csak a 2000-es években lesz egyértelműen látható. Az addig tartó úton elmúlt a hidegháború, a baloldali eszmék politikai kockázata érzékelhetően csökkent, ugyanakkor a megismerhető valóság töredezetté vált. Megérkeztünk a posztmodernitás korába. Az elnyomottak hatalommal történő felruházásának megtapasztalt eredményessége mellett a már említett klinikai szociális munka szerepét se feledjük: ezen irány, illetve szinte már egy önálló szakma elismert társadalmi pozíciója mindenképpen segíti a fogalom térnyerését.

Az így kiforrott integráció eredményeként az empowerment megjelenik a nemzetközi definíciókban is. Először 2000-ben Montrealban a hatalommal való felruházást elősegítő tevékenységek megjelenítésével, majd 2004-ben az Adelaidban megtartott világkonferencián. Az itt elfogadott új definíció már konkrétan tartalmazza az empowerment fogalmát, és jeleníti meg az empowermentt a szociális munka globális céljaként (Budai 2015).

„A professzionális szociális munka elősegíti a társadalmi változásokat, a problémamegoldásokat az emberi kapcsolatokban, valamint segíti az empowermentt; az emberi képességek felszabadoztatását és az emberek felhatalmazását arra, hogy cselekedjenek a jólét fokozása érdekében. Az emberi viselkedésről és a társadalmi rendszerekről szóló elméletek felhasználásával a szociális munka azokon a pontokon avatkozik be, ahol az emberek egymással és társadalmi környezetükkel kerülnek kapcsolatba. Az emberi jogok és a szociális igazságosság alapvető fontosságúak a szociális munkában.” (IFSW, IASSW in: Budai 2015: 2).

Az empowerment értékalapja kettős. Egyrészt a társadalmi igazságosságban gyökerezik. Alapja a társadalmi egyenlőtlenségek elutasítása. Ezen makrotársadalmi alapon az egyén helyzete addig és olyan módon érdekes, míg aktivizálható a közösségi megmozdulásokhoz (Jönsson 2012, idézi Héderné 2018). A szakmatörténeti háttérből azonban kirajzolódik a másik nagyon hangsúlyos értékalap: a rogersi iskola és a klinikai szociális munka emberképe. Itt a segítő kapcsolat pozitív forrás a kliens megerősítéséhez, a fejlődés és változás alapja az egyénben, saját magában van. A hatékony és eredményes segítő kapcsolatban nem csak a választott módszer a fontos, hanem maga a segítő személy is. A hatékonyság attól függ, mennyire képes a segítő személy optimális feltételeket biztosítani az egyén saját erőforrásainak kibontakoztatására. Ezek az optimális feltételek a segítő emberképének és ebből eredő magatartásának a függvényei is (Tringer 2007).

A duális értékalapot és az empowerment szemlélet többszintű irányultságát Lee ábrázolja talán legpontosabban az alábbi táblázatban. Integrációs törekvése mentén részletesen ír a már említett klinikai szociális munka területein megvalósítható empowerment szemléletről, a csoportokat és közösségeket támogató aktivitásokról, konkrét módszerekről. Kiváló könyvében (2001) az elméleti alapok mellett az ideológiai és értékalapokat is ismerteti. Az alábbi táblázat az integratív empowerment szemléletet mutatja be.

1. táblázat

A politikai és személyes változások tranzakcionális megközelítése

A politikai és személyes változások tranzakcionális megközelítése: professzionális célok és feladatok egysége az empowerment szemléletben		
Társadalmi környezet		Emberek
Olyan ideológiák, szakmapolitikák, programok, intézményi és szocioökonómiai struktúrák, melyek alkalmasak arra, hogy másokat félelemben, gyűlöletben és szándékos tudatlanságban tartsanak, kihasználva az ebből eredeztethető anyagi hasznot.	← Szociális munkás →	Egyének, családok, közösségek és kisebb csoportok
Közvetítő struktúrák:		
Család, kultúra, szubkultúrák – kisebb és nagyobb csoportok, empowerment csoportok, szociális szervezetek, közösség		
Folyamat:	Folyamat:	Folyamat:
A szociális munkás segíti és mediálja azt a folyamatot, melyben a társadalmi környezet reagál az egyének igényeire, politikai és kollektív aktivitására; a változás mértéke különböző és gyakran esetleges, de mindenképpen várható.	A szociális munkás segíti a stressz csökkentését és erősíti az ezt támogató szervezeteket, intézményeket.	A szociális munkás segíti és közvetíti azt, hogy az emberek egymás támogatásával, együttes beszélgetések és aktivitások során valósítsák meg, tegyék élővé saját belső potenciáljukat, s ingassák meg a hatalmi ellenállás erejét. A szociális munkás előmozdítja az egyének társadalmi elnyomásával kapcsolatos tudatosságát, egyéni és kollektív mozgalmak által.
Cél:	Cél:	Cél:
szocioökonómiai igazságosság: csökkenteni az intézményi hatalmat, az alávett csoportok ideológiai befolyásolását és félelemben tartását; a megváltozott szocioökonómiai struktúrák és intézmények már készek a empowerment támogatására	határozottan közvetíteni azon intézmények és az egyének között, melyek támogatják az egyéni potenciálok aktiválását és előmozdítják az igazságtalan szocioökonómiai környezet megváltoztatását	fejleszteni az erősségeket és lehetőségeket, újra konstruálni a valóságukat, az empowerment biztosítása

	Szociális munkás ↑↓	
	Kollektív cselekedet Társadalmi és politikai aktivitás	
	Folyamat: a szociális munkás támogatja azt a folyamatot, melyben az emberek újrakonstruálják a valóságukat és ezáltal képessé válnak közösségi aktivitásokban történő részvételre, arra, hogy hatékonyan hozzájáruljanak a társadalmi mozgalmak eredményességéhez.	
	Célok: változás az elnyomás az igazságtalan struktúrák területén, s biztosítani azt, hogy minden ember hozzáférjen a javakhoz és lehetőségekhez; a politikai empowerment révén biztosítani az egyének és társadalmi környezetük közötti optimális kapcsolódást.	

Forrás: Lee 2001: 47

Az empowerment a kliens és a szociális munkás közvetlen interakciója révén valósul meg. A tudás/információ átadása mellett a szociális munkás hozzáállásában, beállítódásában kifejezésre jutó, megerősítő, elfogadó attitűd talaján, mely által a kliens az elfogadottságot, a partneri viszonyt éli meg. Megtapasztalja, hogy ő is fontos, ő is számít és ennek hatására a kliens korábbi értéktelen self-koncepciója átalakul. Az empowerment lényege nem a módszerek, protokollok egészen pontos ismeretében és vakon követésében van, hanem a segítő szakember hozzáállásában, feltétel nélküli elfogadásában, de leginkább a kliens változásra való képességének feltételezésében van. Mindez csakis személyes, minőségi kliens-segítő interakciók révén valósulhat meg. Alinsky szavaival: „A hatalom az élet esszenciája, lényege, dinamikája. A hatalom az aktív állampolgár részvétele, amely felfelé pulzálva közvetíti az erőt, amely szükséges a közös cél és közös akarat megvalósításához. A hatalom – nélkülözhetetlen, állandóan működésben lévő életerő, amely megváltoztatja a világot vagy ellenáll a változásnak. A hatalom – vagy más elnevezéssel: a szervezett energia – ugyanúgy lehet gyilkos mérge, mint életmentő orvosság. Egy puska hatalmát ugyanúgy be lehet vetni a rabság védelmére, mint a szabadság kivívására” (Alinsky 1965: 44). A folyamat felől megközelítve az empowerment jelentését, az aktív cselekvések mellett tehát fontos kiemelnünk a feltételeként működő segítői attitűdöt: azt az értékelő viszonyulást, melyben a másik ember, mint értékkel bíró egyén jele-

nik meg, aki képes az élete jobbítására, képes az őt körülvevő hatalmi környezet befolyásolására, s mely attitűd elutasítja a társadalmi igazságtalanságot, a hatalmi egyenlőtlenségeket. Az empowerment tehát a segítő kapcsolathoz való viszonyulás, értékelés és aktív cselekvés is egyben. Jelenléte és aktív használata biztosíthatja, hogy az alávetett egyének, csoportok, közösségek saját életük kompetens irányítói lehessenek. Szervezeti, kontextuális alapja a szociális szolgáltatásokban is megtapasztalható demokratikus működés: a munkavállalók döntéshozatali jogosultságai és felelősségei, transzparens protokollok a működési mechanizmusokban, a szakmai etika mindennapi gyakorlata. Politikai-társadalmi közege a részvételi demokrácia, az állampolgári aktivitás elismerése és tisztelete, a szakértelmen és közösségi konszenzuson nyugvó döntéshozatali mechanizmusok.

AZ EMPOWERMENT KUTATÁSI KÉRDÉSEI

Ahogy fentebb erre már utaltunk, ha a segítő nem biztos saját magában és a „felfelé” való megfelelés igénye irányítja munkáját, nem tud hatékony segítő kapcsolatot kialakítani. A képpé váló szociális munka nem lehetséges olyan társadalomban, ahol a szociális munkás maga sem éli át azt a szabadságot, hogy bátran a kirekesztettek védelmére keljen anélkül, hogy akár megélhetési, akár más félelmet élne át (Lakatos 2009). Az empowermenthez kapcsolódó kutatások egy része éppen ezt állította középpontba. Egy nemrég hazánkban is validált kérdőív (Fábián et al. 2022) a segítő szakember empowerment szintjét vizsgálta: a kollektív identitás, tudás és készségek mellett az önértékelés, kritikus gondolkodás és cselekvési hajlandóság is megjelenik vizsgálati kérdésként. Más kutatások a szervezeti kontextusra fókuszálnak: az intézményi működési mechanizmusok átláthatósága, a protokollok követhetősége, illetve a minőségirányítási folyamatok milyen mértékben tudják segíteni a szakemberek szervezeti aktivitását, döntéshozatalokban való közreműködését.

Egyes megközelítések (Lee 2001) szerint éppen a társadalomtudományi kutatások azok, melyek kizsákmányolják az alávetett csoportokat: az általuk szolgáltatott kemény mutatók sajnos könnyen felhasználhatók a jogfosztásukat igazoló sztereotípiák legitimációjára. Ugyanakkor Lee arra is felhívja a figyelmünket, hogy a kliensek kutatásban való közreműködése, az a tudat, hogy az általuk nyújtott információ hozzájárulhat az adott szolgáltatás fejlesztéséhez, önmagában véve empowerment-hatással bírhat.

A szakmai gyakorlat évek óta keresi azokat a módszereket, melyek mérik a segítő kapcsolatban megvalósuló empowermentt (Noordink et al. 2021).

A segítő kapcsolat folyamatában számos változó befolyásolhatja a kapcsolat, az együttműködés eredményességét. Nem könnyű beazonosítani, hogy egy kooperációban végeredményben melyik ágens révén jutott el az egyén a saját érdekeinek hatékony érvényesítéséhez. Az alábbi fejezetben, egy metaelemzés rövid bemutatása mellett, három különböző társadalmi közegben s három különböző szintre irányuló kutatást mutatunk be. Először egy, az 1990-es évek közepén felvett kérdőíves vizsgálatot, mely mentális betegséggel küzdő egyének önszorgató szervezeteiben került rögzítésre. Az amerikai tanulmány az igénybe vevők belső élményeire és tapasztalataira reflektál, s igazolja az empowerment többdimenziós természetét.

Ezt követően egy hazai környezetben felvett kutatásról (2010–2011) írunk röviden: a szociális esetmunka módszertanát interetnikus környezetben vizsgáló adatfelvétel az előbbi vizsgálattal szemben a kötelezett ügyfelekkel való munkáról ad képet.

Végül a közösségi aktivitás területéről, a nők éhatékonyságához, helyi politikai szerepvállalásához köthető kutatást ismertetünk.

Mivel a felhatalmazás kontextusfüggő és többszintű fogalom, Zimmerman óva int egy általános mérőeszköz létrehozásától (Vojtek 2021). Az itt röviden ismertetett kutatások is sokféle módszert alkalmaznak.

Először Noordink és munkatársainak metaelemzését mutatjuk be röviden. Ők a szociális munka különböző kontextusaiban mérték a felhatalmazást. A tanulmány szerzői 2020. január 6. és február 3. között hét elektronikus adatbázist vizsgáltak meg. Az első szűrés során bevontak és átvizsgáltak minden olyan cikket, melyben megjelenik az empowerment fogalma. A keresés során összesen 5198 cikket azonosítottak be, ez a halmaz az ismétlődések eltávolítása után 2711-re csökkent. Csak angol és holland nyelvű cikkeket válogattak be, s kizárólag az elmúlt 15 év írásait. Kizárásra kerültek olyan tanulmányok és ezáltal olyan mérőeszközök is, melyeknél az empowerment mérése nem kizárólagos cél. A mintába került tanulmányokból 49 mérőeszközt azonosítottak. A 49 mérőeszköz a következőképp csoportosul: 9 méri a szociális munka eredményét szülő- és családsegítésben, 8 a mentálhigiénés ellátásban, 8 a gyermekgondozás és ifjúsági munka területén, 3 az idősgondozásban, 13 az egészségügyi ellátásban és 8 olyan eszközt találtak, amelyekhez nem lehetett konkrét célcsoportot rendelni. Nem találtak mérőeszközt a hajléktalanellátáshoz, a kötelezően igénybe veendő szolgáltatásokhoz és a szenvedélybeteg-ellátáshoz sem (Noordink et al. 2021).

Mindez számunkra figyelemfelhívó: az általunk ismert szakirodalom, melyben az empowerment központi elemként jelenik meg, mind a hajléktalan-, mind a szenvedélybeteg-ellátást markáns példaként említi. Ahogy arra a szakmatörténetben is hivatkoztunk, éppen ezeken a területeken vált központivá az empowerment fogalma (lásd pld. Morse kutatásait a hajléktalan- és pszichiátriai beteg ellátásban, 1997). Az említett területi példák hiánya ezért is érdekes. Az eltérés magyarázható a szerzők által kiemelt kizárólagosság mentén: kizárásra kerültek olyan tanulmányok és ezáltal olyan mérőeszközök is, amelyeknél az empowerment mérése nem kizárólagos cél volt. Így került kizárásra például a Kim Alliance Skála is¹, amely esetében az empowerment mérése csupán a négy alskála egyike.

Noordink és munkatársai által kiválasztott kutatások mindegyike kérdőívet alkalmaz, illetve néhány kivételtől eltekintve Likert-skálán alapuló pontozási rendszert. Mindegyik a célpopuláció észlelését méri. Egyik sem vizsgálja a tényleges megfigyelhető viselkedést, pedig a felhatalmazás viselkedési összetevője a „felhatalmazottság” eredményesebb fokmérője (Noordink et al. 2021). Az empowerment tényleges tartalma különböző lehet, de mindenképp tartalmaznia kell olyan tevékenységet, mely egyfelől hozzájárul az egyének, csoportok, közösségek fejlődéséhez, gyarapodásához, megerősödéséhez, másfelől a környezet előnyös változását is elősegíti (Hegar – Hunzeker 1988 in Sadan 2011). Az empowerment fejlődési, változási folyamat, melynek eredményeként új viselkedési minták interiorizálódnak, új értékek válnak

¹ A továbbiakban fontosnak tartom a hivatkozott mérőeszköz eredeti tanulmányban való vizsgálatát: Kim, S. C., Boren, D. & Solem, S. L. (2001). 'The Kim Alliance Scale: Development and preliminary testing', *Clinical Nursing Research*, 10(3): 314–31.

elfogadottá. Ezen konkrét változások, a változáshoz köthető indikátorok az empowerment mint folyamat, és empowermentszint mint állapot legvalidabb fokmérői. A fent említett tanulmánynak értéke nem abban rejlik, hogy felsorakoztat rendelkezésre álló eszközöket, hanem abban, hogy ezen eszközök megismerése jó kiindulópontja lehet saját mérőeszközök létrehozásának (Noordink et al. 2021).

Jelen írásunkban Noordink és munkatársai által közölt kutatások közül egy, a közösségi mentálhigiéne hagyományához köthető, önszorgító szervezeteket vizsgáló adatfelvételt ismertetjük. A vizsgált szervezetekben önszorgító csoport, esetenként mentálhigiéne tevékenység, alacsony-küszöbű ellátás, lakhatási és munkavállalási tanácsadás működött, mind önkéntes igénybevétel alapján. A szolgáltatást nyújtók mindegyike maga is ún. tapasztalati segítőként korábbi életrészekben átélte a kirekesztettség, munkanélküliség, hajléktalanság krízisét. Segal, aki maga is elidőz a választott kutatási kérdés definiálhatóságán, így határozta meg az empowerment fogalmát: „Az empowerment egy olyan folyamat, melynek során a hatalmat nélkülöző egyén kontrollt szerez az élete felett és képessé válik élete intézményi és társadalmi környezetének a befolyásolására.” (Segal et al. 1995: 215). Ebben a kutatásban tehát tapasztalati segítők és az érintett egyének által működtetett intézményeket vizsgáltak, olyan szolgáltatási központokat, ahol mentális betegséggel küzdők segítenek magukon és egymásnak. Ahogy erre maga a tanulmány is felhívja a figyelmet, önmagában ez a fenntartói és működési sajátosság már az empowerment megnyilvánulása. Zinmanra hivatkozva Segal kiemeli, hogy az önszorgító szervezetek működési sajátossága, hogy minden tevékenység irányítása az ügyfelek kezében van, a szolgáltatások igénybevétele önkéntes, a döntéshozatalban a hierarchikus kapcsolatok szerepe minimális, a csoporttagok, igénybe vevők gazdasági, szociális és kulturális igényein van a hangsúly.

Az itt vizsgált közösségek erőteljesen kapcsolódnak az 1964-es törvény (USA) nyomán elindított és facilitált részvételi demokráciákra nyugvó intézményekhez. A szerzők maguk is írják az empowerment szervezeti háttéréről, de vizsgálatukban az egyéni szinten történő megvalósulásra voltak kíváncsiak, sem a szervezeti megvalósulást, sem a makrotársadalmi kérdéseket nem érintették. Az egy évig tartó adatfelvételbe, majd a félévvel később felvett utánkövetéses interjúkba olyan egyéneket vontak be, akik legalább három hónap időtartamon keresztül kapcsolatban álltak a szervezettel. 310 interjú sikerült felvenniük, az utánkövetés során pedig 248-at. Validált kérdőívek segítségével vizsgálták az én-hatékonyság, az önbecsülés és a kontrollhely kérdését. A kérdőív az anyagi biztonság (lakhatás, jövedelem, kockázatok) dimenzióira is rákérdezett, ezeken belül külön meghatározásra került, ha valaki az adott szervezetnél volt fizetett állásban. Mivel önszorgító szervezetről volt szó, központi kutatási kérdés volt a szervezetben való közreműködés során átélt kompetencia mértékének a növekedése, hogyan vonták be a döntéshozatalba. Végül a helyi közösségi – politikai döntéshozatalba való bekapcsolódás mértékét is vizsgálták.

Az eredményekben egyértelművé vált a korábban is feltételezett ún. pszichológiai dimenzió szerepe. Az önbecsülés, énhatékonyság, a kontrollhely jelentősen befolyásolja a megélt empowerment mértékét, illetve az anyagi biztonság feltételeit. Az egyén belső, pszichológiai képessége és a szervezeten belüli aktivitás erős korrelációt mutatott, igazolva egyrészt az önszorgító szolgáltatások eredményességét, másrészt az empowerment több dimenziós jellegét.

Következő idézett vizsgálatunk a jelen tanulmány egyik szerzőjéhez köthető. A 2010/2011-ben felvett kutatás a szociális esetszolgálat módszereinek a feltárása mellett a már fent idézett

rogersi szemlélet megjelenését próbálta beazonosítani. A többféle adatgyűjtési módszer, a másik két itt idézett kutatástól eltérően, nem a szolgáltatást igénybe vevők, hanem a szakemberek szóbeli és írásos közléseire irányult. Az empowerment megvalósulását a szociális munka módszertana alapján egyes tevékenységekhez kapcsoltuk. Feltételeztük, hogy a megfelelően alkalmazott eljárások képesek a kliensek képessé tételére és hatalommal való felruházására. Így Rogers és Berg javaslatai alapján elsősorban a konzultáció és a segítő beszélgetés alkalmazásával kapcsoltuk össze az empowermentt. Mindkettő tevékenység alapja a kliens képessé tétele, a változásba vetett bizalom és ennek aktív kifejezése.

Az 59 település családsegítő és gyermekjóléti szolgálataiban végzett adatfelvétel az akkori Csongrád megyében a fenti két intézménytípusban dolgozó szakemberek teljes körét felölelte. A kvantitatív és kvalitatív módszerek együttes alkalmazása az alábbiakban nyilvánult meg: a segítőik által vezetett dokumentáció részletes áttanulmányozása (209 darab), szakértői kérdőívek (138 darab), szakértői interjúk (40 darab) és fókuszcsoporthoz tartozó interjúk (4 darab).

A vizsgálat során a 209 esetenaplóban összesen 7015 eljárás szerepelt, ezeket módszertani szempontok alapján 6 csoportba és 36 tevékenységbe soroltuk be. Megvizsgáltuk az egyes tevékenységek alkalmazásának feltételeit (kliens etnikai származása, szocioökonómiai státusza, a hozott probléma) és azt találtuk, hogy valaki minél távolabb áll a segítő szakember társadalmi státuszától (roma származás, hajléktalan lét, alacsony iskolázottság), annál kevésbé részesül olyan eljárásban, mely az ő személyes erősségeire alapozna. Mindezt a kérdőívekben, interjúkban és fókuszcsoporthoz tartozó kliensképek, kliensekről szóló leírások is alátámasztották. A kliens és a segítő közötti társadalmi távolság tovább nő a „segítő kapcsolat” során, a szakember által alkalmazott, személyes bevonódásra lehetőséget nem nyújtó bürokratikus kapcsolati formákban. S ahogy Segal is utalt erre, a hierarchikus segítő kapcsolatok nem támogatják az empowerment megvalósulását.

Végül egy speciális, de nem ritka szociális munka aktivitás kutatásáról szólunk egy példa rövid ismertetésével. A fenti két nyugati típusú szolgáltatási rendszer mellett érdemes megnézni egy ún. fejlődő országhoz köthető empowerment vizsgálatot. A mikrohitelzési programok mentén, vagy akár azoktól függetlenül is Ázsia, illetve Afrika bizonyos térségeiben növekvően vannak az egyes települések közösségeire irányuló aktivitások. Maiorano és munkatársai strukturális feminista elméleti alapokkal, 2018–2019 között Indiában végeztek kérdőíven alapuló interjúk adatfelvételt az empowerment vizsgálatára (Maiorano et al. 2021). Batliwalára hivatkozva így határozták meg a fogalmat: az empowerment egy olyan folyamat, melynek során társas-társadalmi hatalomhoz jut és változást él meg az egyén az alábbi területeken: az egyenlőtlenségeket fenntartó/rendszerigazoló ideológiákat megkérdőjelezi (mint például az elvárt nemi szerepek, vagy a kasztrendszer); az egyes gazdasági, természeti és intellektuális javakhoz való hozzáférés mintázatai megváltoznak; képessé válik olyan intézményes struktúrák megváltoztatására, melyek a fennálló rendet erősítik meg, úgy mint a családi hierarchiák vagy a települési szerepek, elvárások. Ez alapján az idézett vizsgálat a nők döntéshozatali lehetőségeit és szándékait vizsgálta az alábbi négy területen: háztartás, közösség, a helyi piac és az állami intézmények. Ilyen módon megkérdezték például a családi kiadások feletti döntés jogát, illetve szokását; az állami dimenzió vonatkozásában a politikai szavazati lehetőségeket, vagy a települési közgyűléseken való felszólalás lehetőségét.

Adatfelvételük a normák, értékek és választások köré rendeződött: milyen elvárt normák irányítják az adott közösséget, a válaszadó mely értékek megtartását, elérését tekinti ön maga

számára fontosnak, illetve egy-egy nő milyen mértékű választási lehetőséggel rendelkezik az adott normától való eltérés vonatkozásában.

A vizsgálat eredménye a nők alávetett helyzetét igazolta: nem csak nagyobb arányban vannak kirekesztve a döntéshozatalokból, hanem több dimenzióban is meg vannak fosztva ettől. Sajnálatos módon kiderült az is, hogy a nők nem jelentéktelen hányada nem kívánja megváltoztatni a lehetőségekhez való hozzáférést, a helyi társadalmakat szabályozó normákat. A vizsgálat eredményei mindenképpen ráirányítják a figyelmet a kulturális normák és az egyéni autonómia közötti összefüggésekre.

ÖSSZEZÉS

A fenti áttekintésből látható, hogy az empowerment kutatása alatt több fókusz is meghatározhatunk: vizsgálhatjuk az empowerment megvalósulását biztosító makrotársadalmi közeget, a szociális ellátórendszer működését befolyásoló szakmapolitikát, a mikrotársadalmi, közösségi, szervezeti kultúrát, az ellátórendszer minőségbiztosítási folyamatait, de természetesen fókuszba kerülhet az interperszonális segítő kapcsolat természete is. Ezen belül vizsgálható az empowerment feltételeként elvárható attitűd, a megerősítő, felhatalmazó folyamat, az alkalmazott módszer, de a képessé tevő folyamat eredményeként kialakult „felhatalmazottság” állapota is, a hozzá köthető módosult viselkedésmintázat. Nem véletlenül írtunk eredményt és nem végeredményt. A felhatalmazás egy nyitott végű konstrukció, nincs kőbe vésvé és idővel fejlődhet (Noordink et al. 2021).

A három vizsgálat nem csak a felvétel időpontjában, az ahhoz köthető társadalmi-politikai környezet vonatkozásában mutat eltérő képet. A felvétel helyeül „szolgáltató” közösségek értékrendje, a hatalomhoz való viszonyulása is nagyon más. Eredményeik azonban mégis egy irányba mutatnak: az aktív, saját életében cselekvő képesnek elismert egyén képes lesz belső energiáit mozgósítani, saját életét eredménnyel irányítani, a közösségi javakhoz érdemben hozzájárulni.

Ferge Zsuzsa hangsúlyozza: „A pénz hiánya sokféle szenvedést, megaláztatást, társadalmi elutasítást hoz magával. Vagyis a szegénységnek van olyan értelmezése, amely azonos értelmű a kirekesztéssel (idézi Czibere 2012: 27). A kirekesztődés társadalmon kívüliséget is kifejez, „amely már nem »egyszerű« relatív szegénység, hanem olyan állapot, amelyben az emberek azokat a kapaszkodókat is elveszítik, amelyek a társadalomhoz kötötték őket. Ebben a helyzetben éppen a társadalomhoz tartozás élménye szűnik meg, amit anyagiakkal már nem lehet pótolni” (Czibere 2012: 28). Ezeket a kapaszkodókat kell megteremteni az empowerment által. Eredményes munkával egy szolidárisabb társadalmi közegben, az egyén nem felemelendő, felzárkóztatásra érdemes s egyben cselekvő- és gondolkodásképtelen bábu, hanem önmaga életében döntés- és aktivitásképes állampolgár. Ebben a szemléletben a gondoskodás, ha bizonyos ideig szükséges is, nem kizárólagos. Az empowerment elméleti és viszonyulási keretrendszere ugyanis nem csak a makrotársadalmi szintekhez való hozzáférést és ezáltal a társadalmi mobilitást támogatja, hanem magától értetődő módon segíti az interperszonális viszonylatban megjelenő és erősödő önállósodási kezdeményezéseket, kritikai megnyilvánulásokat. S mint ilyen, magabiztos, félelem nélküli segítő és félelem nélküli állampolgárt feltételez.

IRODALOM

- Adams, R (1996): Concept of Empowerment in Social Work and Empowerment, Practical Social Work. Palgrave, London: Palgrave, 1–24. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-14033-6_1#Abs1 (Utolsó letöltés: 2023. 01. 30.) <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14033-6>
- Alinsky, S. D. (1965): The War on Poverty-Political Pornography, *Social Issues*, 41–46. (Utolsó letöltés: 2023. 01. 30.) <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1965.tb00482.x>
- Bányai, E. (2022): Recenzió Malcolm Payne: How to Use Social Work Theory in Practice? An Essential Guide c. könyvről. *Párbeszéd*, 9(2): o.n. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/12226/10822> (Utolsó letöltés: 2023. 01. 06.) <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2022.9/2/10>
- Budai, I. (2015): Az együttműködés a szociális munka egyik kulcsa és eszköze. *Párbeszéd*, 2(1): o.n. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/5788> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 10.) <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2023.10/1/8>
- Comer, Edna W. – Fraser, Mark W. (1998): Evaluation of Six Family-Support Programs: Are They Effective? *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 134–147. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.1820>
- Czibere, I. (2012): Nők mélyszegénységben. Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban. Budapest: L'Harmattan.
- Goldenberg, I. – Goldenberg, H. (2008): *Áttekintés a családról*, 3. kötet. Budapest: Animula.
- Fábián, G. – Szoboszlai, K. – R. Fedor, A. – Patyán, L. – Mór, M. – Faul, A. C. – Lawson, T. R. (2022): A Szociális Munkás Empowerment Skála magyar változatának validálása. *Párbeszéd* 9(1): o.n. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/11289/10011> (Utolsó letöltés: 2023. 01. 05.) <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2022.9/1/1>
- Héderné B. E. (2018): Milyen változást hozott az esetmenedzserek színre lépése? – Hatalom, empowerment és a szolgáltatások minőségének kérdése egy terepkutatás tapasztalatai alapján. *Párbeszéd* 5(2): o. n. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/6102> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 11.) <https://doi.org/10.29376/parbeszed/2018/2/5>
- Krémer, B. (2014): Az alapvetések érthetőségéről – és társadalmi tarthatatlanságáról. *Esély*, 3: 79–86. <http://www.esely.org/index.php?action=mutat&id=155> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 10.)
- Lakatos, K. (2009): A képesség tétel folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/cb64d6a7ffc532248525670c0080efa5/14c544c36a-68ce4fc12575d9002dfc69 (Utolsó letöltés: 2021. 02. 10.)
- Lakatos, K. (2010): A képesség tétel (empowerment) lehetőségei a civil társadalomban. *Civil Szemle*, 7(2): 43–61. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/aeb5e4c08ec7c2ce852566f200140bd7/7373cc05159d68d1c125775a005c586a?OpenDocument (Utolsó letöltés: 2022. 01. 10.)
- Lee, J. (2001): *The Empowerment Approach to Social Work Practice: Building the Beloved Community*, 2nd ed. New York: Columbia University Press.

- Maiorano, D. – Shrimankar, D. – Björkert, T. S. – Blomkvist, H. (2021): Measuring empowerment: Choices, values and norms in: *World Development*. 138. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105220>
- Morse, G. – Wolff, N. – Helminiak, T. W. – Calsyn, R. J. – Klinkenberg, D. W. – Trusty, M (1997): Cost-Effectiveness evaluation of three approaches to case management for homeless mentally ill clients *American Journal of Psychiatry*, 154(3): 341–348. <http://www.springerlink.com/index/qjk112273p24557.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. 01. 30.) <https://doi.org/10.1176/ajp.154.3.341>
- Noordink, T. – Verharen, L. – Schalk, R. – Eck, M. van – Regenmortel, T. (2021): Measuring Instruments for Empowerment in Social Work: A Scoping Review *British Journal of Social Work*, 51(4): 1482–1508. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab054>
- Payne, M. (2014): *Modern Social Work Theory* 4th ed. London: MacMillan – Red Globe Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-40603-3>
- Parton, N. – O’Byrne, P. (2000): *Constructive Social Work*, New York: Palgrave. <https://doi.org/10.5040/9781350363397>
- Sadan, E. (2011): *Közösségi tervezés és empowerment*. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8208/01_kozossegi_tervezes_es_empowerment.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Utolsó letöltés: 2021. 04. 15.)
- Segal, S. P. – Silverman, C. – Temkin, T. (1995): Measuring empowerment in client-run self-help agencies in: *Community Mental Health Journal*, 31(3): 215–227. <https://doi.org/10.1007/BF02188748>
- Swensson, C. R. (1998). Clinical social work’s contribution to a social justice perspective. *Social Work*, 43(6): 527–537. (Utolsó letöltés: 2023. 01. 30.) <https://doi.org/10.1093/sw/43.6.527>
- Temesváry Zs. (2018): *A szociális munka és a szociálpedagógia modern elméletei* Budapest: L’Harmattan – SZOSZAK Kiadó.
- Tringer L. (2007): *A gyógyító beszélgetés*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Vojtek, I. (2021): Evaluation approaches to empowering interventions. *Szociológiai Szemle*, 14(1): 10–18. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/szocialisszemle/article/view/4577/4344> (Utolsó letöltés: 2022. 04. 30.) <https://doi.org/10.15170/SocRev.2021.14.01.02>

Nevelési értékek és kihívások a gyermekvédelmi szakellátásban a szakemberek és fiatalok percepciói mentén

Rácz Andrea¹

RÁCZ ANDREA: ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék; racz.andrea.aniko@tatk.elte.hu

ABSZTRAKT A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a gyermekvédelmi rendszer intézményes és nevelőszülői ellátásának keretében milyen nevelési célok és értékek, illetve kihívások azonosíthatók. Mit gondolnak ezekről a területen dolgozó szakemberek, illetve maguk a gyermekek és fiatal felnőttek? Vizsgálja azt is, hogy a különböző fenntartású intézmények és nevelőszülői hálózatok esetében láthatóak-e különbségek vagy inkább egységes nevelési értékekkel és célokkal jellemezhető a hazai szakellátás rendszere. A kvalitatív kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fenntartói háttértől függetlenül a strukturális problémák, ellátási és szolgáltatási hiányosságok, kapacitásbeli gondok jelentősen bekorlátozzák azt a szakmai eszköztárat, amellyel a nevelési munka eredményes és sokszínű lehetne. Ezt a hiányosságot a fiatalok is érzékelik, noha azt is meg tudják fogalmazni, hogy melyek számukra a legfontosabb gyermekvédelmi rendszer és a benne dolgozó szakemberek által közvetített értékek, amelyek meghatározzák értékrendjüket.

Kulcsszavak: gyermekvédelmi szakellátás, nevelési értékek és célok, kihívások, szakemberek és fiatalok véleménye

Educational values and challenges in the child protection system as perceived by professionals and young people

ABSTRACT The aim of the study is to investigate what educational goals, values and challenges can be identified in the institutional and foster care of the child protection system. How professionals, children and young adults think about these values? It also examines whether differences can be discerned between the different types of institutions and foster care networks or whether there is a common set of educational values and goals in the Hungarian child protection system. Qualitative research findings show that, regardless of the background of the provider, structural problems, gaps in provision and services, and capacity problems significantly limit the professional toolbox with which educational work can be effective and diverse. This shortcoming is also felt by the youth, even though they are able to articulate the values that are most important to them and that define their values, as conveyed by the child protection system and the professionals working in it.

Keywords: child protection services, educational values and goals, challenges, professionals' and young people's perceptions

¹ A szerző részt vesz a témához tematikusan kapcsolódó Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyereknevelésben c. OTKA kutatásban (FK 135215, 2020-2023, Berényi Eszter), illetve a COST Action 19106-Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends c. projektben az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék képviselésében.

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja, hogy a gyermekvédelmi rendszer intézményes és nevelőszülői ellátásának keretében milyen nevelési célok és értékek, valamint ezzel kapcsolatos kihívások azonosíthatók a területen dolgozó szakemberek, illetve maguk a gyermekek és fiatal felnőttek véleménye alapján. Kiterjed arra is, hogy a különböző fenntartású intézmények és nevelőszülői hálózatok esetében láthatóak-e különbségek vagy inkább egységes nevelési értékekkel és célokkal jellemezhető a hazai szakellátás rendszere. A szakemberek és a fiatalok véleményén keresztül vizsgálja azt a kérdést is, hogy a nevelési-gondozási folyamat során kik és hogyan hatnak az ellátottak személyes értékrendjére?

Elsőként a gyermekvédelmi szakellátásban megjelenő nevelést mint tevékenységet, annak céljait, természetét, jellegzetességeit mutatjuk be röviden. Ezt követően kvalitatív kutatás keretében arra keressük a választ, hogy a gyermekvédelem praxisában a különböző szereplők perspektívájából a nevelőszülői és gyermekotthoni ellátásban milyen közvetítendő értékek artikulálódnak és ezek mennyire érnek célba a gyermekek és fiatalok véleménye szerint.

A gyermekvédelem vonatkozásában a nevelési környezet megértéséhez fontos megjegyeznünk, hogy az 1997-es Gyermekvédelmi törvény megalkotása óta lehetőséget biztosított az állami, önkormányzati szereplők mellett a civil és egyházi szerepvállalásra, de érdemben csak az elmúlt 10 évben történt változás. Jelenleg 23 ezer gyermek és fiatal felnőtt él a szakellátásban², 68% nevelőszülőnél, 32%-uk pedig intézményes ellátás keretein belül nevelkedik. Az EMMI 2021-es intézményi adatgyűjtése szerint a nevelőszülői férőhelyek 2%-a civil, a többi egyházi fenntartású. A gyermekotthoni férőhelyek esetében pedig 83%-a a férőhelyeknek állami, míg 16%-a egyházi fenntartásban van. Fontos azt is megjegyezni, hogy a szakellátás rendszerének működéséről korlátozottan állnak rendelkezésre kutatások, az egyes témák vonatkozásában készültek azonban a nevelési folyamatban megjelenő értékek és nevelési célok azonosítása szempontjából relevánsak, hiszen számos diszfunkcióra felhívják a figyelmet, mint oktatási hátrányok, roma gyermekek diszkriminációja, rizikómagatartások megjelenése vagy a felnőtté válás kihívásai (pl. Szikulai 2004; Hegedűs 2007, 2010; Rácz 2012, 2016; Darvas et al. 2016; Homoki 2016; Kaló et al. 2019; Rákó 2019; Czibere – Nemes-Zámbó 2020).

NEVELÉS A GYERMEKVEDELEMBEN

A Gyermekvédelmi törvény használja a gyermekvédelmi gondoskodás terminust a szakellátás szinonimájaként, melynek középpontjában a gyermekkel való személyes törődés áll azokban az esetekben, amikor a szülői felügyeleti jog szünetel vagy megszűnt, így az állam általi gondoskodás különböző mértékű átvállalása történik a vér szerinti szülőktől. Ebben az értelemben a védelem – mely egyrészt a különböző veszélyeztető tényezőkkel, ártalmakkal szembeni óvó védelem, másrészt a gyermeki jogok széles körű védelme, tehát érdekvédelmi tevékenység – egy eleme a gondoskodásnak. A személyes gondoskodás lehet közvetetten vagy közvetlenül a gyermekre irányuló szakmai tevékenység. Ez utóbbi tipikusan gyermekvédelmi szakellátási feladat, amely jogi meghatározottságában és napi szintű feladatellátásában gondozás-nevelés,

² https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)

figyelemmel arra, hogy családpótló ellátásról van szó. Közvetett formája jellemzően a gyermekjóléti alapellátásban értelmezhető, mert sok esetben a teljes családra irányul a segítségnyújtás, noha a gyermek az elsődleges célcsoport, funkcióját tekintve a család támogatása, illetve a család megtartása a célja. A gyermekjóléti alapellátás keretében ismert a közvetlen feladatellátás is, tipikusan az átmeneti ellátások vonatkozásában, de az sem családpótló, hanem szintén családtámogató ellátás, a kiemelés megelőzésének eszköze az átmeneti jellegű problémák kezelésén túl.

A gondozás-nevelés természetéhez – Domszky András megfogalmazásában: a szakellátás „modell”-jéhez – tartozik, hogy a jogszabályban rögzített ellátások meghatározása mentén szükségleteket elégít ki, melyhez az adott intézmény/hálózat a gyermeki szükségletek, illetve problémák csoportosítását követően saját szakmai programot alkot, ennek megvalósításához rendeli a gyermekvédelmen és a társágzatokon belül elérhető szolgáltatások körét, a nevelők, gyermekfelügyelők, nevelőszülők, gyámok, tanácsadók és egyéb segítő szakemberek tudását és az általuk használt szakmai-módszertani eszköztárat (Domszky 2004: 47). Mindebből következik az is, hogy gyermekvédelmi szakellátás biztosítása szociálpolitikai szinten a szociális szükségletek elismerésével a gyermek valós szükségleteire, személyes érdekeire kell, hogy fókuszáljon egy nyitott és jellemzően hosszabb távú folyamatként kezelve a gyermek problémáinak megoldását (Domszky 2004: 47, 49). Az önjogú felnőttek esetében a személyes gondoskodás fókuszában a konkrét ügyintézkésekben való segítségnyújtáson túl a lelki támogatás is megjelenik. Ebben az esetben a nevelői típusú gondozást már felváltja a szociális munka típusú segítség (Szikulai 2004), noha bizonyos elemek megmaradhatnak a gyakorlatban³ korrekciós funkcióként. A szükségletorientált nevelés és gondozás a gyermek sokrétű, így fizikai, egészségügyi, pszichés, mentális, szociális szükségleteinek alapos megismerésére épül, melyhez hozzárendelődnek a gondozási, nevelési, speciális fejlesztési feladatok, majd a részt vevő szakemberek a felelősségi körökkel és határidőkkel. Ebben az előrehaladás nyomonkövetése érdekében rendszeres kontrollt tartalmazó folyamatban fontos a gyermek véleményének a becsatornázása is (Csókay 2004a: 223–224). Az egyéni gondozási-nevelési terv a gyermek életéhez kapcsolódó alapdokumentum, melyben a pedagógia, gondozó és gyógyító munka irányai is megtalálhatók konkrét feladatokkal. A nevelési és gondozási célok meghatározása természetesen nem előzmény nélküli, hiszen a nevelésbe vétel okait, körülményeit, a szakértői bizottság megállapításait, a gyermek kívánalmait, a vele korábban kapcsolatban álló releváns szakemberek véleményét is tartalmazza, és ugyancsak fontos a szülők elképzelésének számbavétele (Csókay 2004a: 227). A megfelelőség kritériuma az is, hogy a gondozás-nevelés megtervezése során biztosítják a gyermek számára az állandóságot és a biztonságot. A személyesség és a családiasság, családi körülmények biztosítása⁴ is kiemelt érték, mely az ellátórendszeri hangsúlyok alakulásában is megjelenik, mint a nevelőszülői ellátás elődlegessége, az örökbefogadás támogatása (Alternatív gondoskodás a gyermekekről – Útmutató 2009; Repponi 2019).

³ Szikulai kifejezetten a nagykorúak támogatása esetében megjegyzi, hogy a prolongált nevelés-gondozás tekintélyelvre épülő, irányító jellegű tevékenység. Attól inadekvát a célcsoport vonatkozásában, hogy a korábbi személyes gondoskodás meghosszabbításaként működik, gyermekszerepben tartva az utógondozásban, utógondozói ellátásban részesülőt (Szikulai 2004: 269).

⁴ A családiasság biztosítása kapcsán az intézményrendszer kapcsolatrendszerének kiterjedtsége, illetve a közösségi cselekvések sokszínűsége is megjelenik részben a társadalmi tőke mobilizálása kapcsán (Berei 2014). A társadalmi tőke korlátozottságát a szakellátásban élők kapcsán lásd bővebben még: Rác 2016; Varga 2008.

Csóky (2004b) kiemeli azt is, hogy a gyermekvédelmi munka bizonytalanságával több szempontból is számolnunk kell, felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermekvédelmi célok túl általánosak egyfelől, így pl. az erkölcsi fejlődés biztosítása, szükségletek kielégítése, társadalmi integráció, másfelől nehezen is mérhető, hogy mi a siker, milyen kritériumok mentén értelmezhető a nevelési-gondozási célok teljesülése⁵. Számolnunk kell a „csak nagyon lassan beérő eredmények”-kel is (Csóky 2004b: 275), amelyek arra irányulnak, hogy az egyes módszerek, helyzetek, segítségnyújtási formák, kapcsolt szolgáltatások és a szakemberek, illetve a kortársak és a család hatása és egymásra hatása nem ismert, nem egyértelmű, pozitív irányú előrehaladás esetén is igen lassú a folyamat, illetve sok megtorpanással szabdalt. Talán azt is fontos megjegyeznünk, mielőtt a nevelési értékekről gondolkozunk, hogy a gyermekvédelmi tevékenység egy nagyon komplex munka, amelynek során „A gyermekotthon szakmai munkájával szolgálja a személyiségfejlődés optimalizálását, a gyermek individuális és közösségi nevelését, – a nemi és életkori sajátosságokra figyelemmel – a családba, a társadalomba való integrációját. Előmozdítja a speciális szükségletű gyermekek reintegrációját.” (Gyermekotthoni ellátás protokollja 2011: 583). A nevelőszülői ellátás esetében a komplex cél a következő: „A nevelőszülői ellátás célja és funkciója, hogy a gyermek számára teremtse meg a személyes életteret, az érzelmi biztonságot és kötődést, a családi környezetben megélhető személyességet.

- *elégítse ki a gyermek egyéni gondozási-nevelési, egészségügyi, mentálhigiénés, tanulmányi szükségleteit – különös figyelemmel a veszteségfeldolgozásra, a fejlesztésre és a tehetség-gondozásra,*
- *a személyiségjogok tiszteletben tartásával támogassa a gyermek önazonosságának megőrzését, élettörténetének megőrkítésével fejlessze identitását (...).”* (Otthont nyújtó ellátás a nevelőszülői családban 2011: 644–645) A identitás alakítása, saját kultúra ápolása a roma vagy egyéb nemzetiségű gyermekeknél különösen fontos feladat (Repponi 2019; Rákó 2019⁶).

Mindkét fenti definícióból kitűnik, hogy a nevelés ellátási célként értelmezhető a gyermekvédelemben, de mit is jelent a nevelés? Illetve milyen értékek képvisellete köré rendeződik?

A nevelélméletben többféle definíció, cél, tevékenység azonosítható, nincs egy egységes értelmezési kerete a nevelésnek. Kron (2000: 250–263) a hétköznapi értelemben vett nevelés kapcsán egyrészt kifejti, hogy a nevelés azonosítható mint gondozás és kivezetés⁷, illetve mint az önfejlődés támogatására irányuló aktivitás, továbbá mint az alkalmazkodás kialakítását célzó tevékenység, és témánk szempontjából fontos az is, hogy a nevelés értelmezhető, mint egyfajta segítségnyújtás az élethez⁸. Ez utóbbi esetében az ember olyan kitüntetett létező, aki

⁵ Lásd erről pl. a Rubeus Egyesület (2016) Átfogó hatékonyságvizsgálat – evaluációs modellek a gyermekvédelmi szakellátásban c. kutatását: http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/eval_konyv_2016_FINAL_20160723.pdf

⁶ Rákó (2019: 135–136) felhívja a figyelmet arra is, hogy a gyermekek jellemzően negatívumként élik meg saját etnikai hovatartozásukat, sokszor elfordulnak a származási családtól és amúgy is nehezen viselik a kortársaktól az előítéletes vélekedéseket.

⁷ Ennek asszociációja kettős: egyfelől a gyermek fizikai gondozásra, ellátásra szorul, másfelől jelenti a gyermek kényszerektől, tudatlanságtól való felszabadítását is (Perjés 2018: 164).

⁸ Emellett megkülönböztet még két formát: a nevelést mint vezetést, illetve a nevelést mint kormányzást és belső fegyelmen alapuló vezetést.

a világhoz való viszonyát konstruálja, ezen keresztül pedig magát a világot építi. (Székelyné 2015: 62). Ahogy a gyermekvédelmi tevékenység megfogalmazása kapcsán is láttuk, jellemző a nevelés folyamatos, rendszeres cselekvésként való értelmezése, amelynek van alanya (nevelő) és tárgya (nevelt) is, ebben az értelemben egy felnőtt-gyermek kapcsolat⁹. Formája lehet egyénre irányuló, illetve közösségi is, mely a gyermekvédelemben egyidejűleg is jelen van. A szakellátásban alapidokumentumnak számító működési szabályok és protokollok számos célt fogalmaznak meg a nevelés kapcsán elsőként explicit módon, de impliciten is. Ilyenek a teljes körű ellátás biztosítása, családgondozás, egyéni-gondozási tervben nevesített feladatok, rekreációs szolgáltatások, tanulmányok támogatása, önálló életre való felkészítés, különböző informális és formális szereplőkkel való kapcsolattartás elősegítése (Domszky 1999; Gyermekotthoni ellátás protokollja; Otthont nyújtó ellátás a nevelőszülői családban 2011). Általánosságban és a gyermekvédelmi szakellátásra vonatkoztatva is, a nevelés jellemzően inkább tudatos tevékenységként értelmezett, noha non-kognitív tartalmi is vannak. Funkciója a magatartás formálása részben a kívánt tevékenységekben való részvétel, illetve az optimális irányú fejlődés támogatására, részben pedig a nem kívánatos magatartások elkerülésére, társadalmilag és egyénileg is hasznos értékeket kialakítva (Barbainé é.n.: 2). A gyermekvédelemben speciális nevelési feladatot jelent a bűnelkövető fiatalok támogatása.¹⁰ Gyermekvédelmi vonatkozásban a fiatalkorú bűnelkövetők zárt intézeti nevelése, reszocializációja Volentics Anna (1996) meghatározásában többféle szükséglet kialakítására (mentálhigiénés, egészségügyi, szociális, nevelési-oktatási), valamint a fiatalok sérüléseinek korrekciójára kell, hogy irányuljon (idézi Hegedűs 2007: 121). „A nevelés tehát olyan célirányos akciók összessége, amelyek a gyermek fizikai, erkölcsi, értelmi erőinek fejlesztésére irányulnak, érték közvetítő folyamat.” (Barbainé é.n.: 2). Mindezekből kitűnik, hogy a nevelő tevékenysége célhoz kötött, az pedig értékhez. A gyermeknevelési értékek részben arra irányulnak, hogy melyek az elsajátítandó tulajdonságok, részben pedig egy idealizált gyermekképhez¹¹ kapcsolódnak (Major et al. 2022: 480). Neagu (2021: 3) a gyermekvédelemben megvalósuló tevékenység kapcsán Held (2006) nyomán kiemeli, hogy akár a család, akár az állam nyújtja, az ellátás összetett és mélyen emberi cselekedet, így bizalomra, kölcsönösségre és a közös gondolkodásra épül.

Köte Sándor Dürr-t idézve (1998: o.n.) kifejti, hogy „pedagógiai érték mindaz, ami a nevelési cél elérését szolgálja, azaz minden ideális érték. A pedagógiai érték nem azonosítható az erkölcsi értékkel, de erkölcsösít; nem abszolút érték, hanem relatív érték, nem önérték, hanem levezetett

⁹ Egyes megközelítések szerint kétirányú tevékenység, ahol egymásra hatnak a szereplők (Barbainé é.n.: 2). Megjegyzendő, hogy ez a gyermekjogi megközelítéshez, a participáció támogatásához is szorosan kapcsolódó nézet. Kron (2000) ugyanakkor a pedagógiai viszonyt elválasztja a kommunikációs viszonytól és arra hívja fel a figyelmet, hogy ha a tanár (nevelő) és a diák (nevelt) között mély is a kommunikáció, sohasem egyenrangú az eltérő tudás és életpasztalet okán (idézi Szőke-Milinte 2013: 241). Biesta (2013: 456–457) más megközelítést alkalmaz: amellet érvel, hogy amikor a diákok a tanáraiktól tanulnak, valójában erőforrásként használják őket és mindazt, amit a tanáraik tesznek vagy mondanak, a saját értelmezési körükbe, azaz saját konstrukciójukba vonják be, tehát ők irányítják azt, hogy mit tanulnak a tanáraiktól. Értelmezésében *tanulni valakitől* egészen mást jelent, mint *tanítva lenni*. Biesta nyomán visszatérve a gyermekvédelemben megvalósuló neveléshez egy aktív-passzív dimenziót is behozhatunk a nevelés mint tevékenység értelmezésébe.

¹⁰ A tanulmánnyal ezzel a gyermekvédelmi szegmenssel nem foglalkozik.

¹¹ Ebben a megközelítésben is egyértelműen megjelenik a minőség szempontja, azaz a gyermek jól-létének támogatása.

érték.” A nevelés célja lehet a konstruktív életvezetés kialakítása¹², illetve az életfeladatokra való felkészítés¹³ (Barbainé é.n.; Köte 1998). Nagy József (2000) a kompetenciafejlesztést, egyben személyiségfejlesztést határozta meg a nevelés feladatáknak, értelmezésében nem más, mint felkészítés a túlélésre. Bogács (2016: 15) ezt a gondolatot a késő modern gyermeknevelési kihívásokhoz kapcsolja, ahol a túlélés az életminőség megőrzésével és javításával egészül ki. „A személyiségfejlődés egzisztenciális jellegű funkciója az adaptivitás, a kreativitás és az életképesség biztosítása, a szabadságfok növelése.” (Székelyné 2015: 69) Hirst axiómaként kezeli, hogy a nevelés azokat a tevékenységeket jelöli, melyek a 'jó élet' lehetővé tételét célozzák (Hirst 1999: 124), mely pszichológiai, fizikai és szociális szükségletek kielégítését foglalja magában. A nevelés célja tehát a jó/kellemes életre / minőségi túlélésre / konstruktív életvezetés kialakítására / az életfeladatokra való felkészítés, gyermekvédelmi vonatkozásban egy személyes kapcsolatokra épülő szakmai rendszerben (Domszky 2004: 47), ahol a gyermek nem csak tárgya, hanem alanya is a nevelésnek. A gyermekvédelmi szakellátás két szegmense, a nevelőszülői és gyermekotthoni ellátás olyan rendszer, amelyben a vér szerinti családot leszámítva a legkoncentráltabban jelenik meg a nevelés, mint a minőségi túlélésre¹⁴, jó/kellemes élet elérésére, konstruktív életvezetés kialakítására orientált tevékenység.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás kvalitatív módszertanra épült¹⁵. Két szakértői interjú készült olyan szakemberekkel, akik hosszabb ideje dolgoznak vezetőként a gyermekvédelmi szakellátásban, módszertani fejlesztésben, illetve döntéselőkészítésben is járatosak. Velük általában a rendszer működési mechanizmusaira, hiátusaira néztünk rá. Majd két tematikus fókuszcsoportot készítettünk a két szegmensben dolgozók körében: a nevelőszülői ellátás esetében 6 fő vett részt, hálózatvezetők és tanácsadók, mindannyian egyházi fenntartót képviselnek. Az intézményes ellátás vonatkozásában 9 fő vett részt a fókuszcsoportos interjúban, 2 fő kivételével mindenki állami fenntartású intézményt képviselt vezetőként, az egyházi intézmények széles körben képviseltették magukat. A beszélgetések során arról kérdeztük őket, hogy milyen nevelési célokat, értékeket képviselnek ők maguk és a velük együtt dolgozók. Mit tartanak fontosnak a nevelésben közvetíteni, ennek vannak-e esetleges korlátai, ha igen, ez függ-e ellátási vagy fenntartási formától. Kit tartanak jó szakembernek a megfogalmazott értékek és célok képviselőjeként. A fókuszcsoportos interjúk a pandémia miatt online kerültek megszervezésre, hosszuk 1,5 óra volt. Az interjú nagyobb témái/dimenziói a következők voltak: 1) nevelési értékek, amelyek fontosak

¹² A konstruktív életvezetés olyan életvitel, „amely szociálisan értékes, de egyénileg eredményes” (Bábosik 2004: 13).

¹³ Wesely Ödön (1923) elsőrendű életfeladatnak tekinti azokat, melyek az élet fenntartásához köthetőek, másodrendűnek azokat, melyek az életet kellemessé, élhetővé teszik, harmadrendűnek pedig az ún. ideális életfeladatokat. A nevelés véleménye szerint egyértelműen elsődleges (idézi Köte 1998: o.n.). Bogács (2016) értelmezésében már másodrendű életfeladat, amennyiben a minőségi túléléssel azonosítjuk a célját.

¹⁴ A túlélésnek egy negatív kontextusa is létezik a gyermekvédelemben, lásd erről pl. az intézményekben az áldozattá válás elkerülésének stratégiáit, az intézményekben jelen lévő kortársbántalmazást, az agresszió számos és egyre nagyobb méreteket öltő megjelenési formáit: https://mandiner.hu/cikk/20200211_gyermekotthon, nem beszélve az intézményi abúzusról és az ún. nevelési célzatú pofon előfordulásáról: <https://www.ajbh.hu/-/pofonok-nevelési-celzattal-az-ombudsman-jelentese-a-kalocsai-specialis-gyermekotthon-vizsgalatarol>

¹⁵ A kutatásban Bogács Ernővel dolgoztam együtt.

számukra; 2) sikerek és kudarcok a nevelésben; 3) ellátórendszeri hiányosságok az azonosított nevelési értékek és célokra reflektálva; 4) kinek van hatása a nevelésben, ki a karizmatikus nevelő?

Ellátotti oldalon négy interjút készítettünk: 3 gyermekkel (16–17 évesek) és 1 fiatal felnőttel (20 éves). Interjúalanyaink közül három fő nő, egy pedig férfi. A három gyermek közül kettő egyházi fenntartású szervezet kereteiben él, a harmadik pedig az állami ellátórendszerben. Egy esetben a fiatal egyéves korától kezdve él ugyanabban a lakásotthonban, mely néhány éve egyházi fenntartású lett. Ő 16 éves, két testvére már kikerült a rendszerből. Sajnos nem tudja, hogy miért került gondoskodásba, anyjával tart kapcsolatot. A másik egyházi fenntartású keretek között élő fiatal születése óta az adott nevelőszülőnél nevelkedik, gondozási hely váltása nem volt. A nevelőszülő korábban állami fenntartású volt, a váltásból a család semmit nem érzékelt. A 17 éves lány bátyja már kikerült a rendszerből, két kisebb féltestvére pedig ugyanannál a nevelőszülőnél van elhelyezve. Jelenleg érettségire készül, a korábbi években egy szakmát szerzett. Utógondozói ellátást igénybe kívánja venni a nevelőszülőnél, amíg csak lehet. A harmadik megkérdezett jelenleg állami fenntartású intézményben él, 8 éves korától 17 éves koráig nevelőszülőnél nevelkedett, szintén az állami rendszerben, utógondozói ellátást nem kíván igénybe venni, nagykorúság előtt áll, de már döntött ezzel kapcsolatban rossz tapasztalatai okán. Jelenleg munkát keres. A fiatal felnőtt jelenleg 20 éves, 10 éves korában került egy civil fenntartású nevelőszülői hálózatba 2 testvérével együtt, összesen 10 testvére van. 16 éves korában ugyanitt ifjúsági otthonba helyezték át, majd nagykorúságát követően vállalta munkaviszony létesítése mellett az utógondozói ellátást, de önálló albérlésben. Esetében elmondható, hogy más fenntartói tapasztalata nincs. A megkérdezettek közül egy felsőoktatásban gondolkodik, a többiek érettségi után szakmát tanulnának és dolgoznának, esetleg önálló vállalkozást indítanának.

Mindenki vidéken él az ország három megyéjében. Az interjúk online kerültek felvételre. A félig strukturált ellátotti interjúk keretében arra kérdeztünk rá, hogy milyen értékeket tudnak beazonosítani a saját nevelésükben, milyen lehetőségeket kaptak terveik megvalósításához a szakellátásban, illetve ha volt gondozási hely váltás, akkor azok során hogyan jellemeznék a velük dolgozó gyermekvédelmi szakembereket. A gyermekvédelmi nevelési értékek mentén arra is rákérdeztünk, hogy a vér szerinti családból hozott értékekkel ezek milyen viszonyban vannak. Kíváncsiak voltunk továbbá a rendszerkritikai észrevételeikre is a neveléshez, lehetőségek biztosításához kapcsolódóan.¹⁶

A következőkben a főbb eredményeit emeljük ki, elsőként a szakemberek, majd a fiatalok véleményén keresztül.

¹⁶ A kutatás keretében emellett kiegészítő jelleggel 47 gyermekvédelmi pályázatot vizsgáltunk a 2021-es évből. Szent Anna-díjat a nevelőszülői ellátásban lehet kapni példaértékű nevelőszülői munkáért (23 db érkezett), míg Szent Kristóf-díjat (24 db érkezett) a gyermekvédelemben dolgozó azon szakemberek kaphatnak, akiket emberileg és szakmailag is nagyra tartanak. Jelen elemzésbe ezeket nem vonjuk be, lásd az eredményekről bővebben: Rácz–Bogács (2022) tanulmányát.

NEVELŐSZÜLŐI ÉS INTÉZMÉNYES ELLÁTÁSBAN AZONOSÍTOTT NEVELÉSI CÉLOK ÉS ÉRTÉKEK

Az interjúk alapján elmondható, hogy az ellátórendszer két szintjén, tehát a nevelőszülői ellátásban és az intézményes ellátásban is egyfajta homogenitás figyelhető meg a nevelési értékek és célok tekintetében, a fenntartói háttérnek nincs jelentősége, erre az interjúalanyok nemigen reflektáltak, akkor sem, ha nem állami intézményt képviseltek. A szakértők is ezzel összefüggésben azt hangsúlyozták, hogy az egyházi szerepvállalás erősödésének, ha bármi eredménye is mutatkozik nevelési szempontból, akkor az inkább pozitív: a lehetőségek, programok, szolgáltatások nagyobb számban és gazdagabb formában érhetők el, de értékrendbeli változásban – talán az időbeliség miatt – egyelőre nem. A fix napirend, keretek adása, szocializációs hátrányok csökkentése, oktatási lehetőségek kiszélesítése kapja a főszerepet fenntartótól függetlenül mindegyik ellátási forma esetében (Rákó 2014). „(...) azok a keretek, hogy bizonyos dolgok meglegyenek, és ahhoz lehesse alkalmazkodni (...) Gondolom, hogy azzal fog tudni boldogulni, hogyha mondjuk lesz egy napirendje egy nevelőszülői családnak, és kiszámíthatóak lesznek azok az értékek, azok a normák...” (Nevelőszülői ellátásban dolgozók fókuszcsoporthja)

A kiszámíthatóság, biztonság, érzelmi stabilitás nyújtása jelenik meg célként, amire lehet építeni a hátrányok leküzdésében, illetve majd a fejlesztés, tehetséggondozás, önálló életre való felkészítés terén. „Én azt vártam el a neveléstől, hogy találják meg azt a pontot, ahol elakadt a gyerek, és azon a szinten és ponton avatkozzanak be, vagy kezdjék el gyógyítani a gyereket.” (Nevelőszülői ellátásban dolgozók fókuszcsoporthja)

Megfogalmazódik minden esetben a családi kapcsolatok ápolása, legalábbis rendezésének a segítése, a családtörténet megismerésének és feldolgozásának támogatása és a hozott traumák feldolgozásának segítése. „Erkölcsei fejlődéshez, és hogyha ezt majd tudjuk adni, hogy minden téren egészséges, akkor megadtunk mindent. Nyilván sok minden befolyásolja, sok minden jön időközben az életében, meg nagy terheket cipelnek (...)” (Intézményes ellátásban dolgozók fókuszcsoporthja)

Az intézményes ellátásban az oktatási előmenetel támogatása erőteljesebben hangsúlyozott, ez azonban nem az ösztönzéshez és a tényleges teljesítményhez kapcsolódik, hanem inkább ahhoz, hogy egy piacképes végzettség az önálló életkezdés záloga. A nevelőszülők esetében a családiasabb közegben ez a cél jobban szervül, sok esetben a vér szerinti gyermekek is példával szolgálnak.

Megfigyelhető, hogy a rendszer mindkét pillérében a kognitív (tanulás, praktikus tudások az önállóság érdekében, problémamegoldás) és nem-kognitív készségek (együttműködés, valahová tartozás, nyitottság) támogatása, fejlesztése jelen van egymást erősítve. Fontos látni azt is, hogy mindegyik típusú készség fejlesztésében fontos a példamutatás a szakemberek oldaláról, ehhez kapcsolódik a jó szakember ismérveként a gyermekbe vetett bizalom, a gyermek feltétel nélküli elfogadása és abban való segítségnyújtás, hogy önmagát és saját történetét is képes legyen megérteni és felvállalni. „(...) elfogadás, a gyerek múltjának vagy saját magának az elfogadásában is, hogy fel tudja dolgozni azt, hogy akárhogy ki is vagyok én, és abból tovább tudjon lépni.” (Nevelőszülői ellátásban dolgozók fókuszcsoporthja)

A szakemberek munkakörétől, pozíciójától és fenntartói háttértől függetlenül egy kétirányú folyamatként értelmezik a nevelést, ahol a gyermek is hat a nevelőre és fordítva. Ebben az együtt-lét, a jelenlét a legfontosabb. A személyiségfejlődés, sorsrendezés szempontjából pozi-

tív hatással bíró szakembert úgy írják le, hogy őt érdekli a gyermek, kérdez és meg is hallgatja őt (Domszky 2004). Álláspontjuk szerint tehát a nevelésnek nem tárgya, hanem alanya a gondozott. Nagyon fontosnak tartják azt is, hogy határozott értékrenddel rendelkezzen maga a szakember is, hogy képes legyen adni, példát mutatni: *„Tehát, akik nevelik ezeket a gyerekeket, annak van egy határozott értékrendje, ami alapján ő éli a mindennapjait. Persze, te akkor tudsz átadni valamit, ha neked volna valamid.”* (Intézményes ellátásban dolgozók fókuszcsoportja)

A gyermekvédelmi munkát egyértelműen hivatásként értelmezik és a megszóllított szakemberek így is élik meg. *„Tehát odafigyelni, oda kell figyelnie mindenkinek, hanem én azt gondolom, hogy ennek. Tehát egy dolgozó akkor lesz hiteles a gyerekek előtt, hogyha ez teljes mértékben így belülről fakad, és hogy ez egy elhivatottság a részéről, és nemcsak hogy elhivatottság, hanem mindezt így valahol szeretetből csinálni, és akkor fog tudni igazából olyan erőket megmozgatni, ami miatt tud hatni a gyerekekre. Ez legyen egy négy szemközti beszélgetés, ez legyen az, hogy akár csoportos beszélgetések keretében.”* (Intézményes ellátásban dolgozók fókuszcsoportja)

FIATALOK VÉLEMÉNYE A NEVELÉSRŐL

A megkérdezett fiatalok a szakemberekben azt értékelik, ha meghallgatják őket, odafigyelnek rájuk, bizalommal fordulhatnak feléjük, fontos számukra, hogy érezzék a személyre szabott törődést: *„(...) a legeslegfontosabb az, hogy hallják meg a gyerekek szavát. Vagy attól, mert még hogy fiatal kamasz, attól még neki is ugyanúgy van élete, ugyanúgy lehet saját véleménye, és ezt nem hallják meg (...)”* (Állami nevelőszülőtől lakásotthonba került fiatal) Fontos, hogy ne a rendszer egy apró elemének vagy a szakember munkája tárgyának érezzék magukat.

Saját sorsuk és jövőjük alakítása szempontjából kiemelkedőnek érzik a kognitív és non-kognitív készségek és tudások elsajátításának segítségét és azokat a támogatási csomagokat, amelyek a problémamegoldást, traumafeldolgozást, tágabban pedig jól-létüket szolgálják, így a pszichológusi segítséget, csoportfoglalkozást, mentálhigiénés támogatásokat, de a célzott rekreációs lehetőségeket is. A jövőbeli tervek és vágyak támogatását is példaértékűnek tartják a szakemberek oldaláról. *„Tehát én nagyon érzem azt a törődést, amit ők adnak nekem, és 100 százalékban mindenben próbálnak segíteni, és úgy érzem, hogy tényleg segítenek nekem előre haladni abban, hogy elérjem a céljaimat és az álmaimat.”* (Egyházi fenntartású lakásotthonban nevelkedő fiatal)

A fiatalok közül egy főnek inkább negatív a rendszerről a véleménye (nevelőszülőtől került intézménybe nagykorúsága előtt) saját élményein keresztül, de a többiek, ha a saját életükön keresztül nem is volt nagyon negatív vagy kudarcos a gyermekvédelemben való nevelkedésük, akkor is számos kritikus pontra rámutatnak az együtt nevelkedő testvérek vagy más gyermekek példáján keresztül. Kritikaként fogalmazzák meg, hogy a bekerülést követően sok támogatást kapnak, de ezek főleg a tinédzserkor felé haladva egyre inkább kikopnak, holott pont akkor lenne erre kiemelt szükségük. Nem csak a tinédzserkori problémák rendezése miatt, de ekkor élik meg azt is, hogy közeleg a felnőtté válás és számos döntést kellene hozniuk támogató háttér vagy érdemi iránymutatás nélkül.

Ezzel összefüggésben kifejtik azt is, hogy a felnőttkor felé haladva érzik, hogy számítana a véleményük, előtte a főbb döntések kapcsán is inkább egy passzív szerepet éltek meg, mint pályaválasztás, hobbik választása, kapcsolataik értékelése. *„(...) amíg ott voltam* (nevelőszülő-

nél), *addig volt az, hogy válasszak ki valami szakmát, és azt csináljam, és akkor ennyi. (...) És ahogy kiköltöztem, igazából akkor kaptam arra lehetőséget, hogy rálássak arra, hogy nem csak ez a lehetőség van, hogy én kiválasztok egy dolgot, és akkor abban kell jónak lennem, hanem hogy igazából bármit kipróbálhatok, meg egyszerre akár sok mindent is csinálhatok, amiből egyébként később meg lehet élni, csak csináljam meg, meg azt találjam meg.* (Civil hálózatban nevelkedett utógondozói ellátott)

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a saját család és a nevelkedési hely értékrendjéből miket tudnak azonosítani, miket emelnek ki, mint számukra fontos vagy a későbbiekben követendő értékeket. Vér szerinti családjuk elsősorban rossz példaként szolgál, melytől szeretnének elhatárolódni, miközben megfogalmazzák azt is, hogy a nehéz gyermekkor és az átélt traumák önállóbbá, felnőttébbé teszik őket, amiben próbálják a pozitívumot megtalálni jövőjük sikeres alakítása érdekében. *„Semmi olyan dolog sincsen, amit én tovább vinnék, vagy akarnám, hogy ezt megmutassam a gyerekeimnek, mert onnan olyan értéket nem kaptunk egyikünk sem, amit tényleg úgy azt mondanám, hogy akkor én ezt meg szeretném mutatni a gyerekeimnek, hogy igen, ez az én múltam.*” (Állami nevelőszülőtlől lakásotthonba került fiatal)

A két értékrendet felmutató szocializációs szintér, mint vér szerinti család és gyermekvédelem a rendszerkritikai észrevételek, személyesen megélt negatív tapasztalatok ellenére is nagy különbséget mutatnak: *„(...) hogyha nekem lesz gyereke, nem szeretném eldobni, vagy például szeretnék vele nagyon jó kapcsolatot ápolni, bármit megbeszélni vele, mert sajnos én az anyukámmal nagyon nem tudok beszélgetni.*” (Egyházi fenntartású lakásotthonban nevelkedő fiatal)

Összességében elmondható, hogy a fiataloknak is a jelenlét, a személyes törődés és az egyedi sorsrendezés, ami fontos, ahhoz, hogy tisztességes, magukat és környezetüket is elfogadni tudó felnőttek legyenek, akik a hozott traumáikkal is képesek lesznek megküzdeni és a rendszert elhagyva önállóan boldogulni. Fontos, hogy tudják, van segítség fiatal felnőttkoruk elején is, ha ezzel élni szeretnének, ez biztonságot ad és felkészülési időt is: *„Nagyon sok támogatást kaptam egyébként, meg hát talán a biztonság. (...) Tehát nagyon fontos volt az, hogy mondjuk, hogy én elmentem Budapestre lakni, vagy elmentem, most dolgoztam Budapesten egy másfél évet, és igazából hiába volt az, hogy nem volt családi támogatásom, ugyanúgy megvolt az, hogy ha nem sikerül, akkor visszamehetek, és akkor van arra időm, hogy átgondoljam, hogy mi legyen, mit rontottam el, mit kell máshogy csinálni ahhoz, hogy működjön.*” (Civil hálózatban nevelkedett utógondozói ellátott) Kritikaként fogalmazzák meg, hogy jellemzően csak egy-egy felnőttre tudnak rákapcsolódni, sok esetben a gyermekvédelem intézményrendszerének szakmai szereplői (nevelőszülői tanácsadó, gyám, pszichológus) nehezen elérhetőek vagy kevéssé az a megélésük, hogy a fiatalok szempontjait érvényesítik. Ez utóbbi kritika főleg a gyámmal kapcsolatban fogalmazódott meg.

Összességében több emberséget várnának a rendszertől (Neagu 2021), egyikük szavaival élve: *„(...) ez azon múlik teljesen, hogy milyen emberek vannak, mert nagyon kevesen vannak emberségesek, és tényleg ezt szívből csinálják, és nagyon sokan vannak azok, akik ezt tényleg csak a pénzért csinálják. Minél több gyerek van, annál több pénz van.*” (Állami nevelőszülőtlől lakásotthonba került fiatal)

ÖSSZEGRÉS

Kvalitatív kutatásunk eredményei szerint a gyermekvédelem strukturális problémái fenntartói háttértől függetlenül determinálják, hogy a nevelés mint a jó/kellemes életre / minőségi túlélésre / konstruktív életvezetés kialakítására / az életfeladatokra való felkészítő, személyes kapcsolatokra épülő szakmai rendszerben megvalósuló, folyamatos, kétirányú folyamatként azonosított tevékenység szűkös keretek között tud mozogni¹⁷. A jelenlegi gyermekvédelmi folyamatok közül az egyik legmarkánsabb, azaz a történelmi egyházak erőteljes szerepvállalása sem a szakemberek, sem az ellátottak olvasatában nem jelenik meg értékmódosítóan a nevelésben. Hatása inkább az ellátás színvonalában érezhető jelenleg, melynek keretében több támogatás, szabadidős program, tanulási lehetőség nyílik a gyermekvédelemben élőknek.

A fiatalok komoly rendszerkritikát fogalmaznak meg, hogy sokszor késve érkezik a segítség és nem is mindig reflektált egyéni szükségleteikre, a felnőtté válás, illetve a rendszer elhagyása utáni önálló élet nagyon félelmetes számukra. Azt mondhatjuk, hogy a gyermekvédelemben megfogalmazott nevelési célok kevésé tudnak hirteli (1999) értelemben a jó élethez kapcsolódni, melyben a fizikai, pszichológiai és szociális szükségletek az egyén helyzetéből, kívánalmaiból, adottságaiból, tudásából kiindulva kielégítődnek. „(...) szerintem a legrosszabb, amit tehetünk egy gyerekkel, hogy az érzelmeinktől megfosztjuk őket. Az érzelmeink, azok éltetik a gyereket, azok a szeretetteljes gesztusok, amiket mi adunk, az olyan, mint a mag, az tovább növekszik a gyerekekben, meg az ő gyerekei is ezt fogják a későbbiekben növeszteni.” (Gyermekvédelmi szakértő 1.) Fontos lenne az is, hogy a gyermekvédelemben élők autonómmá válhassanak, amely azt jelenti, hogy az egyén képes a saját elképzeléseit követni és az általa tartalmas életként definiált életet megélni, melyhez egyéteműen erős támogató háttérre, szoros szociális kapcsolatokra, mobilizálható társadalmi tőkére van szükség (Neagu 2021).

Több és jobb minőségű szolgáltatásra, egyéni törődésre, szeretetteljes légkörre lenne szükségük, amelyben a múlt traumáinak feldolgozásában is kapnak szakszerű segítséget az ellátottak. Ugyanígy az önálló életkezdés támogatásában is több és személyesebb jellegű támogatásra vágnak. Ezekkel a kritikákkal leginkább arra utalnak, hogy sajnálatos módon a gyermek sokszor inkább tárgya a nevelésnek, nincs érdemi bevonás, meghallgatás, a sorsának rendezésében való közös, felelősségteljes gondolkozás. Azzal együtt sem, hogy erre a szakemberek egyértelműen törekszenek, illetve maguk a megszólított fiatalok is úgy érzik, hogy ők maguk sok segítséget kaptak a rendszertől kritikai észrevételeik ellenére is. Honneth (2005) (idézi Neagu 2011: 12) szerint a elismerésnek három összetevője van, mint szeretet, autonómia és jogok érvényesítése, melyek ahhoz kellene, hogy a gyermekvédelemben élők és onnan kikerülő képesek legyenek autonóm személyiséggé válni, akik kellő önbecsüléssel, határozott(abb) jövőképpel rendelkeznek, ehhez azonban kompetenciákat fejlesztő nevelésre, erőforrásokat mobilizáló, jó minőségű szolgáltatásokra van szükség.

Mind a szakemberek, mind a fiatalok a személyességet, a jelenléteket, értő figyelmet, empátiát, részvétet, a sorsrendezésben nyújtott magas szintű, professzionális segítséget, ugyanakkor személyességet, otthonosságot, az egyediség hangsúlyozását emelték ki. Ennek eszköze a kog-

¹⁷ A késő modernitás gyermekvédelmi szakellátásban való felemás megjelenésének értelmezéséhez lásd továbbá Homoki (2011) kutatását vagy a Rubeus Egyesület (2013) tematikus tanulmányait a modernizációs kihívások és szolgáltatási válaszok tükrében, középpontba állítva a nevelés kihívásait.

nitív és non-kognitív készségek tudatos, egyidejű fejlesztése fenntartói háttértől függetlenül mindegyik ellátási formában. Fontos lenne, hogy a megfogalmazott értékek és célok mentén történjen a teljes gondozási-nevelési folyamat, így a tinédzserkori problémák kezelésére hatékonyabb eszközök álljanak rendelkezésre és a felnőtté válás támogatása is időben kezdődjön meg és sokkal célzottabb legyen, bevonva a fiatalokat is. Ezen célok megvalósításával összhangban fontos lenne az egyes munkakörökben megfogalmazott elvárásokat és rögzített feladatokat is újragondolni a fiatalok véleményének figyelembevételével, főleg azt, hogy a gyermekvédelmi gyám hogyan is tudja leginkább a gyermek mindenekfelett álló érdekét szolgálni rendszerszinten.

IRODALOM

- Alternatív gondoskodás a gyermekekről – Útmutató* (2009): SOS Nemzetközi Gyermekfalvak. https://www.sos.hu/wp-content/uploads/sites/6/2018/01/Alternativ-gondoskodas-UT-MUTATO-final_1.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Bábosik I. (2004): *Nevelésemélet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Barbainé Bérci K. (é. n.): *Nevelés a gondozás folyamatában; gondozási feladatok a gyermekkor különböző szakaszaiban*. <https://docplayer.hu/5356621-Munkaanyag-barbaine-berci-klara-neveles-a-gondozas-folyamataban-gondozasi-feladatok-a-gyermekkor-kulonbozo-szakaszaiban.html> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Berei E. (2014): Gyermekotthoni nevelési környezet és a társadalmi beilleszkedés esélyei Romániában. In: Csizsár I. – Kőmíves P. M. (szerk.): *Tavaszi Szél 2014/Spring Wind 2014. IV. Konferenciakötet*. 20–27. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége. <https://core.ac.uk/download/pdf/45379895.pdf> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Biesta, G. (2013): Receiving the Gift of Teaching: From ‘Learning From’ to ‘Being Taught By’. *Studies in Philosophy and Education*, 32: 449–461. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11217-012-9312-9> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.) <https://doi.org/10.1007/s11217-012-9312-9>
- Bogács E. (2016): A gyermeknevelés késő modern kihívásai. *Metszetek*, 5(4): 5–24. https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek%202016_4_02_bogacs.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Bogács E. – Rácz A. (2016) Gyermekvédelem és szakmai integritás. *Esély*, 17(3): 92–113. http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_3/2016-3_4-1_Bogacs-Racz_Gyermekvedelem.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Czibere I. – Nemes-Zámbó G. (2020): Családperspektívák kiegyensúlyozatlan családi struktúrákban nevelkedő fiatalok körében. *Esély*, 31(3): 71–93. http://www.esely.org/kiadvanyok/2020_3/71-93_czibere_ibolya.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Csóky L. (2004a): Az egyén jellemzőire épülő, szükségletorientált egyéni elhelyezési, gondozási-nevelési terv kidolgozásának folyamata, módszerei, a tervek funkciói, alkalmazásuk. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgához*. Budapest, NCSSZI. 223–228.

- Csókay L. (2004b): A segítő kapcsolat. A gyermekvédelmi/gyermekotthoni munka mentálhigiénéje, a személyiség mint munkaeszköz megővésének és fejlesztésének lehetőségei. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest, NCSZSI. 274–278.
- Darvas Á. – Farkas Zs. – Kende Á. – Vigh K. (2016): Roma gyerekek a szakellátásban – Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében. *Esély*, 27(4): 52–82. http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Domszky A. (1999): *A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről – Módszertani levél*. Budapest, OCSGYI.
- Domszky A. (2004): A gyermekvédelmi szakellátás értékhátttere, a szakellátás alapértékeinek érvényesülését szolgáló biztosítékok, módszerek, technikák. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest, NCSZSI. 45–49.
- Gyermekotthoni ellátás protokollja (2011): <https://docplayer.hu/474045-Gyermekotthoni-ellatas-protokollja.html> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Hegedűs J. (2007): *Fiataikorú bűnelkövetők gyermekkorra és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest. https://aszod-afi.hu/archivweboldal/pdf/hegedus_judit_doktori.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Hegedűs J. (2010): A javítóintézeti nevelés elmélete. In: Hegedűs J. (szerk.): *A javítóintézet világa*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 51–63.
- Hirst, P. H. (1999): The Nature of Educational Aims. In: Marples, R. (ed.): *The Aims of Education*. London, Routledge. 7–124. <https://doi.org/10.4324/9780203003985>
- Homoki A. (2011): Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói. *Esély*, 22(2): 86–109. http://esely.org/kiadvanyok/2011_2/05homoki.indd.pdf
- Homoki A. (2016): *Gyermekvédelemben élni a szeretet erejével: A boldogulás elősegítése nehéz helyzetben lévő serdülők körében*. Budapest: Blessed Hope Publishing.
- Kaló Zs. – Hegedűs J. – Bihari Zs. – Szécsi J. (2019): A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő lányok szerhasználati tapasztalatai és kezelésbe kerülésük jellemzői egy kvalitatív kutatás tükrében. *Esély*, 30(1): 67–90.
- Köte S. (1998): Neveléstudomány és értékelmélet. *Új Pedagógiai Szemle*, 1998. január <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00012/1998-01-ta-Kote-Nevelestudomany.html> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Kron, F. W. (2000): *Pedagógia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Major E. – Bacsikai K. – Engler Á. (2022): Nevelési értékpreferenciák az állami és egyházi iskolákban. *Educatio*, 31(3): 479–488. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.9>
- Nagy J. (2002): *XXI. század és nevelés*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Neagu, M. (2011): Conceptualising Care in Children’s Social Services. *British Journal of Social Work*, 51(9): 1–17. https://www.researchgate.net/publication/350719561_Conceptualising_Care_in_Children’s_Social_Services (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)

- Otthont nyújtó ellátás a nevelőszülői családban (2011): <https://www.scribd.com/document/524063974/15-otthont-nyujto-ellatas-a-neveloszuloi-csaladban> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Perjés I. (2018): Nevelésfilozófiai rétegződések. A megértés, a szabadság, az önzonosság és a cselekvőképesség problematikája az intézményes pedagógiában. In: *A filozófia lehetséges szerepei a neveléstudományban*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 155–195. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/3697/1/155-195_Perjes.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Rácz A. (2006): A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe. *Kapocs*, 5(4): 14–31.
- Rácz A. (2012): „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” – Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerőpiaci részvételének és jövőképeinek vizsgálata. Budapest: L'Harmattan.
- Rácz A. (2016): *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Rácz A. – Bogács E. (2022): Nevelési értékek a gyermekvédelmben. *Educatio*, 31(3): 489–497. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.10>
- Rákó E. (2014): *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyermekek életkörülményeinek vizsgálata*. Szeged: Belvedere Meridionale. <https://doi.org/10.14232/belvbok.2014.58510>
- Rákó E. (2019): A gyermekotthonok feladata a roma gyerekek nevelésében. *Iskolakultúra*, 29(4–5): 128–140. <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/31855/31563> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Repponi F. (2019): Gyermekvédelem és új közösség-típusok Magyarországon. *Glossa Iuridica*, (6)/3–4: 263–297: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/4854764> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Székelyné Hencz M. (2015): A nevelés mint segítő tevékenység. *Magiszter*, 13(1): 62–71. https://epa.oszk.hu/03900/03976/00014/pdf/EPA03976_magiszter_2015_01_062-071.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Szikulai I. (2004): Az utógondozói ellátásban részesülők főbb szociodemográfiai jellemzői, problémái. In: Domszky A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. Budapest: NCSZSI, 215–222.
- Szőke-Milinte E. (2013): *A pedagógiai kommunikáció értelmezései*. <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0309SzokeMilinteEniko.pdf> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)
- Varga A. (2008): Gyermekvédelmi gondoskodásban élők inklúziójának esélyei. *Új Pedagógiai Szemle*, 58(5): 25–40. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/varga-aranka> (Utolsó letöltés: 2022. 12. 19.)

Egy részvételi folyamat kezdete – A józsefvárosi részvételi költségvetés első éve

Gosztonyi Márton

GOSZTONYI MÁRTON: Ázsia-Európa Intézet – Universiti Malaya; gosztonyi.marton@gmail.com

ABSZTRAKT A tanulmány keresztmetszeti áttekintést ad a 2022-ben, Budapest VIII. kerületében, Józsefvárosban lezajlott első részvételi költségvetésről. A tanulmány a folyamat keretezését a részvételi demokrácia, valamint a képviselői demokrácia fogalomköreiben helyezi el, áttekintést adva ezzel arról, hogy a nyugat-európai társadalmakban a részvétel irányába egyre erősödő elköteleződés elsősorban mint egy válasz jelenik meg a közvetett/képviselői demokráciák krízisállapotára. A tanulmány ezután kitér a részvételi költségvetési technika ismertetésére. Ezt követően több heterogén adatbázis elemzésével, választ keres azokra a kérdésekre, hogy a 2022-es folyamat során: Milyen ötletek kerültek benyújtásra? Milyen részvétel mellett zajlott le a folyamat?, valamint Kik vettek részt a folyamatban? A tanulmány eredményei azt mutatják, hogy a beérkező ötletek magas egyezést mutattak a részvételi költségvetés eredetileg tervezett céljaival, ugyanakkor a folyamat alacsony részvétel mellett zajlott. A 2022-es józsefvárosi RK-ban egy jól körülhatárolható, ám viszonylag szűk társadalmi csoport vett részt, amely azt jelzi, hogy a következő években mindenképpen célszerű a részvétel kiszélesítése.

Kulcsszavak: részvételi költségvetés, részvételi technikák, Józsefváros, VIII. kerület

The beginning of a participatory process – the first year of the participatory budgeting in Józsefváros

ABSTRACT The paper provides a cross-sectional overview about the first participatory budgeting process that took place in 2022 in Budapest, Józsefváros, district of VIII. The paper places the framing of the process in the terms of participatory democracy and representative democracy, thereby providing an overview of how the growing commitment to participation in Western European societies appears primarily as a response to the crisis of indirect/representative democracies. The study then goes on to describe the participatory budgeting processes. Then, analyzing several heterogeneous databases, we are looking for answers to the questions of: What ideas were submitted? What was the level of the participation during the process? Who were involved in the process? Our results show that the ideas showed a high level of matching with the initially planned goals of the participatory budgeting process, but the process generated low participation. Thus, a well-defined but relatively narrow local social strata participated in the process of PB in 2022, which suggests that it is advisable to broaden participation in the following years.

Keywords: participation budgeting, participation process, Józsefváros, VIII. district

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban bemutatjuk a budapesti, ezen belül is a józsefvárosi részvételi költségvetés (RK) eredményeit a rendelkezésünkre álló adatbázisok leíró statisztikai elemzésén keresztül. A részvételi költségvetés az elmúlt években meglehetősen nagy népszerűsége telt szert

Magyarországon, egyre növekszik azon önkormányzatok száma, amelyek ezt a részvételi technikát alkalmazzák.

Ugyanakkor meglehetősen kevés empirikus adat áll jelenleg rendelkezésre a technika Magyarországon történő megvalósításának hatásáról, eredményiről. Tanulmányunk elsődleges célja a tájékoztatás, azaz azon adatok és eredmények bemutatása, amelyekkel megragadhatók a józsefvárosi részvételi költségvetés eredményei. Mindezzel a tanulmány egy kutatási hiátust szeretne betölteni, ugyanis elérhetővé teszi a tudományos megismerés számára is a néhol az önkormányzatok merevlemezein „ragadt” adatok elemzését. Mindezzel képet kaphatunk arról, hogy egy kezdeti részvételi folyamat elindulásakor, az első évben, a főváros egyik kerületében milyen jellemzőkön keresztül ragadható meg.

A tanulmány fontos részét alkotja a részvételi költségvetés elméleti keretézése. Ennek során a részvételi demokrácia (RD), valamint a képviseleti demokrácia (KD) keretrendszeriben helyezük el a józsefvárosi RK-t. Mindezzel megragadhatóvá válnak azok a makrofolyamatok, amelyekbe illeszkedik ez a technika, valamint láthatóvá válik az is, hogy milyen társadalmi kérdések megoldására próbálják a technikát alkalmazni.

A téma számos problémát és kihívást rejt, ebből kifolyólag a tanulmány három fő részre tagoldódik. Az első részben a részvételi költségvetési technika kerül rövid bemutatásra, a részvételi és képviseleti demokráciák elméletén keresztül. A második részben az adatok megbízhatóságáról és az eredmények hibahatáiról ejtünk szót, végül a harmadik részben az eredményeket adjuk közre.

A RÉSZVÉTELI KÖLTSÉGVETÉS

A részvételi költségvetés (RK) a részvételi demokrácia (RD) fogalmkörébe ágyazódik (Paterman 2012), amely fogalom a definíciók sokaságával írható le. A fogalmat születésétől fogva végigkíséri egy szembehelyezkedés, így a legtöbb esetben a képviseleti demokráciával ellentétben fogalmazódik meg (Schlozman – Brady – Verba 2018), azaz azzal ellentétesen, hogy az emberek a hatalmat átruházzák egy olyan kormányzó hatóságra, amely az állami bürokráciára támaszkodik a társadalmi célok elérésének érdekében (Karimi 2021). A részvételi demokrácia ezzel szemben a népszuverenitás egy másik értelmezéséből indul ki, amelyben az önkormányzó emberek közvetlen önuralma valósul meg (Gosztonyi 2021).

A részvételi demokrácia iránti erősödő elköteleződés a nyugat-európai társadalmakban elsősorban mint válasz jelenik meg a közvetett/képviseleti demokráciák krízisállapotára. A XXI. századra ugyanis egyre erősödtek a szakirodalomban azok a hangok, amelyek a képviseleti demokráciák rendszerszintű problémáira hívják fel a figyelmet (Torcal – Montero 2006, Barber 2014). A krízis együtt jár a sérülékeny társadalmi csoportoknak a döntéshozásból és érdekképviseléstől való kirekesztődési folyamatával (McCoy – Rahman – Somer 2018, Klostad 2016, Skocpol 2005, Solt 2008). A krízisállapot azonban a parlamentarizmus dualista redukciójában is megragadható, amelyekkel a parlamentáris demokráciák a legtöbb esetben jellemezhetők (Carman 2010, Ellner 2003). Ugyancsak a krízisállapot megtestesítője, hogy a politikai részvétel a képviseleti demokráciákban a szavazási cselekvésre redukálódott, amelyből fakadóan a választópolgárok rendkívül szűk döntési keretrendszerben mozognak, csökkenő politikai beleszólási lehetőség mellett (Reisinger 2010). Ezen krízistényezők számos olyan

eredőt hoztak létre, mint a politikai populizmus globális erősödése, a választói hajlandóság csökkenése, a parlamenti vita és a demokratikus döntési szintek kiüresedése, vagy az érdekérvényesítés szűkülő lehetőségei (Ugrin – Varga 2007, Baiocchi – Ganuza 2017, Font et al. 2014, Lee et al. 2015, Polletta 2013, Talpin 2012).

A részvételi demokrácia elsősorban ezen tényezők feloldására keresi a választ. Ebben az irányzatban nem mint „érdekvezérelt fogyasztók” jelennek meg a választópolgárok, hanem reflektív aktorokként, akik kommunikatív cselekvéseken keresztül konkrét részvételt valósítanak meg a döntéshozás különböző szinterein (Gutmann – Thompson 2009, Barber 1984, Bevir 2010, Landemore 2017). A részvétel célja tehát nem csupán az érdekek kifejezése, hanem az érdekekkel kapcsolatos tanácskozás és közgondolkodás, és ezek mentén való cselekvés elősegítése (Barber 2014). A részvételi demokrácia tehát vitathatatlanul a társadalom és az állampolgárok egy politikai víziója: egy olyan társadalom kialakítására tett kísérlet, amelyben a szabad és egyenlő polgárok képesek arra, hogy egymással együttműködve határozzanak meg problémákat és kihívásokat, majd ezekre megoldási javaslatokat dolgozzanak ki és ezekre építve másokkal közösen oldják meg a fennálló társadalmi problémákat. A részvételi demokrácia célja tehát, hogy minél több társadalmi szereplő részt kapjon és részt vegyen a döntések előkészítésében, magában a döntési folyamatokban, majd később az ezekből származó partnerségi viszonyokra épülő megvalósításokban is. Ehhez a társadalmi állapothoz számos előfeltétel együttes jelenléte szükséges, amelyek a jelenlegi társadalmakból sok esetben hiányoznak, és kérdéses, hogy valaha elérhetővé és megvalósíthatóvá válnak-e egyáltalán (Baiocchi 2017). Ilyen előfeltétel például egy olyan társadalom és gazdaság létrehozása, amelyben az állampolgárok egyenlő feltételekkel férhetnek hozzá a részvételhez szükséges erőforrásokhoz. Ha csupán ezt az egy tényezőt vesszük alapul, a részvételi demokrácia megvalósítása inkább tűnik utópikusnak, mint valósan megvalósítható társadalmi állapotnak. Mindentől függetlenül az elmúlt évek során a részvételi demokrácia gondolata számos olyan technikát (állampolgári tanács, jövőműhely, konszenzusos konferencia, állampolgári parlament, deliberatív közvéleménykutatás stb.) hozott létre, amelyek mind arra irányulnak, hogy a társadalmak tagjai aktívabb részvétellel rendelkezzenek.

Habár tanulmányunk kereteit messzemenően szétfeszítené a sokszínű technika részletes bemutatása, ettől függetlenül fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ezek a technikák Magyarországon is több esetben megvalósultak már. A teljesség igénye nélkül a magyarországi részvételi technikákról áttekintést nyújt Pataki (2007) tanulmánya, Gáspár, Király és Csillag (2014) tanulmánya, valamint Szántó (2012) tanulmánya. Az állampolgári tanács magyarországi megvalósításáról Oross (2020) tanulmánya ad áttekintést, a jövőműhely hazai elemzéséről Reisinger (2011) tanulmányában lehet olvasni. A kaposvári deliberatív közvéleménykutatásról Vépy – Schlemmer (2016) ír disszertációjában, az állampolgári parlamentről pedig Scheiring (2019) könyvéből lehet bővebben tájékozódni.

A részvételi demokráciát elősegítő technikák közül azonban talán a leginkább elterjedtebb a részvételi költségvetés (RK), amiről mára már könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre. A technika a híres Porto Alegre-i kísérlettel kezdődött 1989-ben, ahol az elsődleges cél az autoriter politikai rezsim után keletkező politikai cselekvési űr átformálása volt a demokratikus kormányzás irányába (Reisinger 2010). Mára a legfrissebb becslések alapján világszerte több mint 11 600 részvételen alapuló költségvetési folyamat zajlott le (Nelson – Sahsil – Simone 2019, 1. térkép).

1. térkép

Világszerte megvalósuló részvételi költségvetések száma

Forrás: Nelson, D. Sahsil E. Simone J. (2019): Participatory Budgeting World Atlas 2019

Az RK megvalósításai azonban rendkívül széles skálán szóródnak számos faktor mentén. Mindez abból is következik, hogy általánosan elfogadott definíció a részvételi költségvetésre nincsen, csupán azok az irányvonalak vannak meghatározva, amiknek meg kell valósulniuk a folyamat során (Sintomer et al. 2012): (1) pénzügyi/költségvetési folyamatokat kell megvitatni a gyakorlat során, (2) az önkormányzati, kerületi, vagy települési döntéshozókat is be kell vonni a folyamatba, azaz azokat, akik döntési jogkörrel bírnak a költségvetés felett, (3) nem egyszerinek, hanem ciklikusnak kell lennie a modellnek, (4) a lakosságot, az állampolgárokat be kell vonni a folyamatba, facilitált, nyilvános tanácskozások, fórumok keretei között, ahol meg tud valósulni az aktív állampolgári részvétel, (5) a folyamat eredményeinek az elszámoltathatóságát és transzparenciáját biztosítani kell. Mindebből következően a részvételi költségvetés egy olyan folyamat, amelyben a közösség tagjai döntenek arról, hogyan költik el az állami vagy helyi költségvetés egy részét. Azaz egy olyan közösségi tervezésen alapuló folyamat, amelyben megvalósul, „...a települési költségvetés összetételének és arányainak a meghatározása és működésének az ellenőrzése egy minden lakos számára nyitott és átlátható, évente újra ismétlődő vita- és tervezési folyamaton keresztül” (Pataki 2007: 145).

A részvételi költségvetések általában egy jól megragadható folyamat mentén valósulnak meg. Az első szakaszban a helyi döntéshozók elkötelezik magukat a részvételi költségvetés megvalósítása mellett, valamint egy erre dedikált forrást különítenek el a költségvetésből. A folyamat második részében körzeti és/vagy tematikus facilitált gyűlések, beszélgetések foly-

nak, amelyek nyitottak az érintett lakosság számára. A találkozók általában közös problémafeltárással kezdődnek, majd ezek alapján megnyílik a negyedik szakasz, ami a meghatározott problémákra irányuló megoldási javaslatok, ötletek beadását takarja. Ezt követi az ötödik szakasz, amelyben valamilyen formában egy részvételi költségvetési tanács alakul (a helyi lakosokból, civil szervezetekből, érdekvédelmi csoportokból), ami deliberatív módon eldönti, hogy mely ötletek kerüljenek a későbbi szavazólapra. Ezután az ötletekről a lakosok szavaznak vagy online, vagy offline formában, a helyi önkormányzat pedig megvalósítja az ötleteket, majd a folyamat a következő évben újratekődik.

Látható, hogy rendkívül sok ponton eltérhetnek ezek mentén az RK-k. Eltérés lehet például abban, hogy a helyi önkormányzat milyen mélyen szól bele a döntéshozásba, mekkora lakossági részvétel mellett valósul meg a folyamat, vagy mennyire sikerül megfelelő ötleteket generálni a folyamat során, és a lista még hosszan folytatható. Továbbá látható az is, hogy a folyamat ugyan egy részvételi demokráciát igyekszik megvalósítani, ugyanakkor ez általában beágyazódik egy képviseleti demokratikus keretrendszerbe, ami számos kérdést vet fel a technika megvalósulásával kapcsolatban. Hosszú távú problémaként merül fel általában, hogy a folyamat eredője több év után az, hogy a finom, ám mélyreható képességtevés folyamatok lassan háttérbe szorulnak, amelyek erősödése épp az elsődleges célja egy RK-nak. A ciklikusság is problémákat szokott felvetni, ugyanis kevés olyan RK-ra van példa, amely ki tudott törni a lokális projektek megvalósításából, és valóban létre tudta hozni, hogy a lakosság ne csupán projektekről szavazzon, hanem konkrét és részvételen alapuló beleszólása legyen a helyi költségvetésről szóló döntésekbe.

Mint ahogy Európa-szerte, úgy Magyarországon is folyamatosan nő a megvalósított részvételi költségvetések száma. A folyamat a fővárosban indult, ahol 2017-ben Kíspest valósította meg az első részvételi költségvetést, majd ezt követően számos budapesti kerületben is megvalósult a folyamat (I., III., VII., VIII., IX., XIII., XIX., XX.) (Madarász – Nizák 2023). A fővároson túlmutatóan Szentendre, Gyöngyös, Kozármisleny, valamint Vép valósította meg ezt a technikát (Madarász – Nizák 2023). Ebből is látható, hogy a józsefvárosi részvételi költségvetés korántsem egyedi eset, egy dinamikus folyamat része, amelyben azonban némiképp eltérő megvalósítások láttak napvilágot, mint a többi magyarországi példában. Tanulmányunk azonban kizárólag a józsefvárosi részvételi költségvetésre és annak eredményeire fókuszál, így eredményeink is erre az egy adott fővárosi részvételi költségvetés első évének bevezető szakaszára érvényesek.

KONTEXTUS: A JÓZSEFVÁROSI RÉSZVÉTELI KÖLTSÉGVETÉS FOLYAMATA

A józsefvárosi részvételi költségvetés a 2019-ben megválasztott polgármester programjának részét alkotta. Kidolgozásában a teljes polgármesteri hivatal részt vett, ugyanakkor az újonnan felállított Közösségi Részvételi Iroda (KRI) koordinálta az RK-hoz legszorosabban kötődő megbeszéléseket. A különböző belső önkormányzati tárgyalások után már 2019-ben elkezdődött az RK tervezése. A tervezés a polgármesteri hivatal kezdeményezésére indult tehát el, így a folyamat inherens részét képezte a hivatali kontextusnak való megfeleltetés. A folyamatot tehát végigkísérte a polgármester politikai támogatása, ugyanakkor az egyik legnagyobb tervezési kihívás az volt, hogy hogyan lehet egy képviseleti demokráciára építő, bürokratikus intéz-

ményben, amely erős hivatali hierarchiára épít, egy alapvetően részvételi demokráciát megvalósító gyakorlatot létrehozni és alkalmazni. Ehhez számos ponton át kellett volna alakítani az intézményt, ami természetesen meghaladta az RK kereteit, így a kontextus, amiben az RK tervezése megvalósult, erősen determinálva volt a képviselői intézményrendszeri korlátok által. Ezt a keretrendszert makroszinten tovább nehezítette az a paradox helyzet, hogy azon értékek és kísérletek, amelyeknek erősítésére a részvételi költségvetés irányul, Magyarországon 2010-től folyamatos lebontásra kerülnek. A központosodó hatalomirányítás és hatalomkoncentráció, a centralizált és klientista alapú társadalom- és gazdaságszervezés épp ellentétes azon értékekkel és folyamatokkal, amelyeket a részvételi költségvetés erősíteni szeretne. Ezen folyamatok közül talán a legerősebb ellenhatást az váltotta ki, hogy a tervezési folyamat közben központosították az önkormányzatok bevételeinek egy részét állami szintre, mindezzel mind gazdasági, mind tevékenységi szinten egy folyamatosan szűkülő környezetbe került az önkormányzat. Ezt a helyzetet csak tetézte az, hogy 2019-ben kitört a Covid-19 világjárvány. Mindezek ellenére 2020 tavaszára elkészült a javaslatcsomag, ami végül nem került abban az évben vitára az önkormányzati testület elé, mert az önkormányzat szűkülő forrásai, a pandémiával megerősítve, nem tették lehetővé, hogy egy körülbelül 150 milliós költségvetésű programot a pandémia idején el tudjon indítani.

Az önkormányzat elköteleződése a részvételi költségvetés irányában azonban töretlen maradt, így végül 2021-ben a testület elfogadta a javaslatot és 2022-ben el tudott indulni az első józsefvárosi részvételi költségvetés.

ADATOK ÉS A MÉRÉS

Mielőtt az adatokat ismertetnénk, nem kerülhet ki semmiképp, hogy az adatok érvényességi szintjéről, valamint a mérés problematikájáról pár szót ne ejtsünk. A 2022-es RK 155,5 millió forintból valósult meg, amelynek a legnagyobb része (96,4% – 150 millió forint) az ötletek megvalósítására lett fordítva. A teljes keret, amiből marketing és hirdetési kampányt lehetett létrehozni, esetlegesen külső munkaerőt bevonni a program megvalósításához, mindösszesen 5,5 millió forintot tett ki, ami a teljes költségvetés 4,6%-a. Mindez azt jelentette, hogy a folyamat rendkívül sok önkéntes munka mellett és nagyon szoros költségvetési korlátokkal valósult meg. A pénzügyi erőforrások szűkösségéből kifolyólag arra sem nyílt értelemszerűen lehetőség, hogy a folyamatról és annak hatásáról teljes mértékben kimerítő felmérést készítsünk.

A program „értékeléséhez” az adatok több csatornán beérkező, heterogén adatstruktúrái állnak csupán rendelkezésre. Elemzésünkkel fel tudtunk használni egyfelől egy olyan adatbázist, amely a folyamattal kapcsolatos főbb adatokat (szavazatok száma, ötletbeadók, ötletek száma stb.) összesítette (1. adatbázis). Ezek az adatok pontos képet festenek arról, hogy hány ötlet, szavazat érkezett be a részvételi költségvetés során, valamint lehetőséget adnak arra is, hogy az RK-val kapcsolatos főbb leíró statisztikákat áttekinthessük. Az adatok viszonyításához elkészült egy valószínűségi számításon alapuló referencia adatbázis, azzal kapcsolatosan, hogy hány lakos volt szavazásra jogosult az adott negyedekben és a körzetekben (2. adatbázis). Ezek az adatok támpontot adhatnak ahhoz, hogy megnézzük, körülbelül hány százalékát érte el a lakosoknak az RK folyamat. Az adatok harmadik forrása a folyamat lebonyolítására (ötletbeadás, szavazás) használt felületen keletkezett adatok elemzése volt

(3. adatbázis). A reszvetel.jozsefvaros.hu weboldalon összesen 706 regisztráció történt (a tesztrejestrációkat leszámítva), ezekből azonban nem lehetett pontosan kiszűrni a duplikált regisztrációkat, azaz ha egy felhasználó esetlegesen több eszközről regisztrált. Ebből következően a megadott lakcím, házszám és életkor mentén duplikációs szűrést alkalmaztunk. Ez lehetővé tette, hogy tisztítsuk az adatbázist, s ennek következtében 680 felhasználói regisztrációval dolgoztunk a tanulmányban a számításaink során. A reszvetel.jozsefvaros.hu lehetővé tette azt is, hogy a beadott ötletekről kimutatásokat készítsünk, így egy scrape-elés (strukturált webes adatok automatizált gyűjtésének folyamata) segítségével lehetőség nyílt ezen adatok elemzésére is. Végül negyedik forrásként felhasználtunk egy kérdőíves adatgyűjtés adatait is, amit online és offline formában lehetett kitölteni a 2022-es folyamat végén (4. adatbázis). Ez volt az az eszköz, ami visszajelzéseket gyűjtött az RK folyamatáról. Rendkívül fontos azonban megjegyezni, hogy ez az adatgyűjtés nem folyt reprezentatív mintán, és meglehetősen alacsony számban is érkeztek visszajelzések, így összesen 66 fő töltötte ki a kérdőívet. Így ezeket az eredményeket nagyon erős korlátozó feltételek mellett érdemes csak értelmezni.

Tanulmányunkban mind a négy adatforrás adataira támaszkodunk, azonban míg az első három forrás tudományosan is megbízható adatokat takar, addig a negyedik forrás, a kérdőív-ből származó adatok csak viszonyítási pontként értelmezhetőek. Leginkább abból a szempontból érdemes bevonni ezeket az elemzésbe, hogy a segítségükkel képet alkossunk arról, hogy az RK felé rendkívül elkötelezett résztvevők mit gondoltak a folyamatról.

Az adatstruktúrák heterogenitása nem tette lehetővé számunkra azt, hogy leíró statisztikáknál összetettebb módszereket alkalmazzunk az elemzésünk során, hisz az adatbázisok közötti pontos megfeleltetési kapcsolat nem volt lehetséges az anonimitásból adódóan.

Fontos tehát kiemelni, hogy pontos és szisztematikus mérés hiányában (ami az induló programok sajátja) messzemenő következtetések levonására adataink nem alkalmasak. Nem alkalmasak továbbá megbízható kauzális összefüggések levonására sem, hisz vagy az adatbázisok struktúrája vagy az érvényességi szintjük nem teszi lehetővé a magyarázó statisztikák alkalmazását.

Mindezeket a tényezőket szem előtt tartva azonban azt gondoljuk, hogy az adatok bőséges lehetőségét biztosítanak arra, hogy egy pillanatképet alkossunk arról, hogy Budapest VIII. kerületében a részvételi költségvetés első, induló évében milyen eredmények születtek a folyamat során.

EREDMÉNYEK

Ötletek, szavazatok és részvétel

A józsefvárosi RK a klasszikus részvételi költségvetési folyamatot követte, amelynek első szakaszában az önkormányzat 150 millió forintot különített el a megszavazott ötletek megvalósítására, valamint felosztotta a VIII. kerületet három RK szavazóközre (2. térkép).

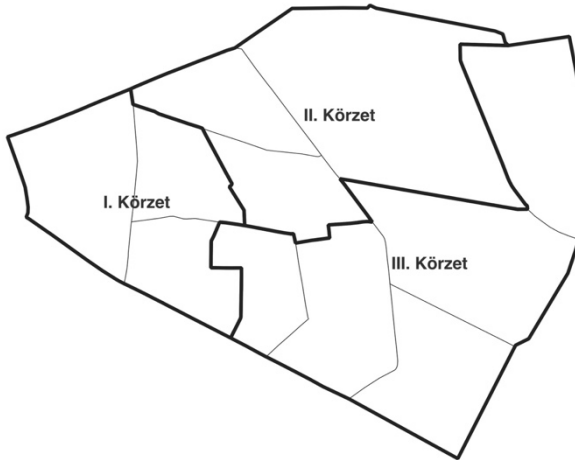
A három körzet átfogta a teljes VIII. kerületet, valamint annak negyedeit, és úgy kerültek kialakításra, hogy egyfelől átfedésben legyenek a negyedhatárokkal, másfelől szocioökonómiai státusz mentén eltérő lakosságot fogjanak át, így elkerülve a kerület további polarizálódását az RK folyamat során.

2. térkép

A 2022-es RK körzetei és a VIII. kerület negyedeinek határai

Forrás: saját szerkesztés

A folyamat második szakasza volt az ötletgenerálás szakasz. Ebben a szakaszban a három körzet mindegyikében ötletelő workshop zajlott, ami a Stanfori Egyetem Design Thinking (D.school 2023) módszerén alapulva a tréningrésztvevőket végigvezette a közös probléma meghatározásán keresztül, az ötletek kiválasztásán át az ötlet összefoglalásáig. Az offline ötletbeadást ebben a szakaszban online ötletbeadás egészítette ki, amely az RK platformján zajlott (reszvetel.jozsefvaros.hu). A harmadik szakaszban az önkormányzat előszűrést végzett a beérkező ötleteken, amelynek során kiszűrte azokat, amelyek technikailag nem lettek volna megvalósíthatók, vagy jogilag nem az önkormányzat hatáskörébe tartoztak, esetleg az önkormányzat az adott ötlet megvalósítását már tervezi, és el is különítette rá már egy összeget. Ezután a negyedik szakaszban körzetenként egy munkacsoport alakult, amelyben helyi lakosok vettek részt, és meghatározták, hogy mely ötletek kerüljenek fel a szavazólapokra. Végül az ötödik szakaszban valósult meg a szavazás, ahol minden 16. életévét betöltött józsefvárosi lakosnak több szavazata is volt. Két szavazatot adhatott le a saját körzetében lévő ötletekre, és egyet egy másik körzetben megvalósuló ötletre.

Az RK folyamat során összesen 137 ötlet érkezett be, és 2595 szavazatot adtak le a lakosok offline vagy online formában. A szavazatok több mint 2/3-a (77%) online érkezett, az offline szavazatok aránya csupán 23%-os volt. A leadott szavazatok aránya körülbelül 1/3–1/3–1/3 arányban oszlott meg a három körzetben élők között.

Ahogy az 1. táblázatból látható, a folyamat során körülbelül minden körzetből ugyanannyi (30 darab) ötletet adtak be, valamint körülbelül 30 olyan ötlet is beérkezett, ami konkrétan

nem volt köthető egy adott körzethez sem, inkább átfogó, a kerület egészében megvalósuló ötletet tartalmazott (1. táblázat: Nincs körzet kategória)¹.

1. táblázat

Körzetenként beérkezett ötletek darabszámai (N=137)

Körzet	Ötletek száma (db)
I. Körzet	30
II. Körzet	33
III. Körzet	39
Nincs Körzet	35
Total	137

Forrás: 1. adatbázis

A beérkező ötletek egy hosszú folyamaton mentek keresztül (2. táblázat), melynek során első körben az önkormányzat dolgozta fel őket. Ebben a szakaszban az ötletek 10%-a (9,5%) került formai szempontok alapján elutasításra. Ez egyfelől fakadhatott abból, hogy irreleváns volt a javasolt ötlet az RK szempontjából, vagy nem illett az RK tematikájába. Ezután azonban továbbra is az önkormányzaton belül, egy további szakmai szűrőn is átvezették az ötleteket, ahol további 24,1%-a nem kapott szakmai jóváhagyást. Ez egy kiugróan magas arány, ami mindenképpen magyarázatra szorul. A szűrőben az önkormányzat elutasította azon ötleteket, amelyek olyan tevékenységet vagy fejlesztést tűztek ki célul, amit az önkormányzat már beiktatott a következő évi költségvetésébe vagy fejlesztési terveibe, így a jövőben valószínűsíthetően megvalósításra kerülnek. Ha egy picit elidőzünk ennél a számaránynál, akkor látható, hogy az önkormányzat tervei és a lakosok közötti kommunikáció nem zajlik teljesen zökkenőmentesen, hisz számos olyan ötletet adtak be a lakosok, amelyeket az önkormányzat is meg fog valósítani, ám ennek a híre a lakosokhoz nem jutott el. Az eredeti terv szerint a szavazólapokra minden körzetben 10 darab ötlet kerülhetett fel, így a körzeti munkacsoportoknak az ötletek körülbelül 40%-át (43,8%) kellett kirostálniuk. A körzeti munkacsoportoknak tehát még úgy is körülbelül az ötletek felét kellett elutasítaniuk, hogy a körzeti munkacsoportok a szavazólapokra kerülő ötletek számát végül 10 darabról felemelték 11 darabra.

Mindennek köszönhetően az RK szavazói lapra így minden körzetben a beadott ötletek 15–25%-a került fel, ami azt jelenti, hogy a beadott ötletek valós nyeresi esélye nagyon magas volt az RK folyamat során, 1:4 és 1:6.

¹ Az átfogó ötletek később minden körzeti munkacsoportban megvitatásra kerültek, valamint a 2023-ban induló, következő RK ciklus már kiegészült ebből kifolyólag egy olyan kategóriával, amelybe a teljes kerületet érintő ötleteket várnak.

2. táblázat

Az RK ötletek szavazólapra kerülésének folyamata (db)

	Önkormányzati formai feldolgozás során elutasítva	Önkormányzati szakmai feldolgozás során nem kapott jóváhagyást	Kerületi munkacsoportok által nem került a szavazólapra	Szavazólapra került, de nem nyert a szavazáson	Szavazáson nyert	Total
I. körzet	2	5	17	1	5	30
II. körzet	3	5	17	3	5	33
III. körzet	5	12	17	5	0	39
Nincs körzet	3	11	9	5	7	35
Total	13	33	60	14	17	137

Forrás: 1. adatbázis

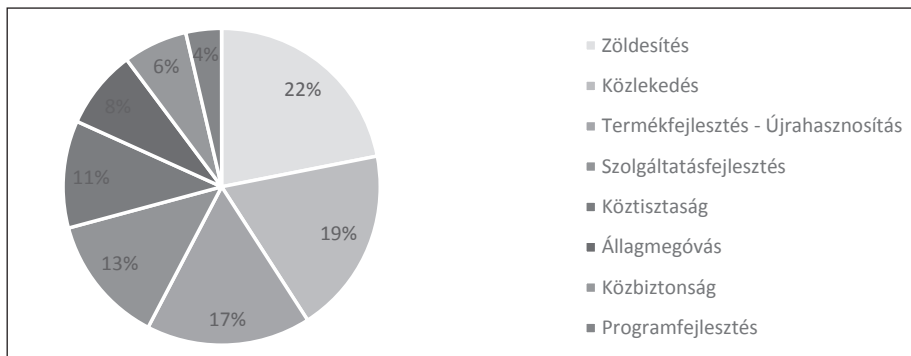
A 2. táblázatból látható, hogy végül 17 nyertes ötlet lett a 2022-es RK végeredménye, amelyben magas arányú a teljes kerületet érintő ötletek aránya (41,2%). Figyelemre méltó, hogy a harmadik körzetre beadott ötletek közül végül egyik ötlet sem nyert a végső lakossági szavazáson.

Kiemelten fontos azt áttekinteni, hogy milyen típusú ötletek érkeztek be, hisz magában a folyamatban nem voltak az ötletek típusaira vonatkozó előre meghatározott kategóriarendszerek. Az összes beadott ötlet (1. diagram) körülbelül 20%-a (21,9%) a kerület zöldesítését, fásítását érintette. Számos ötlet sorolható ebbe a kategóriába a mikroparkok létrehozásától kezdve a fa- és virágültetésen át a zöldfelületek növeléséig. A második legnagyobb tematikus kategória a közlekedési kategória volt (18,9%), ide parkolóhelyek kialakítását vagy megszüntetését javasló ötletek, biciklisek és gyalogosok közlekedésének megoldását javasló ötletek, forgalmi csomópontok átalakítását javasló ötletek sorolhatók. A harmadik nagy kategóriát önkormányzati termékfejlesztésként (16,7%) lehetne definiálni, amelyben a kávézónyitástól a kutyafuttatók és kutyaparkok kialakításán át, a sportudvar kialakításáig számos olyan önkormányzati terméket létrehozó ötlet került, amely mindegyike valamilyen konkrét építési és beruházási munkálattal jár együtt. A negyedik ötletkategóriát az önkormányzati szolgáltatások fejlesztése tette ki (13,1%). Ebben a kategóriában a fogyatékkal élők számára egy szakreferensi pozíció és szolgáltatás létrehozásától a hajléktalanellátás fejlesztésén át, az ivóvíz ólomtalánításán keresztül a játszótereken animátorok alkalmazásáig bezárólag szintén rendkívül széles spektrumon szóródtak az ötletek. További nagyobb ötletkategóriaként jelentek meg a köztisztasági kategóriába sorolható ötletek (10,9%), ahol a szemétszedéssel és takarítással kapcsolatos ötletek sorakoztak. 8%-os százalékaránnyal az állagmegóvással kapcsolatos ötletek érkeztek be, amelyek főként a bérházak és az önkormányzati tulajdonok felújítását célozták. 6,5%-os aránnyal jelentek meg a közbiztonsággal kapcsolatos ötletek, térfényező kamerák kihehelyezése, „alkoholkommandó” létrehozása. Végül 3,6%-ban programfejlesztéssel kapcsolatos ötletek érkeztek be, mint például egy tavaszi vásár létrehozása, vagy rajzverseny megszervezése.

1. diagram

2022-ben beérkező ötletek témák szerinti megoszlása

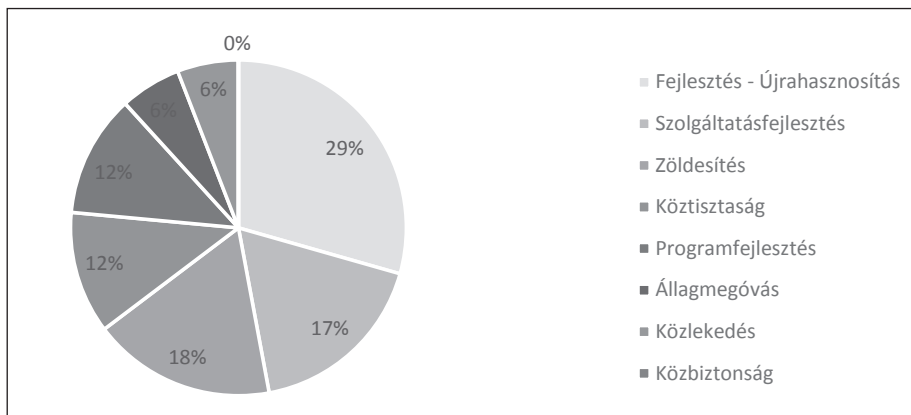
Forrás: 3. adatbázis

Mindebből látható, hogy a legnagyobb számban a terület zöldebbé tételét célzó, a közlekedést fejlesztő, valamint új szolgáltatások és termékek fejlesztését szorgalmazó ötletek domináltak a beérkező ötletek között.

A nyertes ötletek megoszlását a 2. diagram mutatja. A diagram alapján látható, hogy a józsefvárosi lakosok leginkább a termékfejlesztési és újrahasznosítást célzó ötleteket szavazták meg (29%), valamint az önkormányzati szolgáltatásfejlesztésre (17%) és zöldesítésre irányuló (18%) ötleteket.

2. diagram

A leadott szavazatok ötletcsoportok szerinti megoszlása

Forrás: 3. adatbázis

Egy a szavazólapon feltüntetett ötletre átlagosan 79 szavazat érkezett (78,6 db) amelyhez azonban rendkívül nagy szórás tartozott (sd: $\pm 65,07$ db), azaz voltak olyan ötletek, amelyek

nagyon sok szavazatot kaptak (a legnépszerűbb ötlet 291 szavazatot kapott), míg voltak olyan ötletek, amelyekre elenyésző számban érkezett szavazat (a legkevesebb támogatást elnyerő ötlet mindösszesen 5 szavazatot kapott).

Az előzetes valószínűsége alapuló számítások alapján Józsefvárosban összesen 57 451 szavazatra jogosult lakos él. Mindebből következően a lakosok 4,51%-a szavazott a 2022-es részvételi költségvetés során. Ez a viszonylag magas arány egy induló program esetében azonban korrekcióra szorul. A 2022-es RK-n nemcsak a Józsefvárosban élő, 16. életévüket betöltött lakosok tudtak szavazni, hanem a kerületben dolgozó és tanuló állampolgárok is, így a szavazatra jogosultak száma a körülbelüli 57 ezres számot jóval meghaladja. Mindebből az következik, hogy a legmegengedőbb számítást figyelembe véve szavazott a kerület 4,5%-a a részvételi költségvetésen, valószínűsíthetően a valós százalékarány 1% és 2% között mozgott.

Az 1–2%-os részvételi eredményt támasztják alá az online felületről származó adatok is. Ebben az esetben pontos adatokkal rendelkezünk, ugyanakkor ez az adatbázis az offline szavazatokat nem tartalmazza. Ha azonban az online adatokat az előzetes valószínűsége alapuló adatokkal összevetjük – kikötvé ismét, hogy ez a számítás alul méri az RK lehetséges szavazóinak számát – akkor a 3. táblázatot kapjuk.

A 3. táblázatból látható, hogy az online felületen a lakosok kicsivel több mint 1%-a regisztrált (1,18%), amely százalékarányban egyik negyed esetében sem látunk kiugró eltérést. Csúpnán a Csarnok és a Népszínház negyedekben regisztrált több lakos, ezekben a negyedekben 1,6–1,7% körüli volt az online regisztrációs elérés.

3. táblázat

Az online felületen regisztráltak megoszlása

Negyedek	Online felületen Regisztráltak száma	Szavazók valószínűsíthető száma	Online regisztráció elérése
Kerepesdűlő	6	565	1,06%
Százados negyed	21	2813	0,75%
Tisztviselőtelep	27	1811	1,49%
Ganz negyed	7	1102	0,64%
Orczy negyed	66	7752	0,85%
Losonci negyed	88	6064	1,45%
Corvin negyed	59	7070	0,83%
Magdolna negyed	111	8580	1,29%
Csarnok negyed	127	7489	1,70%
Népszínház negyed	95	5931	1,60%
Palotanegyed	73	8274	0,88%
Total	680	57451	1,18%

Forrás: 2. és 3. adatbázis

A 680 online regisztrálót lakcímeik alapján georeferáltuk, így megjeleníthetővé vált az online regisztrálók térbeli megoszlása, valamint ez lehetővé tette a Kernel alapú sűrűségi számítást is (2. térkép). Mindebből láthatóvá vált, hogy a három körzet mentén hogyan oszlottak meg az online regisztrálók.

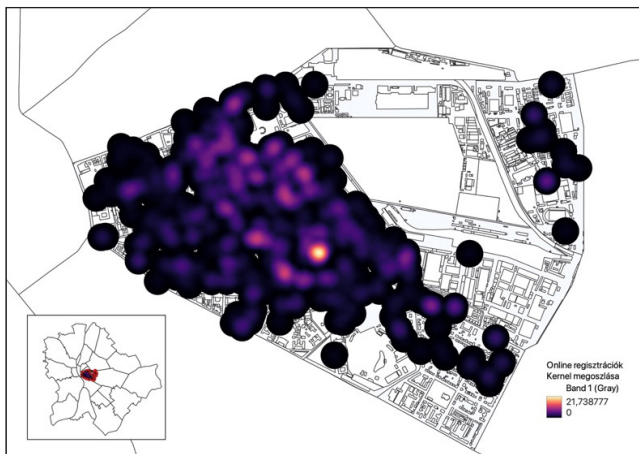
3. térkép

Az online felületen regisztráltak körzetenkénti megoszlása, valamint Kernel-sűrűségük

a. Körzetenkénti megoszlás

b. Kernel-sűrűség alapú megoszlás

A 3. térképek azt mutatják, hogy az online regisztráció a teljes VIII. kerületet lefedte. Az is jól látható azonban, hogy főként a belső józsefvárosi negyedek mentén sűrűsödtek a regisztrációk, és a külső negyedekben (harmadik szavazókörzetben) élők felé haladva a re-

gisztrációk csökkentek. A körzetek mentén azonban kiugróan nagy eltérések nem figyelhetők meg a regisztrációk esetében. Átlagosan egy körzetben 226 fő (sd: $\pm 28,3$) regisztrált. Az első körzetben regisztráltak a legtöbben (259 fő), ezt követte a második (211 fő), végül a harmadik körzet (209 fő).

KIK VETTEK RÉSZT A FOLYAMATBAN?

Az online regisztrációs felület adatai alapján átlagosan minden körzeten átívelően 41 év volt a regisztrálók átlagéletkora, amelyhez azonban nagy szórás párosult (sd: $\pm 13,49$ év), azaz az online regisztrálók széles életkori spektrumon szóródtak. A résztvevők között azonban a középkorú felnőtt korosztályhoz tartozók (40 évesek) domináltak leginkább. Az adatbázis alapján az is látható, hogy determinisztikus összefüggés nem mutatható ki az online regisztráció és a konkrét szavazás között, azonban akik regisztráltak az oldalon, azok nagyobb valószínűséggel szavaztak is. Ezt támasztja alá az, hogy az online regisztrálók 70,5%-a szavazott is valamilyen ötletre. Az ötletbeadással kapcsolatban azonban ez az összefüggés nem áll fenn, hisz a regisztrálók töredéke (9,3%-a) adott csak be ötletet. Tovább árnyalja a képet, hogy azok közül, akik ötletet adtak be és online regisztráltak sem mindenki szavazott. Ennek a csoportnak csupán kicsivel több mint a fele (53,5%) szavazott végül az ötletre is. Mindezek alapján kimutatható, hogy az online felület a szavazást ugyan elősegítette, az ötletgenerálást már kevésbé, és nem mutatható ki egyértelmű kapcsolat aközött sem, hogy ha valaki ötletet ad be, az részt is vesz a szavazáson.

Az online regisztráció során megkérdezték, hogy honnan hallott a regisztráló az RK-ról. Ezen adatok alapján a legfontosabb elérési csatorna minden negyedben az önkormányzat Facebook-ján történt hirdetés volt (40%), ezt követték az önkormányzati hírlevelek (17%), majd az utcai plakátok (17%). A többi médiafelület (köztéri standolás, fórumok stb.) 10% alatti elérést hoztak létre az online regisztrálók körében.

Az online regisztrálókat tartalmazó adatbázis meglehetősen limitált változókat gyűjtött, elsődleges célja ugyanis nem a folyamat monitorozása, hanem mint egy technikai eszköz, a folyamat online formájának zavartalan lebonyolítása volt. Ebből következően arra keresve a választ, hogy kik is vettek részt az első józsefvárosi részvételi költségvetésben, mindenképpen csupán tájékoztató jelleggel érdemes áttekinteni az RK során felvett kérdőív adatait. Ismételten hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy a minta elemszáma rendkívül apró ($N=66$), így semmiképpen sem tekinthetők reprezentatívnak az adatok, inkább érdemes úgy tekinteni rájuk, mint azon válaszadók véleményeinek tükröződésére, akik az RK folyamat iránt nagyon elkötelezettek.

A kérdőív válaszai alapján a válaszadók elsöprő többsége (87% – 57 fő) kerületi lakos volt, azonban 9%-os arányban (6 fő) megjelentek a kerületben dolgozók és 4%-os arányban a kerületben tanulók is (3 fő). A kitöltők nemek szerinti megoszlása körülbelül fele-fele arányban állt nőkből (48% – 32 fő), illetve férfiakból (52% – 34 fő). A kitöltők között kiugróan magas volt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (78% – 51 fő), valamint a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya (20% – 13 fő) és nagyon alacsony az alacsony iskolai végzettségűek aránya (2% – 1 fő). Életkori megoszlásuk alapján átlagosan 41 évesek voltak (sd: $\pm 31,12$ év). A kitöl-

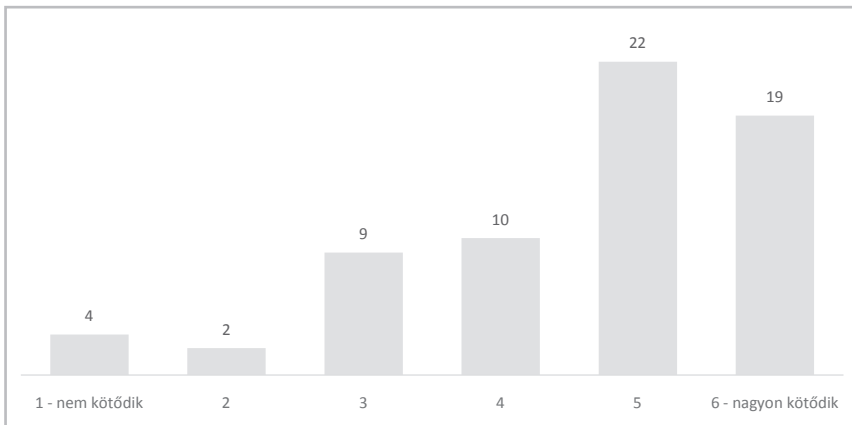

tők több mint 60%-a 1 vagy 2 fős háztartásban élt (40 fő), azonban magas volt körükben a négy vagy annál több fős háztartásban élők aránya is (16% – 11 fő).

A válaszadók nagyon magas arányban erősen kötődtek a VIII. kerülethez. Több mint 50%-uk (34 fő) erős vagy nagyon erős kötődéssel jellemezte a viszonyát a kerülethez (3. diagram).

3. diagram

Mennyire kötődik a VIII. kerülethez? (N = 66)

Forrás: 4. adatbázis, saját szerkesztés

A kérdőívben arra is megkérték a válaszadókat, hogy meséljék el, mivel tudnák alátámasztani a kötődésüket. Ezekből a válaszokból adnánk közre néhány példát:

„1950 óta lakom ugyanabban a lakásban, itt kezdtem az általános iskolát, itt érettségiztem, itt volt az első és egyetlen munkahelyem.”

„A munkám köt ide. Részt veszek az Önállóan lakni, közösségben élni és az Akadálymentes Józsefvárosért csoportok munkájában.”

„Albérletben élve, más otthonában nem tudok még kötődni.”

„Annyira szeretünk itt élni, hogy bár 9,5 éve laktunk itt saját lakásunkban, most, amikor minőségibbre cseréltük lakásunkat, szó szerint csak az utca másik oldalára költöztünk.”

„Egyetem alatt is itt laktam, aztán itt is vásároltam lakást.”

„Gyerekkorom óta a kerületben vagy a közelében lakom. Minden közel van, ez a város közepe.”

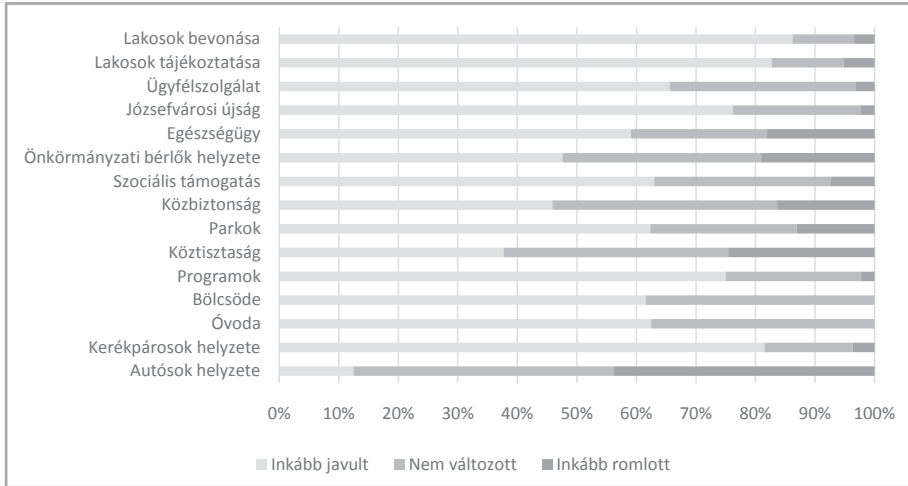
A kitöltők továbbá rendkívül támogatóan és pozitívan jellemezték az önkormányzati szolgáltatásokat (4. diagram). Azokra a kérdésekre, hogy hogyan változott a szolgáltatások minősége a kerületben, rendre nagyon magas pontszámot ért el az a vélemény, hogy pozitív irányba változott a szolgáltatások minősége.

4. diagram

Mit gondol, hogyan változott a szolgáltatások minősége a VIII. kerületben?

Forrás: 4. adatbázis, saját szerkesztés

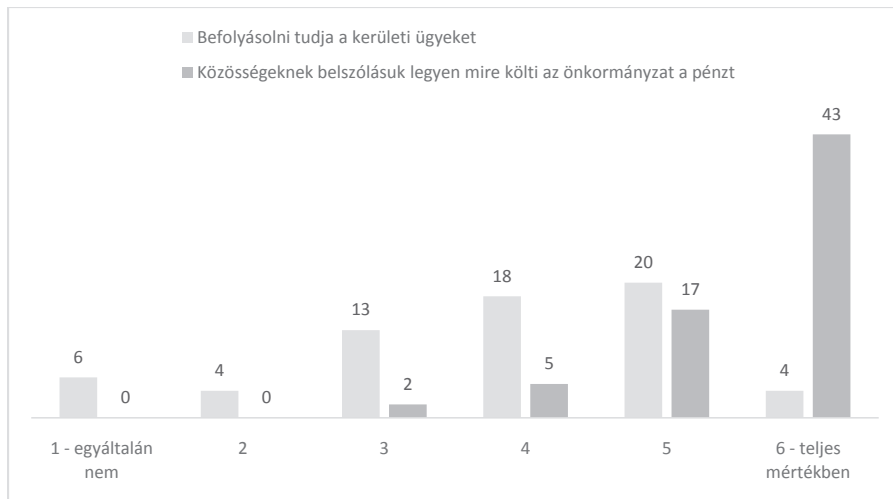
A kérdőívet az RK irányában nagyon elkötelezettek töltötték ki, így nem meglepő, hogy a lakosok döntésekre való bevonásában és a tájékoztatásban is az látható, hogy a válaszadók több mint 80%-a pozitív változást észlel az önkormányzat munkájában (4. diagram). Ám úgyszintén rendkívül magas (70% fölötti) a pozitív változásokat észlelők aránya a józsefvárosi újság esetében, a kerékpárosok helyzetének javulásában, illetve a kerületben megvalósuló programok esetében. A válaszadók több mint 60%-a lát pozitív változást a bölcsőde és óvoda működésében, a közparkok változásában, a szociális támogatás változásaiban és az ügyfélszolgálat működésében. Leginkább kritikus pontoknak a válaszadók az autósok helyzetét, a köztisztaságot, valamint a közbiztonság helyzetét tartották.

Az RK fontos és tervezett célja volt, hogy a résztvevők beleszólást nyerjenek a közügyekkel kapcsolatos döntésekbe. Látható, hogy ez az igény a kérdőívet kitöltő válaszadók véleményével is egyezik, hisz elsöprő többséggel (65% – 43 fő) jelölték a válaszadók meg azt, hogy nagyon fontos az, hogy a közösségeknek beleszólásuk legyen abba, hogy mire költi az önkormányzat a pénzt (5. diagram), és 0% volt azon válaszadók aránya, akik ezt egyáltalán nem tartják fontosnak. A kitöltők továbbá nagyon magas arányban érezték úgy, hogy beleszólásuk van a közügyek alakulásába. Mindez azt jelenti, nem meglepő módon, hogy az aktív állampolgárság kérdésköre az RK irányában elkötelezett lakosok számára is kiemelten fontos szempont volt.

5. diagram

Fontos-e Önnek a beleszólás a pénzügyekbe és a közügyekbe? (N = 66)

Forrás: 4. adatbázis, saját szerkesztés

Az a tény, hogy a kitöltők ilyen magas arányban érzik azt, hogy beleszólásuk van a közügyek alakításába, összefügg azzal, hogy kiemelkedően magas arányú (44% – 29 fő) volt közöttük azok aránya, akik az RK-n kívül is dolgoztak valamilyen helyi ügy, vagy probléma megoldásán az elmúlt évben.

A kérdőív külön kitért arra is, hogy felmérje, miért érzik a válaszadók fontosnak a részvételt. Ez alapján számos válasz érkezett, ezek összesítésével a válaszadók tulajdonképpen a részvételi költségvetés összes célját megragadták. Így megjelent a „helyi tudásra” építés fontossága, a „hiánypótló javaslatok” és a „jó és szükséges ötletek” megvalósítása, a „közösségi gondolkodás erősítésének”, „a közösség bevonásának és fejlesztésének” a szándéka, az, hogy az „állampolgár közelebb kerüljön a politikai döntésekhez”, hogy „figyelembe vegyék a helyi igényeket a döntések kor”, az, hogy „aktív állampolgárok legyenek az emberek”, és ehhez egy „kézzelfogható gyakorlat álljon rendelkezésükre”, s így „fontosnak érezhesse magát az ember”, valami „újat hozhasson létre”, ami „közvetlenül érinti”, s nem utolsósorban „joga van rá a lakosoknak, hogy részt vegyenek” a folyamatban, s ezzel „a lakosok beleszóljanak, mire költi az önkormányzat a pénzt”.

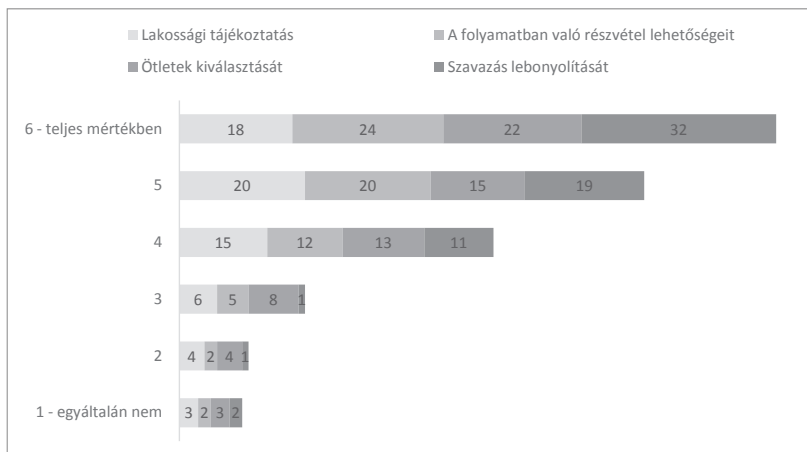
Mindezen válaszok alapján látható, hogy a kérdőívre válaszolók RK célmeghatározásai tökéletesen megfeleltethetők az RK folyamat eredeti céljainak. Ez egy rendkívül pozitív eredmény, hisz az látható, hogy a folyamat célmeghatározása egybevág a folyamattal támasztott igényekkel, azok körében, akik aktívan részt vettek az RK folyamatában.

Mindebből kiindulva talán nem meglepő az az eredmény sem, hogy a válaszadók nagyon pozitív visszajelzést adtak az RK folyamat minden szakaszáról (6. diagram). A lakossági tájékoztatással a válaszadók 81%-a (53 fő) volt elégedett. Az RK folyamatban megvalósuló részvétellel a válaszadók 86% (57 fő) volt elégedett. Az ötletek kiválasztásával a válaszadók 77%-a (51 fő) volt elégedett, végül a szavazás lebonyolításával a válaszadók 94%-a (62 fő) volt elégedett.

6. diagram

Mennyire volt elégedett az alábbi folyamatok megvalósításával?

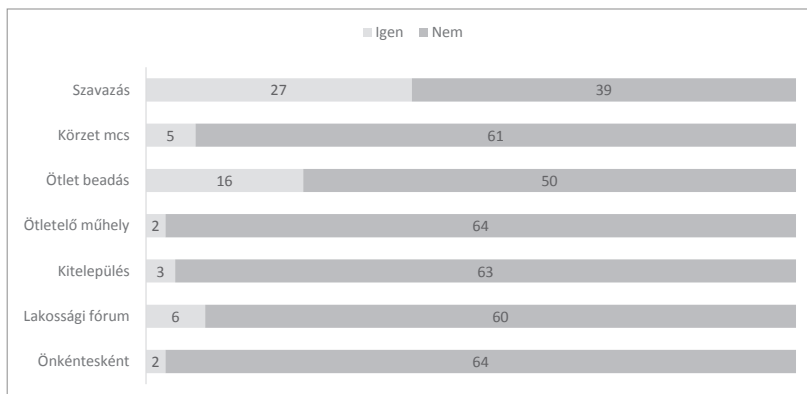
Forrás: 4. adatbázis, saját szerkesztés

Mindez azt jelenti, hogy a válaszadók között az RK folyamattal kapcsolatban egy nagyon pozitív kép alakult ki a folyamat lebonyolításáról és megvalósításáról is, elsöprő többségük (75% – 50 fő) a teljes folyamatot nagyon pozitívan értékelt.

Az azonban látható a részvétellel kapcsolatos kérdésből, hogy a legmagasabb részvételt a szavazás hozta létre. A kérdőívet kitöltők az RK folyamatában legnagyobb számban (41% – 27 fő) a szavazáson vettek részt (7. diagram). Ezt követi az ötletbeadás, amivel a kitöltők 24%-a élt (16 fő), majd a lakossági fórumon való részvétel (9% – 6 fő), a körzeti munkacsoport munkájában való részvétel (8% – 5 fő), a kitelepülésen való részvétel (5% – 3 fő), végül az ötletelő műhelyen (3% – 2 fő) vagy önkéntesként való részvétel (3% – 2 fő).

7. diagram

Részvétel az RK folyamatban (N = 66)

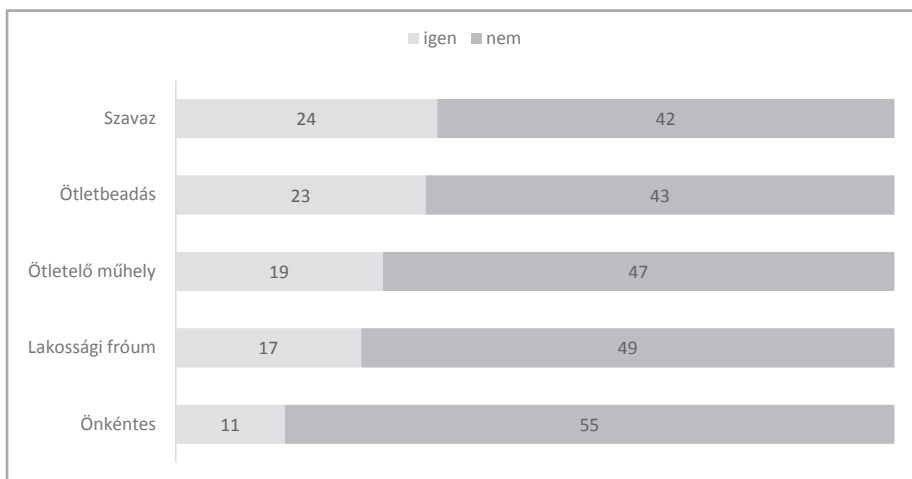
Forrás: 4. adatbázis, saját szerkesztés

A jövőre irányuló részvételt mérő kérdés eredményében az látható, hogy a válaszadók a következő RK ciklusban aktívabb részvételt terveznek (8. diagram). Ez alapján több mint 10%-os növekedést (lehetne) előre jelezni az önkéntesek jelentkezésében (3% → 15%), 15%-os növekedést a lakossági fórumok részvétele esetében (9% → 26%), 25%-os növekedést az ötletelő műhelyek esetében (3% → 29%), végül 10%-os növekedés az ötletbeadás esetében (24% → 35%).

8. diagram

Jövőre tervezi-e, hogy részt vesz?

Forrás: 4. adatbázis, saját szerkesztés

Ezek a pozitív változások azonban számos egyéni és környezeti tényezőtől függenek, így messzemenő következtetéseket nem érdemes levonni belőlük. Elég, ha csak egy példát, a szavazás példáját vesszük, ahol ez alapján csökkenés (!) lehetne várható (41% → 36%). Tehát érdemes ezeket a számokat úgy kezelni, hogy jelenleg az RK felé pozitívan elkötelezettek körében nyitottság mérhető a folyamatban való magasabb részvétel irányába.

Végül a kérdőív fontos részét tette ki azon javaslatok összegyűjtése, amelyekkel a következő évi RK-t fejleszteni lehet. Ezek a javaslatok a folyamat számos pontját érintették, a részletesebb előszűréstől kiindulva, a médiacsatornák bővítésén, vagy RK applikáció fejlesztésén át, egészen a részvétel erősítéséig és kiszélesítéséig bezárólag.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban áttekintettük a 2022-ben Józsefvárosban megvalósult részvételi költségvetés fontosabb mérőszámait, mutatószámait. A megvalósult részvételi költségvetést először elhelyeztük a részvételi, valamint a képviseleti demokrácia kontextusaiban, majd röviden ismertettük a részvételi költségvetés nemzetközi folyamatát és megemlítettük a hazai példákat is.

A tanulmány fontos szeletét adta a rendelkezésre álló adatok inkoherenciája, valamint az ebből származó általánosíthatóság kérdésköre. Mindebből fakadóan kitértünk arra, hogy miért használtunk fel négy különböző adatbázist a folyamat megragadására és milyen érvényességi kritériumok mentén értelmezhetőek az adatok.

Eredményeink alapján joggal merülhet fel számos kérdés. Vajon az alap statisztikák alapján a józsefvárosi RK kitűzött céljaival azonos ötletek érkeztek-e be? Mennyire volt megfelelő a program elérése a lakosság körében? Mennyire tudta bevonni a program a hátrányos helyzetű lakosságot a folyamatba? Milyen hosszútávú változásokat ért el az RK?

Eredményeink azt mutatják, hogy az első kérdésre viszonylag könnyen pozitív válasz adható, a beérkezett és megszavazott ötletek mindegyike párhuzamba állítható a részvételi költségvetések céljaival. Továbbá a folyamatban aktív szerepet vállaló résztvevők körében szinte tökéletes egyezést lehet kimutatni a részvételi költségvetés tervezett céljaival és a lakosok elvárásaival.

A második kérdésre azonban már nem ennyire könnyű a válasz. A körülbelüli 1%-os részvételi arány meglehetősen alacsonynak számít, azonban számos olyan faktort figyelembe kell venni, ami hatással van erre az eredményre. Egyfelől egy olyan új módszerről van szó, amit az állampolgároknak el kell sajátítaniuk, meg kell tanulniuk egy olyan társadalomban, ahol a közügyekben való részvételi szándék meglehetősen alacsony szinten stabilizálódott. Ezt tovább árnyalja az, hogy a társadalmi makrofolyamatok ellentétesek azzal, hogy társadalmi és politikai részvételre sarkallják az állampolgárokat. Épp ezzel ellentétes cselekvések erősítése zajlik az országban. További tényező, hogy egy részvételi demokráciát megvalósító technika egy részvételi és nem képviselői intézményben teljesebben jelenhet meg, amely kontextus nem adott a jelenlegi magyarországi önkormányzati intézményrendszerben. Továbbá az RK kis költségvetéssel zajlott, amelyben a marketing és hirdetési költségekre a teljes költségvetés kis százaléka volt fordítható. Mindebből következően az információ a kívánt mértékben nem volt eljuttatható a lakosokhoz. Mindez azt jelenti, hogy a részvétel alacsony volta jelen pillanatban egy adotttság, és érdemes a következő évek számarányaival összevetni.

Látható továbbá, hogy a folyamatban főként azok a magasan iskolázott, és aktív, középkorú józsefvárosi lakosok vettek nagyobb arányban részt, akik egyfelől tökéletesen azonosulni tudtak az RK célkitűzéseivel, másfelől fontosnak tartják a részvételre épülő folyamatok minél szélesebb körben történő megvalósulását. Mindebből következően a következő években érdemes szem előtt tartani mind az életkori, mind a szocioökonómiai változó mentén való szélesebb polarizációját a részvételi költségvetésnek. Az eredmények alapján az is látható, hogy nem épül fel szekvenciálisan a program. Azaz nem mutatható ki egyértelmű kapcsolat aközött, hogy ha valaki részt vesz a folyamat valamelyik pontjában, az a további pontokban is részt fog venni, hisz aki regisztrált, nem feltétlenül adott be ötletet is, és aki ötletet adott be, nem feltétlenül vett részt a szavazáson is.

Végül az utolsó kérdésre nem adható pontos válasz a jelenlegi adatok alapján. Sem a rendelkezésre álló adatok, sem a mérések keresztmetszeti volta nem ad lehetőséget ugyanis arra, hogy a program hosszú távú értékelését el lehessen végezni, és pontos választ lehessen adni arra, hogy mennyiben ért el a program hosszú távú változásokat.

Azonban a program vitathatatlan eredménye az, hogy 2023-ban folytatódott a józsefvárosi részvételi költségvetés, így 2023. 02. 20-án elindult a részvételi költségvetés második ciklusa. Úgy gondoljuk, hogy fontos további kutatási irány lesz a későbbiekben az új ciklus eredmé-

nyeinek elemzése, valamint a korábbi adatokkal való összevetése, hisz így egy folyamatról lehet majd a későbbiekben átfogó képet alkotni. Továbbá egy idő elteltével talán a rövid távú és a hosszú távú hatásai is pontosabban mérhetővé válnak majd a folyamatnak.

A részvételi költségvetésre érdemes ugyanis úgy tekinteni, mint egy folyamatra, ami lassú, ám eredményes változást tud elérni a részvétel erősödésében a lakosság körében. Azonban ahhoz, hogy ez Magyarországon is gyökeret tudjon eresztetni, rendszerszintű átalakulásra van szükség, mind a makro-, mind a mikro-politikai és társadalmi struktúrák esetében. Egy részvételi demokráciára épülő folyamat ugyanis elsődlegesen egy olyan támogató környezetben tudja elérni a hatását, ami kiemelt fontosságot tulajdonít a részvételnek, a partnerségnek, a folyamatok feltárásának, az információk megosztásának, az átláthatóságnak, sérülékeny csoportok bevonásának és a közösségi döntéshozatalnak. Amennyiben ezek a feltételek nem állnak fenn, a részvételre épülő technikák csupán sporadikus eredményeket tudnak létrehozni.

IRODALOM

- Baiocchi, G. – Ernesto G. (2017): *Popular democracy: The paradox of participation*. Stanford CA: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503600775>
- Barber, B. (1984): *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Barber, B. R. (2014): „Participatory democracy.” *The Encyclopedia of political thought: 2650–2654*.
- Bevir, M. (2010): *Democratic governance*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400836857>
- Carman, C. (2010): *The process is the reality: Perceptions of procedural fairness and participatory democracy*. *Political Studies*, 58(4): 731–751. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2010.00840.x>
- D. Shool- Stanford University (2023): *Design Thinking*, Stanford: Stanford University, California. <https://dschool.stanford.edu/resources/getting-started-with-design-thinking#:~:text=Overview,can%20run%20with%20your%20students> (Utolsó letöltés: 2023. 06. 26.)
- Ellner, S. (2003): *Introduction: The Search for Explanations*. In: Ellner, S. – Hellinger, D. (szerk.): *Venezuelan politics in the Chávez era: Class, polarization, and conflict*. 7–25. Boulder, CO: Lynne Rienner. <https://doi.org/10.1515/9781685855918-003>
- Font, J. – Clemente N. (2013): *Personal experience and the evaluation of participatory instruments in Spanish cities*. *Public Administration*, 91(3): 616–631. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2012.02106.x>
- Gáspár, T. – Király, G. – Csillag, S. (2014): *Fehér asztal mellett. A világkávézó részvételi technika szemlélete és módszertana*. *Kovács*, 18(1–4): 11–41.
- Gosztonyi, M. (2021): *Ez nem a részvétel kora – A Budapest VIII. kerületi részvételi költségvetés története 2020-ban*. *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, 3: 6–31.
- Gutmann, A. – Thompson, D. F. (2009): *Why deliberative democracy?* Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.4135/9781412979337.n37>

- Karimi, S. (2021): Public Administration and Democracy: The Virtue and Limit of Participatory Democracy as a Democratic Innovation. *Technium Social Science Journal*, 15: 493–507. <https://doi.org/10.47577/tssj.v15i1.2230>
- Klofstad, C. (szerk.). (2016): Resources, engagement, and recruitment: New advances in the study of civic voluntarism. Philadelphia, PA: Temple University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvrd2vq>
- Landemore, H. (2017): Deliberative democracy as open: Not. Just. Representative democracy. *Daedalus*, 146(3): 1–13. https://doi.org/10.1162/DAED_a_00446
- Lee, C. McQuarrie – M. Edward T. W. (2015): Democratizing inequalities: Dilemmas of the new public participation. New York: NYU Press.
- Madarász, Cs. – Nizák, P. (2023): Innovatív társadalmi részvételi módszerek és gyakorlatok Európában és Magyarországon. *Pólusok*, 3(2): 84–112. <https://doi.org/10.15170/PSK.2022.03.02.04>
- McCoy, J. – Tahmina, R. (2016): Polarized democracies in comparative perspectives: Towards a conceptual framework. Paper presented at International Political Science Association Conference, Poznan, Poland, July 26.
- Nelson, D. – Sahsil, E. – Simone, J. (2019): Participatory Budgeting World Atlas 2019. Lisbon: Epopeia and Oficina, Portugal.
- Oross, D. (2020): Versengő demokráciafelfogások, új részvételi lehetőségek? Képviselő, részvétel, deliberáció és demokratikus innovációk. *Politikatudományi Szemle*, 29(4): 105–120. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2020.4.105>
- Pataki, Gy. (2007): Bölcs „Laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle*, 12–13: 144–156.
- Pateman, C. (2012): Participatory democracy revisited. *Perspectives on Politics* 10(01): 7–19. <https://doi.org/10.1017/S1537592711004877>
- Polletta, F. (2013): Participatory democracy in the new millennium. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 42(1): 40–50. <https://doi.org/10.1177/0094306112468718b>
- Reisinger, A. (2011): A társadalmi részvétel és annak technikái. In: Budai, I. – Nári M. (szerk.): *Közösségi Munka – Társadalmi Bevonás – Integráció*. Győr: Széchenyi István Egyetem, 171–187.
- Scheiring, G. (2019). Egy demokrácia halála: Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Schlozman, K. – Brady, H. E. – Verba, S. (2018): Unequal and unrepresented: Political equality and people’s voice in the new gilded age. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.23943/9781400890361>
- Sintomer, Y. – Herzberg, C. – Röcke, A. – Allegretti, G. (2012): Transnational Models of Citizen Participation: The Case of Participatory Budgeting. *Journal of Public Deliberation*, (8)2: 2–34. <https://doi.org/10.16997/jdd.141>

- Skocpol, T. (2005): American democracy in an era of inequality. In: Skocpol, T. – Jacobs, L. S. (szerk.): Inequality and American democracy: What we know and what we need to learn. New York, NY: Russell Sage Foundation. 1–18.
- Solt, F. (2008): Economic inequality and political engagement. *American Journal of Political Science*, 52(1): 48–60. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00298.x>
- Szántó, R. (2012). Társadalmi részvétel Magyarországon. Siker vagy kudarc? *Kovács*, 16(1–4): 33–53.
- Talpin, J. (2012): Schools of democracy: How ordinary citizens (sometimes) become competent in participatory budgeting institutions. Colchester: ECPR Press.
- Torcal, M. – Montero, J. R. (szerk.) (2006): Political Disaffection in Contemporary Democracies. Social Capital, Institutions, and Politics, London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203086186>
- Ugrin, E. – Varga, Cs. (2007): Új állam- és demokráciaelmélet. Budapest: Századvég Kiadó.
- Vépy-Schlemmer, É. (2016): A deliberáció hatása a kaposvári deliberatív közvélemény-kutatás tapasztalatai = The impact of deliberation experiences of the deliberative polling in Kaposvár. Doctoral dissertation. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.

Pénzügyi sérülékenység a pénzügyi személyiség tükrében

Németh Erzsébet
Deák-Zsótér Boglárka

NÉMETH ERZSÉBET: Budapesti Metropolitan Egyetem; enemeth@metropolitan.hu

DEÁK-ZSÓTÉR BOGLÁRKA: Budapesti Corvinus Egyetem; boglarka.zsoter@gmail.com

ABSZTRAKT

Kutatásunk célja a pénzügyileg sérülékeny társadalmi csoportok attitűdjeinek és pénzügyi magatartásának megismerése. Egy 22 933 fős felnőtt lakossági mintán végzett online kérdőíves kutatás alapján, klaszterelemzés segítségével kialakítottunk csoportokat, majd ezeket egymáshoz is hasonlítottuk. Többváltozós statisztikai elemzési módszerekkel vizsgáltuk a csoportokat, kiemelve a pénzügyi sérülékenységre vonatkozó jellemzőket. Kutatásunk második részében kialakítottuk a pénzügyi sérülékenység mutatót. A kutatás eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a pénzügyi sérülékenységnek számos, komplex, egymással összefüggő oka van. A Kispénzű sérülékenyek klasztere, csaknem minden állítás esetében szélsőséges értéket vesz fel a többi csoporthoz képest. A pénzügyi személyiség, attitűd és magatartás szempontjából a kifejezetten előnytelen állítások esetén ők érték el a legmagasabb átlagpontoszámot, míg az előnyöseknél a legalacsonyabbakat. Kimagaslóan veszélyeztetett csoportról van tehát szó. Eredményeink azt mutatják, hogy bár a pénzügyileg sérülékeny klaszter a minta 9%-át teszi ki, de a pénznelzők és passzívok csoportja is számos olyan attitűdöt és magatartásmintát mutat, amely a jövőben sérülékenységhez vezethet. Ezen csoportok együttes aránya 32%. A pénzügyileg sérülékeny emberek nem tartanak rendet sem pénzügyeikben, sem háztartásukban, nem képesek előre tervezni, illetve vágyaikat prolongálni, ugyanakkor kilátástalannak ítélik helyzetüket, amely szorongással párosul.

Kulcsszavak: pénzügyi kultúra, sérülékenység személyiség, attitűd, magatartás

Financial Vulnerability in the Light of Financial Personality

ABSTRACT In our research, we aim to become acquainted with the attitudes and financial behaviours of financially fragile social groups. Based on an online questionnaire survey carried out on a sample of 22933 adult citizens, we formed groups by means of cluster analysis and compared them to each other. We examined the groups with multivariable statistical methods of analysis, underscoring the characteristics relating financial vulnerability. In the second half of our research, we developed the metric for financial fragility. The results of the research draw attention to the fact that financial fragility has multiple, complex, interrelated reasons. The cluster of 'the impecunious financially vulnerable' takes an extreme value, compared to the other groups, in case of almost all statements. In terms of financial personality, attitude, and behaviour, they reached the highest average point in case of distinctly adverse claims, while the lowest point at beneficial claims. Consequently, a paramountly at-risk group is involved. Our results demonstrate that even if the financially vulnerable cluster accounts for 9% of the sample, even the group of 'money pits' and the one of the 'financially reserved' show a number of such attitudes and behavioural patterns that could lead to financial fragility in the future. The cumulative ratio of these groups amounts to 32%. Financially vulnerable people do not take good care of either their finances or their household, they are not able to plan ahead or prolong their wishes, but then again they judge their situation incurable, which is coupled with anxiety.

Keywords: financial literacy, financial fragility, financial personality, financial attitude, financial behaviour

BEVEZETÉS

A Pénziránytű Alapítvány 2015 júliusában egy egyedülálló pénzügyi személyiség kérdőívet tett elérhetővé a www.penziranytu.hu oldalon. A kérdőív iránt jelentős érdeklődés mutatkozott, így lehetőségünk van egy 22 933 fős felnőtt lakossági mintán olyan kutatást végezni, amely a pénzügyi személyiség 36 tételes skálája alapján betekintést enged az egyes csoportok pénzügyi attitűd- és magatartásbeli jellemzőibe. A kérdőívet a Pénzirány Alapítvány támogatásával Németh Erzsébet állította össze, a szerzők a módszertant és a rá épülő kutatásokat számos hazai és nemzetközi publikációban bemutatták (Luksander et al. 2016; Németh et al. 2016; Zsótér et al. 2017; Németh – Zsótér 2017). Jelen kutatás a pénzügyileg sérülékeny csoport egyes tulajdonságait, pénzügyi viselkedését, szokásait és ezek mozgatórugóit vizsgálja meg közelebbről.

A pénzügyi sérülékenység főként a gazdasági világválság óta foglalkoztatja a kutatókat. Igyekeznek megérteni, hogy mi jellemzi azokat az embereket, akik pénzügyileg kiszolgáltatott helyzetben vannak (Lewis – Lewis 2014; Németh – Zsótér – Luksander 2017; Németh – Zsótér 2019). A nem elhanyagolható méretű társadalmi csoportokat azért is fontos görcső alá venni, mert a pénzügyi sérülékenység befolyásolja a jóllétet – pénzügyi, egészségi, mentális értelemben – a háztartások és egyének szintjén is.

Tanulmányunk célja bemutatni, hogy milyen arányban jellemzi a magyar lakosságot a pénzügyi sérülékenység, illetve miként jellemezhető a pénzügyileg sérülékeny csoport a pénzügyi személyiségük, attitűd- és viselkedésbeli jegyeit tekintve, melyek a pénzügyi sérülékenység legmeghatározóbb tényezői. A kutatás eredményei támogatást nyújthatnak a pénzügyileg sérülékeny csoportok célirányos segítésében, edukációjában, a nekik szóló képzések módszertanának kidolgozásában.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A 2008-as válság élesen rávilágított arra, hogy foglalkozni kell a lakosság pénzügyi kultúrájával, emellett nem elég a pénzügyi kultúra tudásbeli elemeit vizsgálni, hanem azon túlmutatóan, az úgynevezett soft tényezőkkel, azaz a pénzügyi attitűddel, magatartással és hiedelmekkel is szükséges foglalkozni (Bárczi – Zéman 2015). A pénzügyi kultúra évek óta számot tart a kutatók érdeklődésére Magyarországon is. Több tanulmány született a pénzügyi attitűdök és magatartás vizsgálatának fontosságáról, továbbá e fogalmak mentén többféle klaszterezést is kialakítottak a kutatók. Egyes eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy vannak olyan jól körülírható csoportok a lakosságon belül, amelyek pénzügyileg sérülékenyek (Zsótér et al. 2017).

A pénzügyi sérülékenység jelensége egyéni és társadalmi szinten is foglalkoztatja a kutatókat (Poh – Sabri 2017), ugyanakkor nincsen egységes és konvencionális definíció (O'Connor et al. 2019). A pénzügyi sérülékenységet gyakran a pénzügyi gyengeséggel, pénzügyi stresszel, az eladósodottsággal azonosítják (Seldal – Nyhus 2022). Egységes álláspont körvonalazódik a tekintetben, hogy a pénzügyi sérülékenység nem független a pénzügyi kultúra szintjétől, és a demográfiai jellemzőkön túl a jelenséget a pénzügyi attitűdök és pénzügyi magatartás aspektusából is szükséges vizsgálni (Yusof et al. 2015).

Egyes kutatók szerint a pénzügyi sérülékenység az eladósodottság magas szintjével jár együtt, amely a mindennapi kiadásokat is érinti, továbbá a jövőre való pénzügyi felkészülést.

Ez továbbgyűrűzhet az alacsony életszínvonalba, romló egészségügyi állapotba is (Anderloni et al. 2012). A pénzügyi sérülékenységet más kutatók is összekötik az alacsony jövedelemmel, és az alacsony jövedelem következtében kialakuló nehéz életkörülményekkel (Lewis – AV Lewis 2014; Guarcell et al. 2010; Al-Mamun – Mazunder 2015). Luksander és munkatársai (2017) az eladósodottság szempontjából legveszélyesebb tényezőként a külső kontrollos személyiségegyeket, azon belül is a szerencsére való hagyatkozást emelik ki.

A pénzügyileg sérülékeny egyénekre jellemző a kilátástalanság érzése (Finney – Jentsch 2008), továbbá a pénzügyi stressz (Schofield et al. 2010; Guarcello et al. 2010). A rossz mentális állapot önmagában is kockázati tényező, de a kutatások azt mutatják, hogy sok esetben a megküzdési stratégiák is hiányoznak (Németh et al. 2020; Schofield et al. 2010).

Egy friss kutatásban Seldal és Nyhus (2022) a pénzügyi sérülékenység digitális aspektusait vizsgálta. Elemzésük fókuszában az állt, hogy vajon a digitális fizetési módok növelik-e a pénzügyi sérülékenység kockázatát, például azáltal, hogy többet költenek, ha kártyával fizetnek (Runnemark et al. 2015). Ez a Covid-19 járvány óta kiemelten érdekes kérdés, hiszen megnövekedett az online fizetési megoldások iránti igény, és maga a használat is. Eredményeik azt mutatják, hogy a digitális fizetési megoldások növelhetik a pénzügyi sérülékenységet, amennyiben a szükséges digitális és pénzügyi kompetenciák hiányosak.

Magyarországon 2020-ban jelentek meg a pénzügyileg sérülékeny csoportokra vonatkozó eredmények, ahol a kutatók az OECD adatbázisa alapján végeztek számításokat (Németh et al. 2020). A pénzügyi attitűd és magatartás alapján végzett elemzések eredményei azt mutatják, hogy a jövedelem növekedése csökkenti a pénzügyi sérülékenységet, de a magasabb jövedelem még nem jelent magasabb pénzügyi tudatosságot. Fontos tényező, hogy a pénzügyileg sérülékeny egyének számára gondot okoz a vágyak kielégítésének elhalasztása, és a pénzköltés kontrollálása. Így tehát érthető, hogy a magasabb jövedelem miért nem oldja meg teljes mértékben a helyzetüket. Korábbi kutatások is utalnak arra, hogy bizonyos társadalmi csoportok pénzügyileg sérülékenyek tekinthetők. Németh és munkatársai (2017) a fiatal felnőttek körében végzett kutatásukban az aggódó költelezőkre hívják fel a figyelmet, akik számos pénzügyi problémával küzdenek, miközben erős szorongás és aggodás jellemző rájuk. Mindez összhangban van a nemzetközi eredményekkel is, ahol kiemelik a stresszt és a kilátástalanság érzését a pénzügyileg sérülékeny csoportok esetében.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Kutatásunk keretét egy országos méretű, online adatgyűjtés adja. A Pénziránytű Alapítvány 2015 júliusában egy Magyarországon egyedülálló pénzügyi személyiség kérdőívet tett elérhetővé a www.penziranytu.hu oldalon. A jelentős érdeklődés már az első héten megmutatkozott, majd ezt követően is folyamatosan érkeztek a kitöltések. A teszt sajátossága, hogy a kitöltő azonnali visszajelzést kap arról, mi jellemzi pénzügyi személyiségét, emellett a kitöltés után személyre szabott tanácsok is megjelennek, így támogatva az egyéni pénzügyi önismeretet és stratégiakészítést. A pénzügyi edukáció és önismeret-fejlesztés mellett a bővülő adatbázis lehetőséget ad tudományos szintű elemzésekre is.

A teszt a pénzügyi magatartásra, attitűdökre vonatkozó állításokat tartalmaz – összesen 36 tételt –, amelyekkel kapcsolatban a válaszadóknak el kell dönteniük egy 1–5-ig terjedő

Likert-skála segítségével, hogy mennyire jellemző rájuk. Vélhetően a megfogalmazás módja, az anonimitás biztosítása és az életszerű állítások, továbbá a motivációs elemek beépítése (azonnali profilelemzés) együttesen eredményezték a nagy elemszámot. A demográfiai kérdések kihagyása ugyanakkor korlátot is állít az elemzések elé. A kérdőív az 1. számú mellékletben található¹. A tesztek hiánypótló szerepet töltenek be mind az egyének szintjén – az azonnali kiértékelés miatt –, mind tudományos szinten – a jelentős mennyiségű, elemezhető adat miatt.

MINTA

2022 februárjáig összesen 23 081 kitöltő haladt végig a teszten. Az adattisztítás során összesen 22 933 válaszadó maradt az adatbázisban, amely csekély lemorzsolódást jelent. Félbehagyott kérdőívekkel nem találkoztunk. A kizárás alapja az volt, hogy a válaszadók között néhányan csak 1-est, mások pedig csak 5-öst választottak (az ellentétes tartalmú állítások miatt ez nem adhat valós eredményt).

STATISZTIKAI ELEMZÉS

Jelen tanulmányban faktorelemzést, klaszterképzést, valamint varianciaanalízist és néhány leíró statisztikai módszert alkalmazunk annak érdekében, hogy a pénzügyi személyiségprofilok alapján kialakult csoportokat, azok közül is kiemelkedően a pénzügyileg sérülékenyeket megvizsgáljuk. Készítettünk emellett egy pénzügyi sérülékenység mutatót, ezután korreláció-elemzést végeztünk a sérülékenység pontszám és a faktorátlagok között. A leíró statisztikai vizsgálat alapján a mintában szereplő megkérdezettek mindannyian megválasztották a kérdőív összes kérdését. A minta magas elemszáma alapján a központi határeloszlás tétele alapján (Polya 1920) a minta normalitása megállapítható, ezért a fent említett vizsgálatoknak ez a feltétele teljesül. Megvizsgáltuk azt is, hogy a kérdőív kérdései milyen mértékben mérik az általunk vizsgált tulajdonságokat. Erre a belső konzisztenciát jellemző Cronbach α értékét határoztuk meg.

EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

Faktorok és klaszterek

A 22 933 kitöltő által kitöltött 36 kérdéses kérdőív Cronbach α értéke 0,816 lett. Ez a szakirodalmi adatok alapján (Bonett – Wright 2015; T. Kárász et al. 2022) jó érték, tehát a kérdőív kérdései jól mérik a pénzügyi személyiségvonásokat.

A kérdőív 36 állítását faktoranalízisbe vontuk be. A faktorelemzéssel, varimax rotációval összesen 8 dimenziót kaptunk, azaz 8 faktorba tömörítettük az eredeti 36 állítást. A KMO értéke 0,902, amely arra utal, hogy a 36 tételből álló állításhalmaz teljes mértékben alkalmas a

¹ A Pénzügyi Személyiségteszt kidolgozója dr. Németh Erzsébet szociálpszichológus, egyetemi tanár.

faktorelemzésre. A 8 faktorba tartozó állításokat és a hozzájuk tartozó faktorsúlyokat a 2. számú melléklet tartalmazza. A faktorok a teljes szórás 67%-át magyarázzák. A kapott faktorok esetében kiszámoltuk a faktorokhoz tartozó átlagértékeket is. Ezen átlagok alapján a 22 933 válaszadót klaszterekbe rendeztük K-közép klaszterelemzéssel. Ezt a módszert a nagy elemszám miatt választottuk (Sajtos – Mitev 2007). Megvizsgáltuk 6, 7, és 8 klaszterre is az eredményeket, és a 8 klaszteres megoldás adott világos, jól definiálható csoportokat. A klaszterekhez társuló klaszterközép értékeket az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Klaszterközép értékek a faktorátlagok alapján

Klaszterközép értékek (a faktorok átlagai az egyes csoportokban)								
Faktorok	Klaszterek							
	1	2	3	4	5	6	7	8
FACT_költekező	2,24	2,35	2,04	2,75	2,53	2,49	2,38	2,67
FACT_reagáló	2,96	4,54	4,34	2,83	2,48	4,11	4,19	2,51
FACT_szorgalmas kreatív	3,70	3,75	3,87	2,30	2,77	3,33	2,33	2,60
FACT_gyűjtögető	2,50	2,27	1,96	2,75	2,37	3,45	2,36	3,60
FACT_pénznyelő	2,19	2,58	1,85	3,16	2,23	3,60	2,39	3,27
FACT_kispénzű sérülékeny	1,91	1,53	1,42	1,89	2,02	2,34	1,58	3,41
FACT_rend értéket teremt	3,96	4,18	4,26	3,25	3,22	3,59	3,79	2,92
FACT_család- és otthoncentrikus	3,61	4,17	2,52	4,20	2,35	4,14	3,20	3,71

Forrás: saját szerkesztés

Egyes klaszterekben vannak jellegzetes kiugró értékek, amelyek meghatározzák az adott klaszter karakterisztikáját, és van olyan klaszter is, ahol nincs jellemzően kiugró érték, de ezek is fontos eredményként szolgálhatnak. Elgondolkodtunk azon, hogy a Rend értéket teremt faktor átlaga minden klaszterben az első három hely valamelyikén található. Ez felveti azt a lehetőséget, hogy a kérdőívet kitöltők ebben a kérdésben talán gyakrabban inkább vágyaiknak vagy a társadalmi elvárásoknak igyekeztek megfelelni válaszaikkal és nem a valós kép szerint értékelték önmagukat. Némileg hasonló gondolat a család- és otthoncentrikusság kapcsán is felmerülhet. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatát egy következő kutatásban tervezzük.

1. klaszter: Ebben a csoportban a legnagyobb átlagot a Rend értéket teremt faktor és a Szorgalmas kreatív faktor érte el. Van olyan klaszter, ahol ezek a faktorok magasabb pontszámot kaptak, de ebben a csoportban sem elhanyagolható az értékük. A Kispénzű sérülékeny faktor átlaga itt magasabb, mint más hasonló klaszterekben (pl. a 3-as klaszterben).
2. klaszter: Ebben a csoportban a legmagasabb a Reagáló faktor átlaga. Erősen jellemző a csoport tagjaira a család- és otthoncentrikusság és a rend is.

3. klaszter: Ebben a csoportban szintén a Reagáló faktor az, ami kimagaslik, de emellett kevésbé család- és otthoncentrikusak az előző csoporthoz képest, ugyanakkor a Rend értéket teremt faktor átlaga az előbbinél magasabb.
4. klaszter: Egyértelműen itt a legmagasabb a Család- és otthoncentrikus faktorhoz tartozó átlag, valamint a Költekező faktorhoz tartozó átlag is. A Pénznyelő faktorhoz tartozó átlagérték ebben a csoportban a harmadik legmagasabb.
5. klaszter: Ez a csoport leginkább a passzív jelzővel írható le, hiszen a legtöbb faktor esetében közepén helyezkednek el, a Reagáló faktorban pedig kifejezetten alacsony értéket kapnak.
6. klaszter: Egyértelműen itt a legmagasabb a Pénznyelő faktorhoz tartozó átlag, de magas értéket vesz fel a Reagáló és a Család- és otthoncentrikus faktor is.
7. klaszter: Ebben a csoportban nincs olyan faktorátlag, amelyik a legmagasabb vagy legalacsonyabb értéket itt érte volna el, ugyanakkor viszonylag magas értéket értek el egyes pozitív és egyes negatív tartalmú faktorok is.
8. klaszter: Egyértelműen itt a legmagasabb a Kispénzű sérülékeny faktorhoz tartozó átlag, de magas értéket vesz fel a Pénznyelő és a Család- és otthoncentrikus faktor is.

A jellemzők alapján a klasztereket a következő elnevezésekkel jelöltük.

2. táblázat

A klaszterek elnevezése és nagysága

Klaszter	Elnevezés	Méret (fő)
1. klaszter	Szorgalmasak	3506
2. klaszter	Reagálók	3419
3. klaszter	Rend értéket teremt	3400
4. klaszter	Költekezők	2242
5. klaszter	Passzívak	2217
6. klaszter	Pénznyelők	3024
7. klaszter	Egyszer hopp, másszor kopp	2979
8. klaszter	Kispénzű sérülékenyek	2146

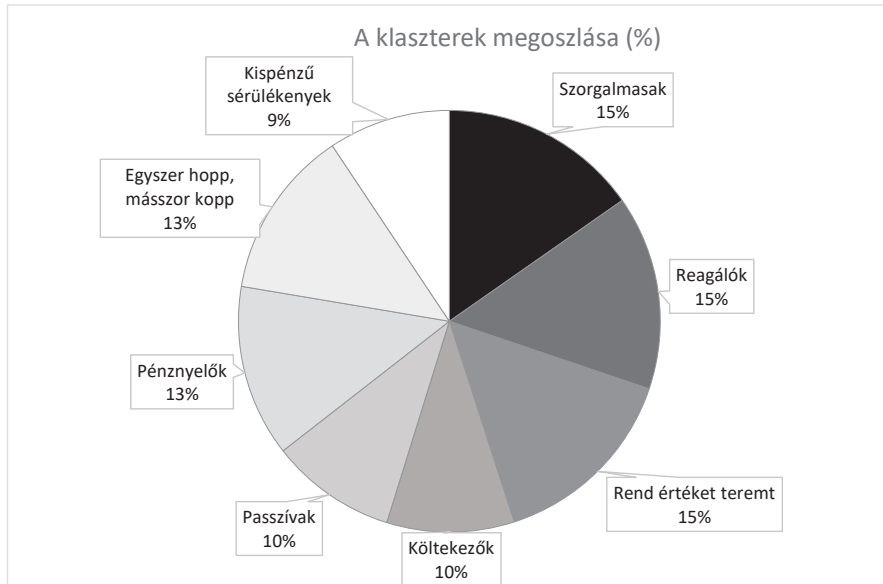
Forrás: saját szerkesztés

A klaszterek elnevezésénél visszaköszön a faktorok elnevezése is, hiszen vannak olyan csoportok, ahol az adott faktor erősen meghatározza a karakterisztikát. Ilyen a Reagálók, a Rend értéket teremt, a Költekezők, a Pénznyelők és a Kispénzű sérülékenyek.

1. ábra

A klaszterek megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

A KISPÉNZŰ SÉRÜLÉKENY CSOPORT JELLEMZÉSE

Bár a legkisebb méretű csoportok között kap helyet, mégis valószínűsíthetően a legnagyobb odafigyelést igénylő klaszter a Kispénzű sérülékenyek, ezért a további elemzéseinkben erre a csoportra fókuszálunk, és megvizsgáljuk közelebbről, mi jellemzi őket a többi klaszter tükrében.

A kérdőív 36 állítását vizsgálataink első lépéseként elvégzett faktorok szerint csoportosítjuk, és megnézzük, hogy az egyes tételek esetében a Kispénzű sérülékenyek klaszterére milyen átlagértékek jellemzőek, és a többi klaszterhez viszonyítva ez az átlag hol helyezkedik el.

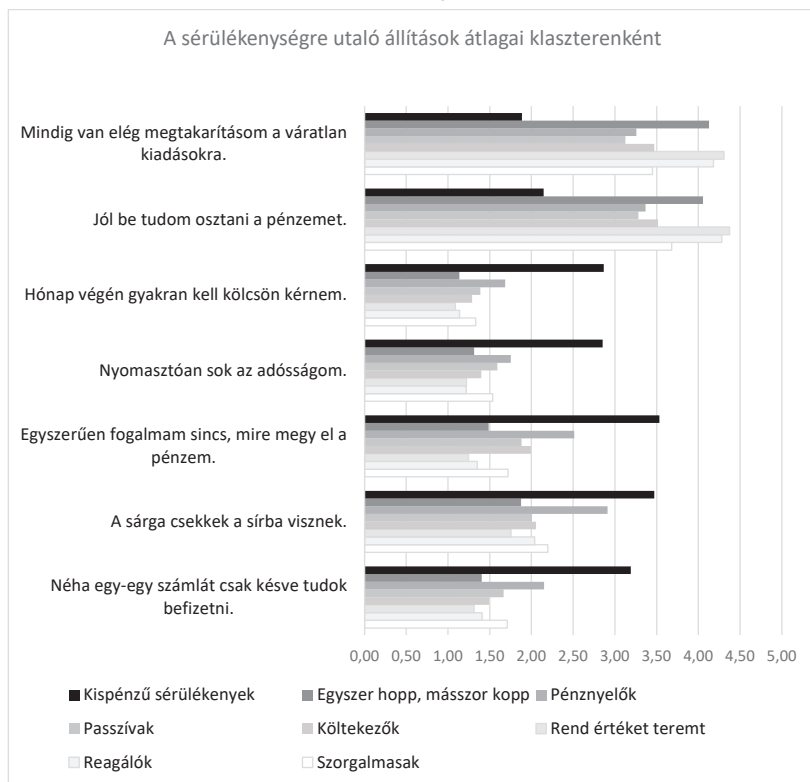
Első lépésként a sérülékenységet meghatározó legfőbb állításokat vesszük górcső alá. A 2. ábra alapján jól látható, hogy a Kispénzű sérülékenyek klasztere minden állítás esetében szélsőséges értéket vesz fel a többi csoporthoz képest (2. ábra). Természetesen ez abból is adódik, hogy a csoportképző ismérvek ezekből az állításokból tevődtek össze.

A kispénzű sérülékeny csoportba tartozóknak a többi csoporthoz képest nincsenek megtakarításaik, kevésbé tudják a pénzüket beosztani, nyomasztóan sok az adósságuk, és gyakrabban fordul elő velük, hogy egy-egy számlát nem tudnak befizetni, illetve nem tudják, mire ment el a pénzüik.

2. ábra

A különböző klaszterekbe tartozó válaszok átlagai állításonként

Forrás: saját szerkesztés

A REND HIÁNYA A KISPÉNZŰ SÉRÜLÉKENYEK CSOPORTJÁBAN

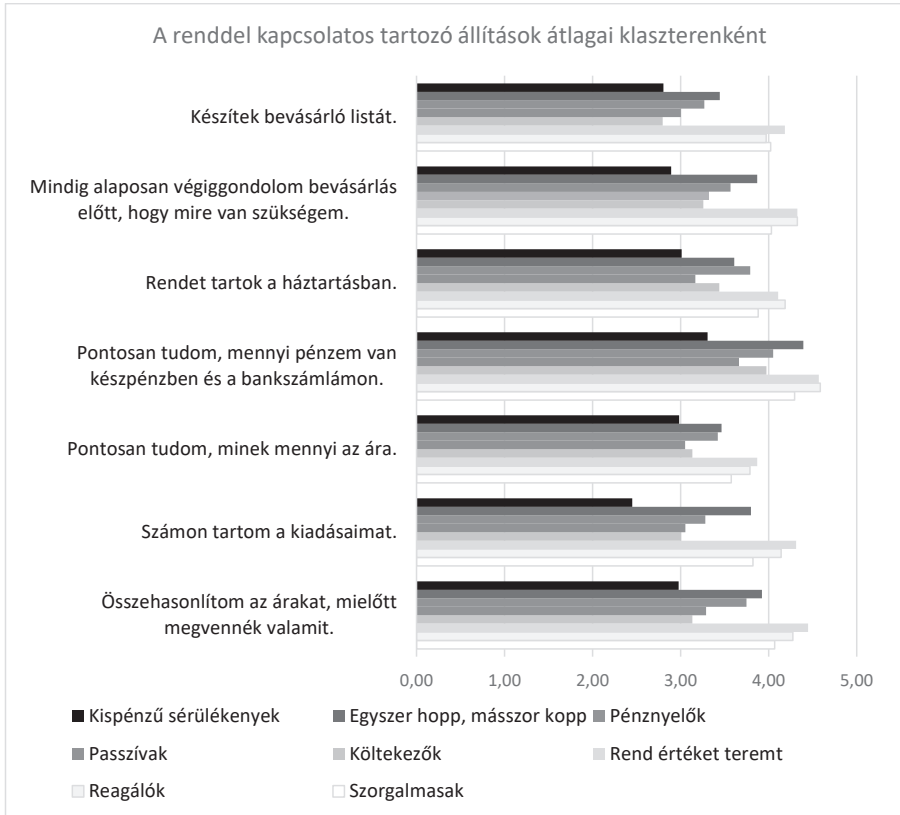
A következő állítás-csoport a Rend értéket teremt faktorba tartozókat tömöríti. Mind a 6 állítás esetében igaz, hogy a sérülékenyeknél találjuk a legalacsonyabb átlagokat (l. 3. ábra). Az eredmények azt mutatják, hogy a pénzügyileg sérülékenyek csoportba tartozók jellemzően nem készülnek fel a vásárlásokra sem az árak előzetes megismerésével, sem bevásárlólista készítésével. A vásárlás aktusánál nem figyelnek oda az árak összevetésére, és utólag a kiadásait sem tartják számon. A rendtartás a legkevésbé azokra jellemző, akik a Kispénzű sérülékeny csoportba tartoznak. Az, hogy valaki rendet tart a háztartásában, fontos aspektus a pénzügyi tudatosság tekintetében. Azok, akik rendet tartanak a háztartásukban, általában azt is tudják, hogy mire van szükségük, így kevésbé vesznek fölösleges dolgokat. Másfelől a teszteredmények azt is mutatják, hogy aki rendes, az rendet tart a háztartásában és a pénzügyeiben is. Ez tehát egy átfogóbb állítás, amely nem csak a pénzügyeket érinti, ugyanakkor a pénzügyekre erősen kihatással van.

3. ábra

A különböző klaszterekbe tartozó válaszok átlagai állításonként

Forrás: saját szerkesztés

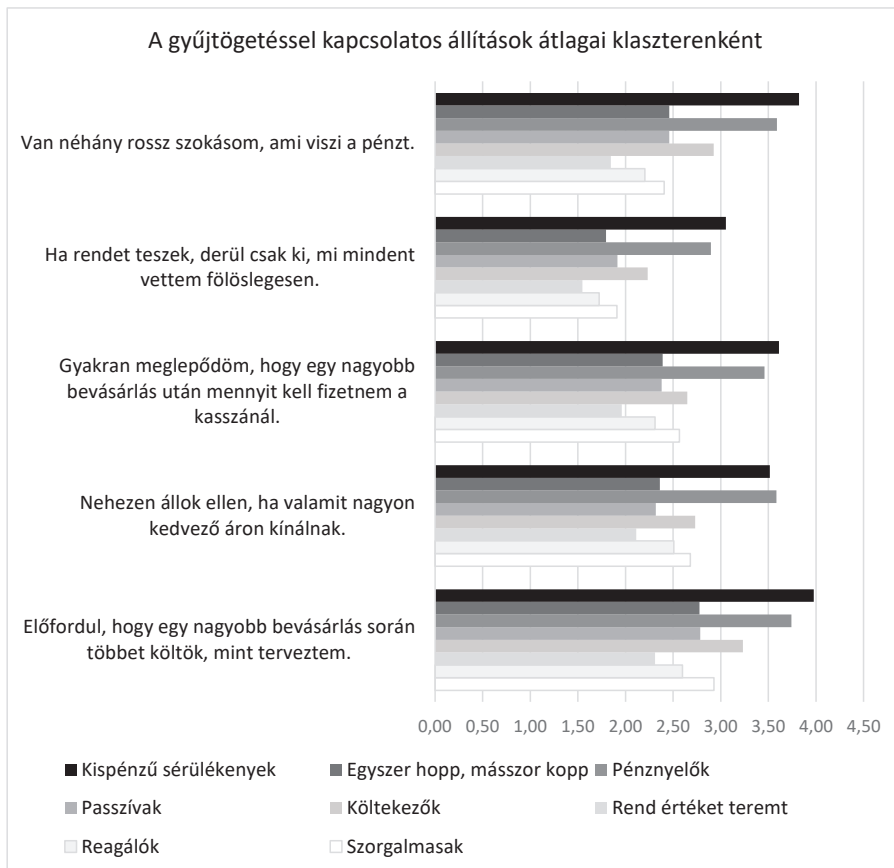
A GYŰJTÖGETÉS MEGJELENÉSE A KISPÉNZŰ SÉRÜLÉKENYEK CSOPORTJÁBAN

A következő állítás-csoport a Gyűjtögetők faktorba tartozókat tömöríti. A 4. ábrán is jól látható, hogy a gyűjtögetés – mint rossz szokás, felhalmozás, felesleges dolgok megvásárlása – két klaszterre jellemző leginkább: a Pénznyelők és a Kispénzű sérülékenyek csoportjára. Egy állítás kivételével mindegyikben a sérülékenyeknél jelenik meg a legmagasabb átlag. A szükségletek kielégítésének elhalasztása nehézséget okoz számukra, és vásárlásaik során többek között emiatt sem tudnak tudatosan dönteni. A Kispénzű sérülékenyekre jellemző leginkább, hogy van néhány rossz szokásuk, ami csak viszi a pénzt. Emellett a Kispénzű sérülékenyek és a Gyűjtögetők hasonlítanak abban, hogy nem tartanak rendet a háztartásban, illetve meglepődnek, amikor kiderül, valójában mennyit költöttek.

4. ábra

A különböző klaszterekbe tartozó válaszok átlagai állításonként

Forrás: saját szerkesztés

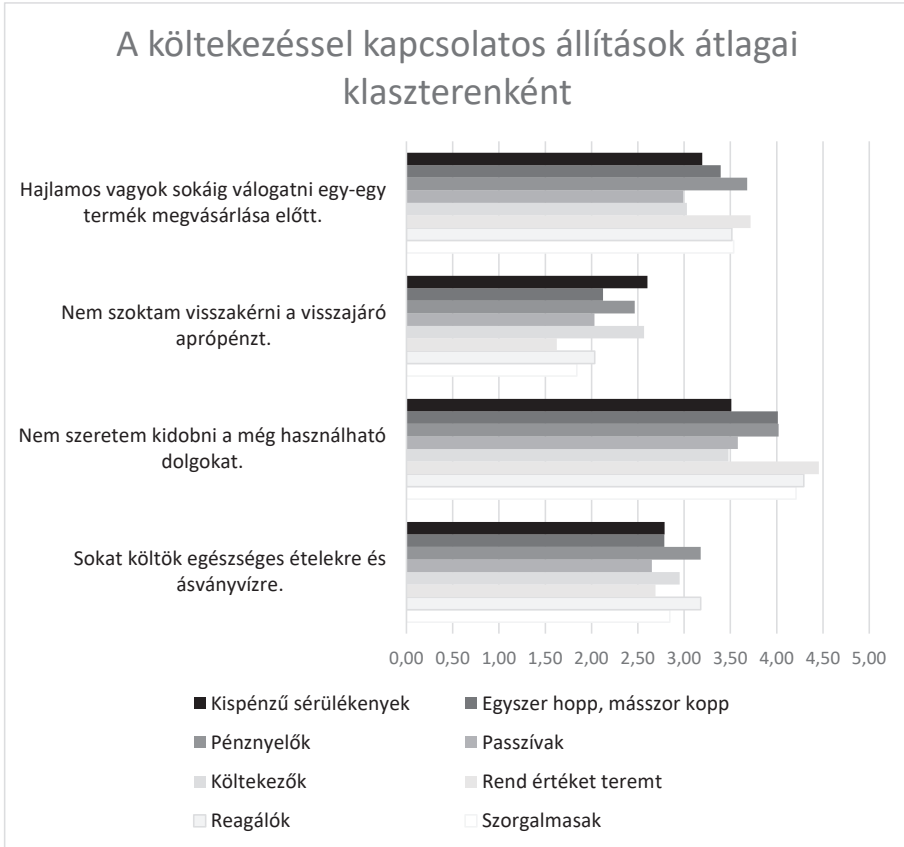
A KÖLTEKEZÉS MEGJELENÉSE A KISPÉNZŰ SÉRÜLÉKENYEK CSOPORTJÁBAN

A következő állítás-csoport a Költekezők faktorba tartozókat tömöríti. Az eddigiekhez képest ennél az állítás-halmaznál már kissé árnyaltabb a kép, a sérülékenyek nem képviselnek olyan erős szélsőséget, mint az előző három esetben. Ugyanakkor a legmagasabb átlagot éri el a „Nem szoktam visszakérni a visszajáró aprópénzt” állításnál. Nem igazán figyelnek rá emellett, hogy a még használható dolgokat megtartsák, és az előző eredményekkel összhangban nem válogatnak sokáig vásárlásaik során, feltételezhetően az impulzus-vásárlás erősen jellemző rájuk (l. 5. ábra).

5. ábra

A különböző klaszterekbe tartozó válaszok átlagai állításonként

Forrás: saját szerkesztés

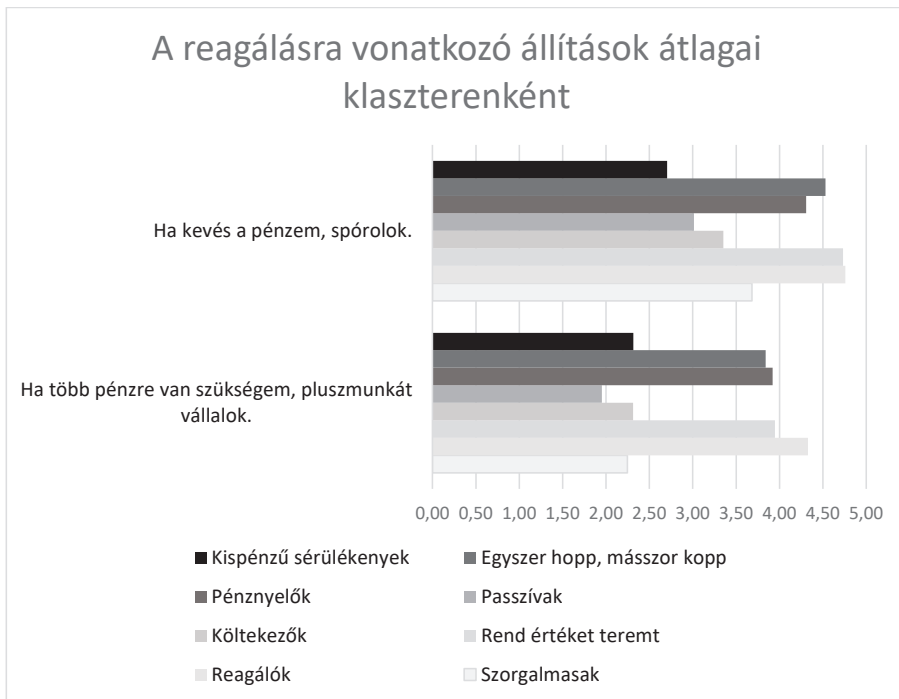
A REAGÁLÁS NEHÉZSÉGE A KISPÉNZŰ SÉRÜLÉKENYEK CSOPORTJÁBAN

A Reagálók faktorba tartozó két állítás esetében a legalacsonyabb átlagokat jellemzően között a sérülékenyek érik el (l. 6. ábra). Amikor pénzügyileg valaki instabillá válik, akkor az egyik megoldás lehet, hogy cselekedni kezd: még inkább meghúzza a nadrágszíjat, vagy pluszmunkát vállal. Ezek egyike sem jellemző a Kispénzű sérülékeny klaszterre. Úgy tűnik, ez a csoport nem tudja mozgósítani belső erőforrásait a megoldás irányába való elmozdulás érdekében. Ez összefügghet azzal, hogy főként a külső kontrollos személyiségjegyek jellemzőek rájuk, és hogy alapvetően a kilátástalanság érzésében élnek a mindennapjaikat.

6. ábra

A különböző klaszterekbe tartozó válaszok átlagai állításonként

Forrás: saját szerkesztés

Összességében látható, hogy a pénzügyi személyiség, attitűd és magatartás szempontjából a kifejezetten előnytelen állítások jelentős részében a Kispénzű sérülékeny klaszter tagjai érték el a legmagasabb átlagokat, míg a pozitív tartalmúaknál a legalacsonyabbakat. A minta 9%-át kitevő csoport gyakorlatilag szélsőségesen eltér a többi csoporttól a következő jellemzők mentén:

Leginkább jellemző rájuk, hogy

- kilátástalannak ítélik pénzügyi helyzetüket,
- el vannak adósodva, illetve
- szoronganak pénzügyeik miatt.

Legkevésbé jellemző rájuk, hogy

- rendet tartanak a háztartásukban,
- számontartják kiadásait,
- előre terveznek,
- odafigyelnek a rossz szokásaikra,
- képesek vágyaik prolongálására,
- megoldási lehetőségeket keresnek és mozgósítják belső erőforrásaikat.

PÉNZÜGYI SÉRÜLÉKENYSÉG MUTATÓ

A pénzügyi sérülékenység mutató kialakítása

A Kispénzű sérülékeny faktorba tartozó állításokból egy mutatót képeztünk, amelynek számítási módját a 3. táblázat szemlélteti: állításonként 1 vagy 0 pont adható, így a sérülékenység mutató értéke 0 és 7 között mozog.

3. táblázat

A sérülékenység pontszám számítási módja

ÁLLÍTÁSOK	SZÁMÍTÁSI MÓD
Néha egy-egy számlát csak késve tudok befizetni.	1 pont, ha egyetért vagy teljes mértékben egyetért
A sárga csekkek a sírba visznek.	1 pont, ha egyetért vagy teljes mértékben egyetért
Egyszerűen fogalmam sincs, mire megy el a pénzem.	1 pont, ha egyetért vagy teljes mértékben egyetért
Nyomasztóan sok az adósságom.	1 pont, ha egyetért vagy teljes mértékben egyetért
Hónap végén gyakran kell kölcsön kérnem.	1 pont, ha egyetért vagy teljes mértékben egyetért
Jól be tudom osztani a pénzemet.	1 pont, ha nem ért egyet vagy egyáltalán nem ért egyet
Mindig van elég megtakarításom a váratlan kiadásokra.	1 pont, ha nem ért egyet vagy egyáltalán nem ért egyet
Néha egy-egy számlát csak késve tudok befizetni.	1 pont, ha egyetért vagy teljes mértékben egyetért

Forrás: saját szerkesztés

A PÉNZÜGYI SÉRÜLÉKENYSÉG MÉRTÉKE AZ EGYES KLASZTEREKBE

A legmagasabb pontszámot (3,58), amint az várható volt, a Kispénzű sérülékeny csoport kapta, jelentősen lemaradva a teljes minta átlagától (0,96 pont). A legalacsonyabb pontszámot (0,29) a Rend értéket teremt klaszter tagjai kapták, vagyis ők a legvédelettebbek pénzügyi szempontból (l. 4. táblázat).

4. táblázat

A sérülékenység pontszám átlagai klaszterenként és a teljes mintában

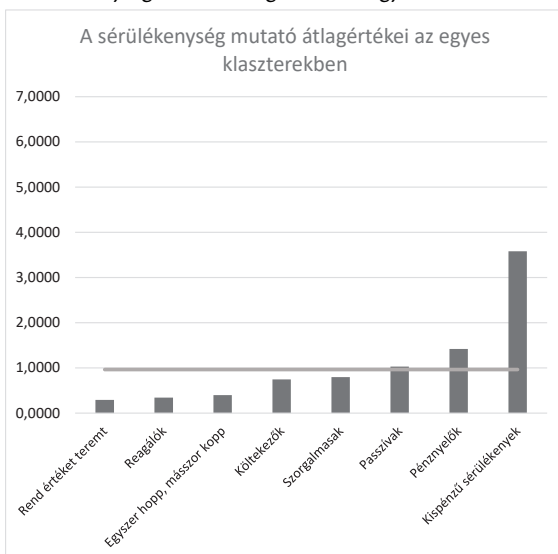
	MÉRET (fő)	ÁTLAG
Szorgalmasak	3506	0,7955
Reagálók	3419	0,3445
Rend értéket teremt	3400	0,2926
Költekezők	2242	0,7480
Passzívak	2217	1,0316
Pénznyelők	3024	1,4213
Egyszer hopp, másszor kopp	2979	0,4005
Kispénzű sérülékenyek	2146	3,5811
Teljes minta	22933	0,9638

Forrás: saját szerkesztés

A 7. ábrán grafikusán ábrázolva jól látszik, hogy a Kispénzű sérülékenyek jelentős mértékben „kilógnak a sorból”, kimagaslóan veszélyeztetett csoportról van szó. Az átlagnál magasabb értéket kaptak a sérülékenységre a Pénznyelők és a Passzívak, bár kisebb mértékben térnek el az átlagtól. A sérülékenység tekintetében a csoportok közötti különbségek szignifikánsak ($F=2264,803$, $p<.000$). További kutatást igényel viszont annak a számunkra is meglepő eredménynek a megválaszolása, hogy miért sérülékenyebbek pénzügyi szempontból a szorgalmasak a költekezőknél és az „egyszer hopp, másszor kopp” magatartással jellemezhető válaszadóknál.

7. ábra

A sérülékenység mutató átlagértékei az egyes klaszterekben

Forrás: saját szerkesztés

A SÉRÜLÉKENYSÉG JELLEMZŐI

A sérülékenység pontszám esetében megvizsgáltuk, hogy mely állítás-halmazok azok, amelyek leginkább jelzik a pénzügyi sérülékenységet. Korreláció-elemzést végeztünk a sérülékenység pontszám és a faktorátlagok között. Az eredmények azt mutatják (l. 5. táblázat), hogy mindegyik kapcsolat szignifikáns.

Minél magasabb a következő faktorok átlagértéke, annál esélyesebb a sérülékenység (a kapcsolat erősségének sorrendjében):

- Kispénzű sérülékenyek
- Gyűjtögetők
- Pénznyelők
- Költekezők
- Család- és otthoncentrikus

Minél magasabb a következő faktorok átlagértéke, annál alacsonyabb az esélye a sérülékenységnek (a kapcsolat erősségének sorrendjében):

- Rend értéket teremt
- Reagálók
- Szorgalmas kreatívak

5. táblázat

A sérülékenység pontszám számítási módja

		Sérülékenység
FACTköltekező	Pearson Correlation	,121**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933
FACTreagáló	Pearson Correlation	-,271**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933
FACTszorg_krea	Pearson Correlation	-,145**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933
FACTgyűjtögetők	Pearson Correlation	,412**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933
FACTpénznyelők	Pearson Correlation	,224**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933

FACTkispénzű_sérülékeny	Pearson Correlation	,891**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933
FACTrend_érték	Pearson Correlation	-,331**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933
FACTcsalád_otthon	Pearson Correlation	,096**
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	22 933

Forrás: saját szerkesztés

Mind a klaszterelemzés, mind a korreláció-számítás alapján azt mondhatjuk, hogy a sérülékenység ellenpontja a rend, tehát azok vannak legkevésbé kitéve a pénzügyi instabilitásnak és kiszolgáltatottságnak, akik rendet tartanak háztartásukban és pénzügyeikben.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS ÖSSZEGZÉS

Kutatásunkban a pénzügyi sérülékenység egyes személyiség-, attitűd- és viselkedésbeli jellemzőjét vizsgáltuk. A kutatás részben megerősíti, részben árnyalja a szakirodalmi bevezetőben bemutatott pénzügyi sérülékenység tényezőit vizsgáló kutatások eredményeit. A pénzügyi kultúra vizsgálatára többféle klaszterezést is kialakítottak a kutatók, rámutatva, hogy vannak olyan szociodemográfiai, tudás-, attitűd- és magatartásbeli csoportok, amelyek pénzügyileg sérülékenyek (Zsótér et al. 2017). A kutatások a pénzügyi sérülékenység és a pénzügyi kultúra szintje közötti összefüggésekre hívták fel a figyelmet. A pénzügyi sérülékenységet a szociodemográfiai összefüggések mellett a pénzügyi attitűdök és pénzügyi magatartás aspektusából is szükséges vizsgálni (Yusof et al. 2015). A kutatások kiemelik, hogy a jelenség hátterében a külső kontrollós attitűd, a vagyak prolongálásának nehézsége, a pénzügyi célok és stratégiák hiánya és következményként a megküzdési nehézségek, hiányzó kompetenciák állhatnak (O'Connor et al. 2019; Luksander et al. 2017; Schofield et al. 2010).

A kutatás feltárja, hogy a pénzügyileg sérülékeny csoport milyen pénzügyi személyiséggel, attitűddel és viselkedéssel jellemezhető, illetve rámutat az egyes védő faktorokra is. Jelen tanulmányban pénzügyi személyiségprofilok alapján kialakított csoportokat, azok közül is kiemelkedően a pénzügyileg sérülékenyeket vizsgáljuk. Újdonságként összeállítottunk egy pénzügyi sérülékenység mutatót, ezután korreláció-elemzést végeztünk a sérülékenység pontszám és a faktorátlagok között.

A kutatás eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a pénzügyi sérülékenységnek számos, komplex, egymással összefüggő oka van. A Kispénzű sérülékenyek klasztere csaknem minden állítás esetében szélsőséges értéket vesz fel a többi csoporthoz képest. A pénzügyi személyiség, attitűd és magatartás szempontjából a kifejezetten előnytelen állítások jelentős részében a Kispénzű sérülékenyek érték el a legmagasabb átlagpontszámot, míg az előnyösek-

nél a legalacsonyabbakat. A minta 9%-át kitevő csoport gyakorlatilag szélsőségesen eltér a többi csoporttól, és elmondható, hogy kimagaslóan veszélyeztetett csoportról van szó.

A Kispénzű sérülékenyek pénzügyi helyzete aggasztó, a többi csoporthoz képest nincsenek megtakarításaik, nyomasztóan sok az adósságuk, és gyakrabban fordul elő velük, hogy egy-egy számlát nem tudnak befizetni. Emellett nehézséget okoz számukra a pénz megfelelő kezelése: kevésbé tudják a pénzüket beosztani, számontartani.

Érdekes eredmény, hogy a rend megtartása mennyire fontos tulajdonság a pénzügyi védelem, ennek hiánya pedig a sérülékenység szempontjából. Azok, akik rendet tartanak a háztartásukban, rendet tartanak a pénzügyeikben is, így tudják, hogy mire van szükségük, nem vesznek fölösleges dolgokat. Megállapítottuk, hogy a rendtartás a legkevésbé a pénzügyileg sérülékeny csoportra jellemző.

A vágyaik prolongálása szintén nehézséget okoz számukra. Emellett a kispénzű sérülékenyekre jellemző leginkább, hogy van néhány rossz szokásuk, ami csak viszi a pénzt. Leginkább a gyűjtögetőkre hasonlítanak: nem tartanak rendet, illetve meglepődnek, mennyit költöttek. Nem várt módon a Kispénzű sérülékenyek érik el a legmagasabb átlagot a „Nem szoktam visszakérni a visszajáró aprópénzt” állításnál. Ez az eredmény azonban tökéletesen illeszkedik abba a magatartásformájukba, hogy nem preferálják a még használható dolgok megtartását, illetve nem válogatnak sokáig vásárlásaik során, az impulzus-vásárlás jellemző rájuk.

A Kispénzű sérülékeny csoport számára nehézséget jelent a pénzügyi problémákkal való megküzdés. Míg a Reagálók csoportja ilyen esetben takarékoskodik, vagy pluszmunkát vállal, a Kispénzű sérülékeny klaszter nem tudja megfelelően mozgósítani belső erőforrásait, inkább másoktól, vagy a szerencsétől várja sorsának jobbra fordulását, ugyanakkor jellemző rájuk, hogy kilátástalannak ítélik pénzügyi helyzetüket, sokat aggódnak emiatt.

Új eredmény, hogy mind a klaszterelemzés, mind a korreláció-számítás azt mutatja, hogy a sérülékenység ellenpontja a rend, tehát azok vannak legkevésbé kitéve a pénzügyi instabilitásnak és kiszolgáltatottságnak, akik rendet tartanak háztartásukban és pénzügyeikben.

A kutatás eredményei támogatást nyújthatnak a pénzügyileg sérülékeny csoportok célirányos segítségével, edukációjában, a nekik szóló képzések módszertanának kidolgozásában. Emellett a kutatás arra is felhívja a figyelmet, hogy az iskoláskorú gyermekek pénzügyi edukációja és nevelése mellett különös figyelmet kell szentelni a pénzügyileg sérülékeny felnőttek támogatására, nemcsak a tudás, de az olyan magatartás- és attitűdbeli tényezők tekintetében is, mint a pénzügyi stratégia és tervezés, a megküzdési kompetenciák, a belső kontrollis attitűd erősítése, és új eredményként rámutat, hogy a rend kialakítása és megtartása nemcsak a pénzügyekben, de az élet egyéb területein is védelemet jelenthet.

IRODALOM

- Al-Mamun, A. – Mazumder, M. N. H. (2015): Impact of microcredit on income, poverty, and economic vulnerability in Peninsular Malaysia. *Development in Practice*, 25(3): 333–346. <https://doi.org/10.1080/09614524.2015.1019339>
- Anderloni, L. – Bacchiocchi, E. – Vandone, D. (2012): Household financial vulnerability: An empirical analysis. *Research in Economics*, 66(3): 284–296. <https://doi.org/10.1016/j.rie.2012.03.001>

- Bárczi J. – Zéman Z. (2015): A pénzügyi kultúra és annak anomáliái. *Polgári Szemle*, 11(1–3): 23–41.
- Bonett, D. G. – Wright, T. A. (2015): Cronbach's alpha reliability: Interval estimation, hypothesis testing, and sample size planning: Cronbach's Alpha Reliability. *Journal of Organizational Behavior*, 36(1): 3–15. <https://doi.org/10.1002/job.1960>
- Finney, A. – Jentsch, N. (2008): Consumer Financial Vulnerability: Technical Report. European Credit Research, 1–52.
- Guarcello, L. – Mealli, F. – Rosati, F. C. (2010): Household vulnerability and child labor: the effect of shocks, credit rationing, and insurance. *Journal of Population Economics*, 23(1): 16–198. <https://doi.org/10.1007/s00148-008-0233-4>
- Lewis, J. – A. V. Lewis, S. (2014): Processes of vulnerability in England? Place, poverty and susceptibility. *Disaster Prevention and Management*, 23(5): 586–609. <https://doi.org/10.1108/dpm-03-2014-0044>
- Luksander, A. – Németh, E. – Zsótér, B. (2017): Financial personality types and attitudes that affect financial indebtedness. *International Journal of Social Science & Economic Research*, 2(9): 4687–4704.
- Németh E. – Béres D. – Huzdik K. – Zsótér B. (2016): Pénzügyi személyiség típusok Magyarországon. Kutatási módszerek és primer eredmények. *Hitelintézet Szemle*, 15(2): 153–172.
- Németh, E. – Zsótér, B. (2017): Personality, Attitude and Behavioural Components of Financial Literacy: A Comparative Analysis. *Journal Of Economics And Behavioral Studies*, 9(2): 46–57. [https://doi.org/10.22610/jeps.v9i2\(J\).1649](https://doi.org/10.22610/jeps.v9i2(J).1649)
- Németh, E. – Zsótér, B. – Luksander, A. (2017): A 18–35 évesek pénzügyi kultúrája – a pénzügyi sérülékenységgé háttértényezői. *Esély: Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 14(3): 3–34.
- Németh, E. – Zsótér, B. (2019): Anxious spenders: Background factors of financial vulnerability. *Economics and Sociology*, 12(2): 147–169. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2019/12-2/9>
- Németh, E. – Zsótér, B. – Béres, D. (2020): Financial vulnerability of the hungarian population: empirical results based on 2018 representative data. *Pénzügyi Szemle/Public Finance Quarterly*, 65(2): 284–311.
- O'Connor, G. E. – Newmeyer, C. E. – Wong, N. Y. C. – Bayuk, J. B. – Cook, L. A. – Komarova, Y. – Loibl, C. – Ong, L. L. – Warmath, D. (2019): Conceptualizing the multiple dimensions of consumer financial vulnerability. *Journal of Business Research*, 100: 421–430. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.12.033>.
- Poh, L. M. – Sabri M. F. (2017): Review of Financial Vulnerability Studies. *Archives of Business Research*, 5(2): 127–134. <https://doi.org/10.14738/abr.52.2784>
- Polya, G. (1920): Über den zentralen Grenzwertsatz der Wahrscheinlichkeitsrechnung und das Momentenproblem. *Mathematische Zeitschrift*, 8(3–4): 171–181. <https://doi.org/10.1007/BF01206525>

- Runnemark E. – Hedman J. – Xiao, X. (2015): Do consumers pay more using debit cards than cash? *Electronic Commerce Research and Applications*, 14(5): 285–291. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2015.03.002>
- Schofield, D. J. – Percival, R. – Passey, M. E. – Shrestha, R. N. – Callander, E. J. – Kelly, S. J. (2010): The financial vulnerability of individuals with diabetes. *The British Journal of Diabetes and Vascular Disease*, 10(6): 300–304. <https://doi.org/10.1177/1474651410385864>
- Seldal, N. M. M. – Nyhus, E. K. (2022): Financial Vulnerability, Financial Literacy, and the Use of Digital Payment Technologies. *Journal of Consumer Policy* 45: 281–306. <https://doi.org/10.1007/s10603-022-09512-9>
- T. Kárász, J. – Nagybányai Nagy, O. – Széll, K. – Takács, S. (2022): Cronbach-alfa: Vele vagy nélküle? *Magyar Pszichológiai Szemle*, 77(1): 81–98. <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00004>
- Yusof, S. A. – Rokis, R. A. – Jusoh, W. J. W. (2015): Financial fragility of urban households in Malaysia. *Journal Ekonomi Malaysia*, 49(1): 15–24. <https://doi.org/10.17576/jem-2015-4901-02>
- Zsótér B. – Németh E. – Luksander A. (2017): A társadalmi-gazdasági környezet változásának hatása a pénzügyi kultúrára. Az OECD 2010-es és 2015-ös kutatási eredményeinek összehasonlítása. *Pénzügyi Szemle*, (2): 151–166.
- Zsótér, B. – Németh, E. – Béres, D. (2016): A pénzügyi kultúra személyiség-, attitűd- és viselkedésbeli komponensei – Összehasonlító elemzés. *Kultúra és Közösség*, 3: 89–102.

1. melléklet

A kérdőív

1. Előfordul, hogy egy nagyobb bevásárlás során többet költök, mint terveztem.
2. Pontosán tudom, minek mennyi az ára.
3. Nehezen állok ellen, ha valamit nagyon kedvező áron kínálnak.
4. Nem szeretek főzni, inkább készített eszünk.
5. Szeretem, ha a lakásban jó meleg van.
6. Nem szoktam visszakérni a visszajáró aprópénzt.
7. Mindig alaposan végiggondolom bevásárlás előtt, hogy mire van szükségem.
8. Ha rendet teszek, derül csak ki, mi mindent vettem fölöslegesen.
9. Szeretek a barátaimmal vásárolgatni.
10. Hónap végén gyakran kell kölcsön kérnem.
11. Készítek bevásárlólistát.
12. Hajlamos vagyok sokáig válogatni egy-egy termék megvásárlása előtt.
13. Számontartom a kiadásaimat.
14. Összehasonlítom az árakat, mielőtt megvennék valamit.
15. Jól be tudom osztani a pénzemet.
16. A sárga csekkek a sírba visznek.
17. Rendet tartok a háztartásban.
18. Nem szeretem kidobni a még használható dolgokat.
19. Gyakran megjutalmazom magam.
20. Készítek uzsonnát, hogy ne a büfében vásároljunk.
21. Van néhány rossz szokásom, ami viszi a pénzt.
22. Szeretek a barátaimmal szórakozni.
23. Mindent meg akarok adni a gyerekeimnek.
24. Szeretem a menő cuccokat.
25. Néha egy-egy számlát csak késve tudok befizetni.
26. Ha kevés a pénzem, spórolok.
27. Mindig van elég megtakarításom a váratlan kiadásokra.
28. Ha több pénzre van szükségem, pluszmunkát vállallok.
29. Ha valami megtetszik, megveszem.
30. Egyszerűen fogalmam sincs, mire megy el a pénzem.
31. Pontosán tudom, mennyi pénzem van készpénzben és a bankszámlámon.
32. Gyakran meglepődöm, hogy egy nagyobb bevásárlás után mennyit kell fizetnem a kasszánál.
33. Nyomasztóan sok az adósságom.
34. Szeretem kipróbálni a szerencsém.
35. Magam készítette ajándékokkal lepem meg a szeretteimet.
36. Sokat költök egészséges ételekre és ásványvízre.

2. melléklet

A faktorelemzés eredményei (faktorsúlyok)

FACT_kispénzű sérülékeny	Néha egy-egy számlát csak késve tudok befizetni.	0,763
	Nyomasztóan sok az adósságom.	0,747
	Hónap végén gyakran kell kölcsön kérem.	0,689
	Mindig van elég megtakarításom a váratlan kiadásokra.	-0,632
	A sárga csekkek a sírba visznek.	0,550
	Jól be tudom osztani a pénzemet.	-0,478
	Egyszerűen fogalmam sincs, mire megy el a pénzem.	0,458
FACT_rend értéket teremt	Számon tartom a kiadásaimat.	0,659
	Összehasonlítom az árakat, mielőtt megvennék valamit.	0,620
	Pontosan tudom, minek mennyi az ára.	0,599
	Mindig alaposan végiggondolom bevásárlás előtt, hogy mire van szükségem.	0,573
	Pontosan tudom, mennyi pénzem van készpénzben és a	0,557
	Készítek bevásárló listát.	0,491
	Rendet tartok a háztartásban.	0,425
FACT_pénznyelő	Szeretek a barátaimmal szórakozni.	0,765
	Szeretek a barátaimmal vásárolgatni.	0,742
	Szeretem a menő cuccokat.	0,706
	Gyakran megjutalmazom magam.	0,540
	Ha valami megtetszik, megveszem.	0,493
	Szeretem kipróbálni a szerencsémemet.	0,392
FACT_gyűjtögető	Előfordul, hogy egy nagyobb bevásárlás során többet költök, mint terveztem.	0,680
	Nehezen állok ellen, ha valamit nagyon kedvező áron kínálnak.	0,614
	Gyakran meglepődöm, hogy egy nagyobb bevásárlás után mennyit kell fizetnem a kasszánál.	0,603
	Ha rendet teszek, derül csak ki, mi mindent vettem fölöslegesen.	0,575
	Van néhány rossz szokásom, ami viszi a pénzt.	0,345
FACT_szorgalmas kreatív	Nem szeretek főzni, inkább készített eszünk.	-0,674
	Készítek uzsonnát, hogy ne a büfében vásároljunk.	0,614
	Magam készítette ajándékokkal lepem meg a szeretteimet.	0,563
FACT_reagáló	Ha több pénzre van szükségem, pluszmunkát vállallok.	0,683
	Ha kevés a pénzem, spórolok.	0,539
FACT_költekező	Sokat költök egészséges ételekre és ásványvízre.	0,556
	Hajlamos vagyok sokáig válogatni egy-egy termék megvásárlása előtt.	-0,423
	Nem szeretem kidobni a még használható dolgokat.	-0,389
FACT_család- és otthoncentrikus	Nem szoktam visszakérni a visszajáró aprópénzt.	0,374
	Mindent meg akarok adni a gyerekeimnek.	0,645
	Szeretem, ha a lakásban jó meleg van.	0,393